

การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี

โดย

นายกฤษฎพงศ์ ภู่อกลาง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี

โดย

นายกฤษฎพงศ์ ภูกลาง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2554
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

CULTURAL TOURISM MANAGEMENT IN KLONG AOM AREA,
NONTHABURI PROVINCE

By
Kritsanapong Phuklang

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree
MASTER OF ARTS
Program of Cultural Resource Management
Graduate School
SILPAKORN UNIVERSITY
2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี” เสนอโดย นายกฤษณพงศ์ ภูกลาง เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศน์วงศ์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
ศาสตราจารย์สายันต์ ไพเราะญจิตร

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์พิสิฐ เจริญวงศ์)
...../...../.....

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์)
...../...../.....

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์สายันต์ ไพเราะญจิตร)
...../...../.....

52112301 : สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

กฤษณพงศ์ ภูกลาง : การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี.
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ศ.สายนต์ ไพโรชาญจิตร. 177 หน้า.

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและประเมิน คุณค่าและศักยภาพของทรัพยากร วัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี เพื่อเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อ รองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในอนาคต โดยการสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากร วัฒนธรรม เพื่อเป็นเครื่องมือในการวิจัย ประกอบกับการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อศึกษาประเด็นที่ เกี่ยวข้องกับการวิจัย ได้แก่ ประวัติศาสตร์ชุมชน ทรัพยากรวัฒนธรรม ภูมิทัศน์วัฒนธรรม รูปแบบและ องค์ประกอบทางการท่องเที่ยว และทัศนคติของประชากรในชุมชน โดยการสำรวจ การสังเกต และการ สัมภาษณ์เชิงลึก

ผลการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมที่เลือกศึกษา ส่วนใหญ่มีผลการ ประเมินอยู่ในระดับสูง ผลการวิจัยจากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับ สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม ทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมได้รับ ผลจากการเปลี่ยนแปลงนั้นด้วย การพัฒนาการท่องเที่ยวยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร และไม่ปรากฏ รูปแบบการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีส่วนร่วม แนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่น่าเสนอ มาจากการ ศึกษาแนวคิดและทฤษฎี การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน ปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ผลการสังเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัย รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒน ธรรม ย่านคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี คือ การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน ด้วยกระบวนการ ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตและทรัพยากรที่ตนมีอยู่ ด้วยเป้าประสงค์หลักเพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ให้อยู่ในสถานะที่สมดุล

สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2554

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์.....

52112301 : MAJOR : CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT

KEY WORD : CULTURAL TOURISM

KRITSANAPONG PHUKLANG : CULTURAL TOURISM MANAGEMENT IN KLONG AOM
AREA, NONTHABURI PROVINCE. THESIS ADVISOR : PROF.SAYAN PRAICHARNJIT. 177 pp.

This research is aimed to examine and evaluate the value and capability of cultural resource in Klong Aom Area, Nonthaburi Province. In addition the study demonstrates the way in managing cultural resource for cultural tourism in the future. The methodology is composed of the assessment form for value and capability of cultural resource and collecting data in the field about research issues as followings; community's history, cultural resource, cultural landscape, complexion and composition of tourism, and attitude of local community. Survey, observation, and deep interview were employed in the research.

The findings show that an assessment level of value and capability of selected cultural resource is quite high. The context of economy and society has an effect on community and environment as well as cultural resource. The improvement of tourism does not succeed. Community doesn't participate in tourism. Framework and theory of cultural resource management, the development of community's culture, sustainable economy, sustainable tourism, and cultural tourism management were employed.

It was found that the participation of community in cultural tourism management should be the suitable complexion management in Klong Aom Area, Nonthaburi Province, deployed with local way of life and resource with the purpose of providing balance in the development of economy, society, environment, and culture.

Program of Cultural Resource Management Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2011

Student's signature.....

Thesis Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างสูงในการให้คำปรึกษา แนะนำ และปรับปรุงแก้ไข จากศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รวมทั้งกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ อาจารย์พิสิฐ เจริญวงศ์ ประธานกรรมการ และศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ กรรมการ ตลอดจนกรรมการสอบหัวข้อวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์สุรพล นาถะพินธุ และรองศาสตราจารย์ ดร.ธนิช เลิศชาญฤทธิ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็นทางด้านวิชาการ ให้ความกรุณาตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย ขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ และขอบคุณน้องสาว ที่เป็นกำลังใจ และให้การสนับสนุนอย่างดีมาโดยตลอด

ขอบคุณกัลยาณมิตร อาจารย์ ดร.นิออน ศรีสมยง อาจารย์จิตตินันท์ นันทไพบุลย์ อาจารย์ นงนุช ภูมาลี คุณปาริชาติ ญาณวารี และเพื่อน พี่ น้อง ทุกคนที่ให้คำปรึกษาและให้การช่วยเหลือในด้านต่างๆ

สุดท้ายผู้วิจัยขอขอบคุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยฉบับนี้ ตอบแทนพระคุณบรรพบุรุษไทย ผู้สร้างสรรค์และดำรงทรัพยากรวัฒนธรรมอันทรงค่า

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฑ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	4
ขอบเขตการศึกษา.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	6
2 การทบทวนวรรณกรรมเพื่อการวิจัย.....	7
ข้อมูลเบื้องต้นย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี.....	7
ทรัพยากรวัฒนธรรม : ความหมาย คุณค่า และการประเมิน.....	15
การวางแผนการท่องเที่ยว.....	17
การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.....	21
การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	23
ตัวอย่างแบบประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว และแหล่งเรียนรู้ทาง	
วัฒนธรรม.....	25
กรณีศึกษาเปรียบเทียบกับ.....	27
การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม.....	29
3 วิธีวิจัย.....	37
พื้นที่ศึกษา.....	37

บทที่	หน้า
	การสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม
	ย่านคลองอ้อมนนท์..... 38
	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล..... 38
	กลุ่มประชากรที่ทำการศึกษา..... 39
	เครื่องมือในการศึกษา..... 39
	การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล..... 40
4	ข้อมูลจากการวิจัย..... 41
	บริบทของพื้นที่วิจัย..... 41
	ประวัติและความเป็นมาของคลองอ้อมนนท์..... 42
	ที่ตั้ง..... 46
	การเข้าถึง..... 48
	ชาติพันธุ์..... 49
	การตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตริมคลองอ้อมนนท์..... 49
	ทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์..... 51
	ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์..... 68
	ย่านคลองอ้อมนนท์กับการเปลี่ยนแปลง..... 71
	การสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม
	ย่านคลองอ้อมนนท์..... 72
	ผลการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม
	ย่านคลองอ้อมนนท์..... 76
	ผลการวิจัยเพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากร
	วัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในอนาคต..... 92
	การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในย่านคลองอ้อมนนท์..... 92
	การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมในย่านคลองอ้อมนนท์..... 95
	ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์กับสิ่งแวดล้อม..... 96
	การอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์..... 100
	การพัฒนาการท่องเที่ยวย่านคลองอ้อมนนท์..... 103
5	สรุป สังเคราะห์และอภิปรายผล..... 110

บทที่	หน้า
สรุปผลการวิจัย.....	110
การวิจัยตามความมุ่งหมายในการสร้างแบบประเมินคุณค่าและ ศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์.....	110
การวิจัยตามความมุ่งหมายในการประเมินคุณค่าและศักยภาพ ของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์.....	111
การวิจัยตามความมุ่งหมายในการเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมใน อนาคต.....	113
การสังเคราะห์รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์.....	119
องค์ประกอบการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์.....	119
กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมสำหรับย่านคลอง อ้อมนนท์.....	122
เส้นทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมในย่านคลองอ้อมนนท์.....	126
ตัวอย่างรายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมสำหรับย่านคลอง อ้อมนนท์.....	128
อภิปรายผลการวิจัย.....	130
วิเคราะห์รูปแบบตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง.....	130
วิเคราะห์รูปแบบตามแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม.....	131
ข้อจำกัดของงานวิจัย.....	131
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	132
บรรณานุกรม.....	133
ภาคผนวก.....	137
ภาคผนวก ก แบบประเมินคุณค่าและศักยภาพทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลอง อ้อม จ.นนทบุรี.....	138
ภาคผนวก ข ภาพประกอบ.....	148
ประวัติผู้วิจัย.....	177

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน.....	9
2 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา สมัยอยุธยาตอนปลาย.....	10
3 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา รัชกาลพระชัยราชาธิราช.....	11
4 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ.....	12
5 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง.....	13
6 แผนที่แสดงชุมชนโบราณในย่านคลองอ้อมนนท์.....	44
7 แผนที่จังหวัดนนทบุรี.....	46
8 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงพื้นที่คลองอ้อมนนท์.....	47
9 อุทยานกาญจนาภิเษก ต.บางศรีเมือง อ.เมืองนนทบุรี.....	69
10 วิถีชีวิตริมคลอง ณ ทำน้ำ วัดมะเดื่อ.....	69
11 พระปรารักษ์ วัดปรารักษ์หลวง.....	70
12 ชาวสวนนนทบุรี บริเวณหลังวัดขวัญเมือง.....	70
13 โครงการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณถนนนนทบุรี 1.....	72
14 แผนที่แสดงตำแหน่งทรัพยากรวัฒนธรรมที่เลือกศึกษา.....	128
15 การเปลี่ยนแปลงในย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี พ.ศ.2553.....	149
16 ป้ายประกาศขายที่ดินในบริเวณย่านคลองอ้อม.....	149
17 ลำคลองแปรสภาพเป็นคลองระบายน้ำเสีย.....	150
18 โบราณสถาน ไม่ได้รับการจัดการภูมิทัศน์.....	150
19 การพัฒนาวัดแบบทึบของเดิมแล้วสร้างของใหม่.....	151
20 งานสถาปัตยกรรมที่งดงาม ถูกปล่อยให้ผุพังไปตามกาลเวลา.....	151
21 วิถีชีวิตริมคลองที่เรียบง่าย.....	152
22 ชุมชนริมคลองอ้อม ทำน้ำวัดมะเดื่อ.....	152
23 บ้านริมคลอง แสดงสถาปัตยกรรมหลายยุคสมัย.....	153
24 บ้านริมคลองตรงข้ามวัดชลอ.....	153
25 เรือ พาหนะประจำคลอง.....	154
26 บ้านไม้ริมคลอง.....	154

ภาพที่	หน้า
27 สะพานไม้ข้ามคลอง.....	155
28 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมคลองอ้อมนนท์.....	155
29 สวนผลไม้ ชุมชนวัดขวัญเมือง.....	156
30 ถนนในชุมชน ตัดผ่านสวนที่มีความร่มรื่น.....	156
31 สวนทุเรียนเมืองนนท์.....	157
32 ทุเรียนหมอนทอง.....	157
33 เรือขายก๋วยเตี๋ยว.....	158
34 เรือขายกับข้าว.....	158
35 พระอุโบสถเก่า วัดชลอ.....	159
36 พระอุโบสถ วัดโตนด อ.บางกรวย.....	159
37 ภูมิทัศน์ทางเดินไปทำน้ำ วัดโตนด อ.บางกรวย.....	160
38 พระอุโบสถ วัดโพธิ์บางโอ.....	160
39 หน้าบัน พระอุโบสถ วัดโพธิ์บางโอ.....	161
40 ลายรดน้ำ บานประตู วัดโพธิ์บางโอ.....	161
41 ทำน้ำ วัดบางอ้อยช้าง.....	162
42 พระอุโบสถ วัดบางอ้อยช้าง.....	162
43 พิพิธภัณฑ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและเรือนไทย วัดบางอ้อยช้าง.....	163
44 พระอุโบสถ วัดโบสถ์บน.....	163
45 พระวิหารและพระอุโบสถ วัดสิงห์.....	164
46 ไม้แกะสลัก ศิลปกรรมที่งดงามประดับพระวิหาร วัดสิงห์.....	164
47 หอระฆังและหอไตรกลางน้ำ วัดสิงห์ หลังการบูรณะปฏิสังขรณ์.....	165
48 ศาลาการเปรียญ วัดสิงห์.....	165
49 พระอุโบสถเก่า วัดตะเคียน.....	166
50 ตลาดน้ำ วัดตะเคียน คลองบางคูเวียง.....	166
51 หอไตรกลางน้ำ วัดอัมพวัน.....	167
52 หอฉัน วัดอัมพวัน.....	167
53 พระปรางค์ วัดปรางค์หลวง.....	168
54 วัดพิบูลเงิน	168

ภาพที่		หน้า
55	ลานกว้างหน้าพระอุโบสถ วัดพิบูลเงิน.....	169
56	อำเภอบางใหญ่เก่า.....	169
57	ตลาดบางใหญ่.....	170
58	ที่ว่าการเทศบาลตำบลบางม่วง.....	170
59	พระวิหาร วัดเสาชิงหิน.....	171
60	หลวงพ่อบึงใหญ่ พระประธานในพระวิหาร วัดเสาชิงหิน.....	171
61	พระอุโบสถ วัดปราสาท.....	172
62	จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดปราสาท.....	172
63	ทำนน้ำ วัดขวัญเมือง.....	173
64	พระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร.....	173
65	ลิเกงานวัด.....	174
66	จัดดอกไม้งานบวช.....	174
67	ตักบาตรพระร้อยแปด.....	175
68	โรงเรียนเก็บเรือ.....	175
69	เรือขายก๋วยเตี๋ยว.....	176
70	เรือสำปั้นลำใหญ่ ติดเครื่องยนต์.....	176
71	เรือสำปั้นเล็ก ที่ซ่อมเสร็จแล้ว.....	176

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรม.....	16
2	แบบของความยั่งยืนและความสามารถในการแข่งขันของ Ritche/Crouch.....	18
3	แสดงปัจจัยหลักที่มีผลต่อการท่องเที่ยว.....	21
4	ธรรมชาติของการท่องเที่ยว.....	35
5	พิธีกรรมตามประเพณีของชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์ ในแต่ละปี.....	65
6	จำนวนแหล่งแต่ละระดับ จำแนกตามองค์ประกอบและดัชนีตัวชี้วัด.....	89
7	ผลการประเมินคุณค่าและศักยภาพทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละแห่ง.....	91

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
1	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	6
2	แผนผังสามองค์ประกอบหลักในการจัดการท่องเที่ยว.....	20
3	ความสัมพันธ์ระหว่างระบบวัฒนธรรมและระบบนิเวศน์.....	25
4	ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	34
5	กระบวนการวางแผนท่องเที่ยว.....	117
6	แผนผังองค์ประกอบการจัดการท่องเที่ยว.....	120

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คลองอ้อมนนท์ เป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมในช่วงที่ไหลผ่านบริเวณตอนใต้ในเขตจังหวัดนนทบุรี (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2548 : 1) ทางทิศเหนือของกรุงเทพมหานคร เป็นย่านที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางวัฒนธรรม สามารถสะท้อนภาพทางวัฒนธรรมต่างยุคสมัยที่วางทับซ้อนกันอยู่ได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ การสร้างบ้านแปลงเมืองที่มีการบันทึกเอาไว้ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของคนไทยในอดีตที่ยึดพื้นที่ลุ่มคลองซึ่งเป็นที่อุดมสมบูรณ์ เพื่อการดำรงชีวิตตามวิถีสังคมเกษตรกรรม ตลอดจนการคมนาคมขนส่งและการค้าขายทางน้ำ

จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เริ่มขึ้นระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณ พ.ศ. 2488-2489 หลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงประเทศให้ก้าวหน้า โดยยึดประเทศตะวันตกเป็นแบบฉบับ (ญานี สรประไพ 2538 : 1) และมีการกำหนดแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ เพื่อนำพาประเทศไปสู่ความเป็นประเทศที่พัฒนา การพัฒนาที่ดำเนินไปตามแนวทางของชาติตะวันตก โดยชนชั้นปกครองต่างนับถือว่าเป็นแบบแผนของความทันสมัย การนำเข้าเทคโนโลยีและการขยายตัวของระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการต่างๆ ก่อให้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชีวิตชาวไทยอย่างใหญ่หลวง จากนโยบายของรัฐบาลส่วนกลาง ความเจริญความทันสมัยได้พรั่งพู่เข้าสู่ประเทศ ดังจะเห็นการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจนในเมืองใหญ่ และยังคงค่อยๆ แผ่กระจายไปตามชนบททั่วประเทศ

เมื่อสภาวะการณ์ของโลกเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับนโยบายการพัฒนาของประเทศไทยตาม ที่ สฐี ประศาสน์เศรษฐ (2544 : 6) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ประเทศไทยปัจจุบันได้ตกอยู่ในกระแสอารยธรรมโลก ในรูปแบบความเจริญสมัยใหม่ หรือภาวะที่เรียกว่า “ทันสมัย” ภาวะดังกล่าวได้ถูกกระทำให้มีคุณค่าประดุจดั่งอุดมคติที่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายเชเช่นไทย ไปให้ถึงในรูปแบบการพัฒนาสู่อารยธรรมเดียวกัน อารยธรรมอันเป็นแม่บทของโลก ซึ่งประกอบไปด้วย การพัฒนาที่เน้นไปทางวัตถุนิยม การกระตุ้นให้เกิดการบริโภคนิยมและการค้า การเงินเสรีที่มาพร้อมกับนโยบายแห่งการพัฒนาแห่งยุคปัจจุบัน ผลพวงจากการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจที่ผ่านมา เน้นหนักในภาคส่วนอุตสาหกรรมเป็นด้านหลัก อุตสาหกรรมที่อาศัยความมหัศจรรย์ของเทคโนโลยีนี้ ได้เพิ่มผลผลิตเพื่อป้อนสู่ตลาดอย่างกว้างขวาง ในมิติ

ทางสังคม เทคโนโลยีได้เร่งการบริโภคตามแรงกระตุ้นของตลาด การยึดถือเงินตราเป็นตัววัดความเจริญทางเศรษฐกิจ การให้ความสำคัญกับธุรกิจภาคเอกชน ได้เป็นตัวจักรขับเคลื่อนในรูปของยุทธศาสตร์และนโยบายพัฒนา เส้นทางแห่งการพัฒนาดังกล่าว ได้สร้างความแปลกแยกในลักษณะแยกส่วนระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรม การพัฒนาดังกล่าวเป็นไปในทางเดียวกับสังคมไทยในโลกยุคโลกาภิวัตน์ ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2550 : 9) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า กระแสของโลกาภิวัตน์ที่ครอบงำโลกและประเทศไทยในทุกวันนี้ คือ ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีแบบอุตสาหกรรม ที่ให้ความสำคัญกับสำนึกและค่านิยมในเรื่องความเป็นปัจเจกและวัตถุนิยม เป็นเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดรายได้แก่ผู้มีโอกาสที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มผลประโยชน์ทั้งในระดับข้ามชาติ ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น โดยให้การตลาดและกลไกตลาดโลกเป็นเครื่องมือและช่องทาง ทั้งหลายเหล่านี้ทำให้เกิดความเดือดร้อนและยากไร้ขึ้นกับบุคคลส่วนใหญ่ที่ด้อยโอกาส

ความเจริญนำมาซึ่งความสับสนวุ่นวายของถนนหนทาง ในทางกลับกันวิถีชีวิตริมคลอง การสัญจรทางน้ำก็ค่อยๆ ลดความสำคัญลงไป แม่น้ำลำคลองส่วนใหญ่กลายเป็นเพียงที่ระบายน้ำเสีย ไม่ใช่คูขำคูน้ำของชาวไทยเหมือนในอดีต สวนที่เคยเป็นแหล่งเพาะปลูกผลไม้ที่มีคุณภาพ และมีชื่อเสียงระดับประเทศ กำลังถูกความเจริญจากการพัฒนารุกล้ำเข้าจับจองเป็นที่อยู่อาศัยของคนเมืองหลวง และโรงงานอุตสาหกรรม วัฒนธรรมชาวสวนและวิถีชีวิตริมคลอง กำลังถูกบดบังจากความเจริญรูปแบบใหม่ แต่ถึงกระนั้นในพื้นที่ย่านคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี วิถีชีวิตริมน้ำบางส่วนก็ยังคงดำเนินไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมาข้างต้น และก็ใกล้จะถูกกลืนไปกับการขยายตัวของเมืองเข้าไปทุกที

ปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวชุมชนริมคลอง ได้รับความนิยมจากการบริโภคของนักท่องเที่ยวมากขึ้น ตามปรากฏการณ์โหยหาอดีต หรือเป็นความนิยมตามสื่อต่างๆ การเข้าไปฟื้นฟูชุมชนเก่าแก่บางแห่งมุ่งประสงค์เพียงการสร้างรายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ตามการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงมวลชน (Mass Tourism) ซึ่ง ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2544 : 52) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มุ่งนักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่จำนวนมาก โดยคำนึงถึงการสร้างกลไกการผลิตปริมาณมาก เพื่อลดต้นทุนต่อหน่วยในการผลิตบริการนักท่องเที่ยวให้ต่ำลง แล้วขายบริการท่องเที่ยวให้แก่ผู้ใช้ในราคาที่ถูก อันทำให้มีผู้มาใช้บริการเพิ่มมากขึ้น ซึ่งประเทศต่างๆ ถือนำมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยมีได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดตามมาในระยะยาวจากการท่องเที่ยว การก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ เป็นการสูญเสียและไม่สามารถปรับคืนสู่สภาพเดิมด้วยตัวมันเองได้ แสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีความต้องการใช้ทรัพยากรสูงมาก ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติหรือทรัพยากรวัฒนธรรม

สังคมโลกในยุคโลกาภิวัตน์ การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วไป ตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม การท่องเที่ยวกลายเป็นอุตสาหกรรมที่ ได้รับการยอมรับ ในการช่วยสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติได้บรรจุการท่องเที่ยวไว้เป็นวาระแห่งการพัฒนา และด้วยการเติบโตของระบบเศรษฐกิจภายใต้ อิทธิพลของระบบทุนนิยม ธุรกิจบริการที่รองรับการท่องเที่ยวก็เป็นที่สนใจของนักลงทุน โดยมีการลงทุน ด้วยเงินมหาศาล เพื่อผลกำไรที่สูงที่สุดจากการท่องเที่ยว ไม่ใช่เฉพาะภาครัฐ หรือภาคธุรกิจเท่านั้น การ พัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่มีตัวอย่างให้เห็นหลายชุมชนทั่วประเทศไทย ย่อมไม่ลืมนี่ที่จะบรรจุแผนการจัดการ ท่องเที่ยวไว้ในแผนการพัฒนาชุมชน ด้วยจุดประสงค์หลักที่มีเหมือนกันคือ เพื่อสร้างความมั่นคงทาง เศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตามหลายภาคส่วนให้ความสำคัญ มีศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยว และได้เสนอข้อมูลทางวิชาการออกมาแพร่หลายมากขึ้น การเปรียบเทียบท่องเที่ยวเสมือนดาบสองคม ย่อมทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนของการพัฒนาการท่องเที่ยว คือ ในด้านบวก การท่องเที่ยวสามารถช่วย กระตุ้นระบบเศรษฐกิจ เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของคนในชุมชน แต่ในด้านตรงกันข้ามปัญหาการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และการเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรมก็มีตัวอย่างให้เห็น อยู่เสมอ ครีฟเพนดรอฟ (Krippendorf 1987 : 37) ได้เสนอการท่องเที่ยวแนวทางใหม่หรือทางเลือกใหม่ ของการท่องเที่ยวว่า “การท่องเที่ยวแบบทางเลือก” เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่เน้นผลประโยชน์ทางด้าน เศรษฐกิจและเทคนิคการให้บริการเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นถึงความต้องการของประ ชาชนในท้องถิ่น

เมื่อมาถึงจุดบรรจบกันระหว่าง การพัฒนาการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการรักษาวัฒนธรรม การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความหมายตาม The 1976 ICOMOS Charter on Culture Tourism ว่า เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวของผู้ซึ่งมุ่งหวังที่จะค้นพบแหล่งที่คงอยู่ยืนยาว บนผลอันดีงามตามที่ มันได้มีส่วนช่วยในการสร้างความพอใจกับตนเอง และเพื่อการดูแลรักษาและป้องกัน รูปแบบของการ ท่องเที่ยวนี้ได้ประเมินในความเป็นจริง ซึ่งกล่าวถึงความต้องการในการดูแลรักษาและป้องกันชุมชนของ มนุษย์ เนื่องจากผลประโยชน์ทางวัฒนธรรมสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งพวกเขาได้สละให้บนความเกี่ยวพัน ของมวลมนุษยชาติ (UNESCO 2010) จึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่อาจจะเป็นการท่องเที่ยวแบบทาง เลือกเพื่อความสมดุลของทั้งสองฝ่าย

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้มีการให้ความหมายชัดเจนจากองค์การระดับโลก แต่การจะ จัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมคงไม่สามารถเขียนเป็นรูปแบบหรือข้อบังคับที่ตายตัว เพราะแม้แต่ความ หมายของวัฒนธรรมเอง ก็มีมากมายซึ่งต้องอาศัยการตีความ และพิจารณาตามบริบท การวางแผน

จัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คงต้องศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ อย่างละเอียดถี่ถ้วน พร้อมด้วยการประเมินคุณค่าและผลกระทบในหลายมิติ องค์ประกอบที่ต้องพิจารณาประกอบด้วยองค์ประกอบทางวัฒนธรรม ได้แก่ ทรัพยากรวัฒนธรรม : ความหมาย ความเข้าใจ และคุณค่า อีกส่วนหนึ่งคือ องค์ประกอบทางการท่องเที่ยว ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยว ยานพาหนะ ที่พัก อาหาร ของที่ระลึก กิจกรรม นันทนาการ รวมถึงพฤติกรรมนักท่องเที่ยว

งานวิจัยฉบับนี้มีความมุ่งหมายที่จะศึกษา รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีรายงานการวิจัยและโครงการศึกษาอยู่หลายโครงการ เกี่ยวกับโครงการสาธิตอนุรักษ์เรือนไทยในพื้นที่คลองอ้อมนนท์ จังหวัดนนทบุรี (วัชรวิ วัชรสินธุ์ 2551) การศึกษาเพื่อแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จ.นนทบุรี (มยุรี สุภังคนาข 2545) แนวทางการพัฒนาเชิงอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มคลองนนทบุรีเพื่อความยั่งยืน (จังหวัดนนทบุรี 2543) และบทความการสำรวจวัดในเขตแม่น้ำอ้อม นนทบุรี (ศรัณย์ ทองปาน 2540) เพื่อมุ่งให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมในด้านต่างๆ เช่น โบราณสถาน ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิตริมคลอง เมื่อชุมชนเกิดความตระหนักในคุณค่าของสิ่งที่ตนมีอยู่ การท่องเที่ยวที่มีการศึกษาและวางแผนรูปแบบอย่างเหมาะสม คงจะเป็นผลพลอยได้ในการส่งเสริมกำลังใจ และความภาคภูมิใจในการดำรงชีวิตอยู่ในวิถีที่สืบทอดมา และเป็นเครื่องมือในการช่วยจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่เหลืออยู่ไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้

2. วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- 2.1 เพื่อสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี
- 2.2 เพื่อศึกษาและประเมิน คุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี
- 2.3 เพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในอนาคต

3. ขอบเขตการศึกษา

3.1 ขอบเขตพื้นที่ทำการการศึกษา

พื้นที่ริมคลองอ้อมหรือแม่น้ำอ้อมทั้งสองฝั่ง โดยศึกษาพื้นที่ตามขอบเขต แม่น้ำอ้อม หรือคลองอ้อม ของ ศรัณย์ ทองปาน (2540 : 21) คือ หมายรวมเอาสองฝั่งลำแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าที่หักเลี้ยวเข้ามาเป็นคลองเชื่อมต่อแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน โดยเลือกศึกษาเส้นทางตั้งแต่ปากคลองที่แยก

จากแม่น้ำเจ้าพระยาใน ต.ไทรน้ำ อ.เมืองนนทบุรี จนถึงปากคลองบางกรวยบริเวณวัดชลอ จากแผนที่ตัวเมืองกรุงเทพมหานคร(พิมพ์ครั้งที่ 4) พื้นที่ที่จะศึกษาครอบคลุมถึง คลองอ้อมนนท์ จากแม่น้ำเจ้าพระยาถึงคลองบางรักใหญ่ คลองอ้อมน้อย จากคลองบางรักใหญ่ถึงคลองบางใหญ่ และคลองบางกอกน้อย จากคลองบางใหญ่ถึงวัดชลอ

3.2 ขอบเขตของเนื้อหาที่ทำการศึกษา

3.2.1 การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ที่เลือกศึกษา

3.2.2 ประวัติศาสตร์ชุมชน โบราณสถาน ที่เลือกศึกษา

3.2.3 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมตลอดเส้นทางน้ำและทางบก

3.2.4 รูปแบบและองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวในย่านคลองอ้อมนนท์

3.2.5 ทักษะคติของคนในชุมชน เกี่ยวกับวิถีชีวิตริมคลอง การคมนาคมขนส่งทางน้ำ การท่องเที่ยว และการอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม

3.2.6 รูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับย่านคลองอ้อมนนท์

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

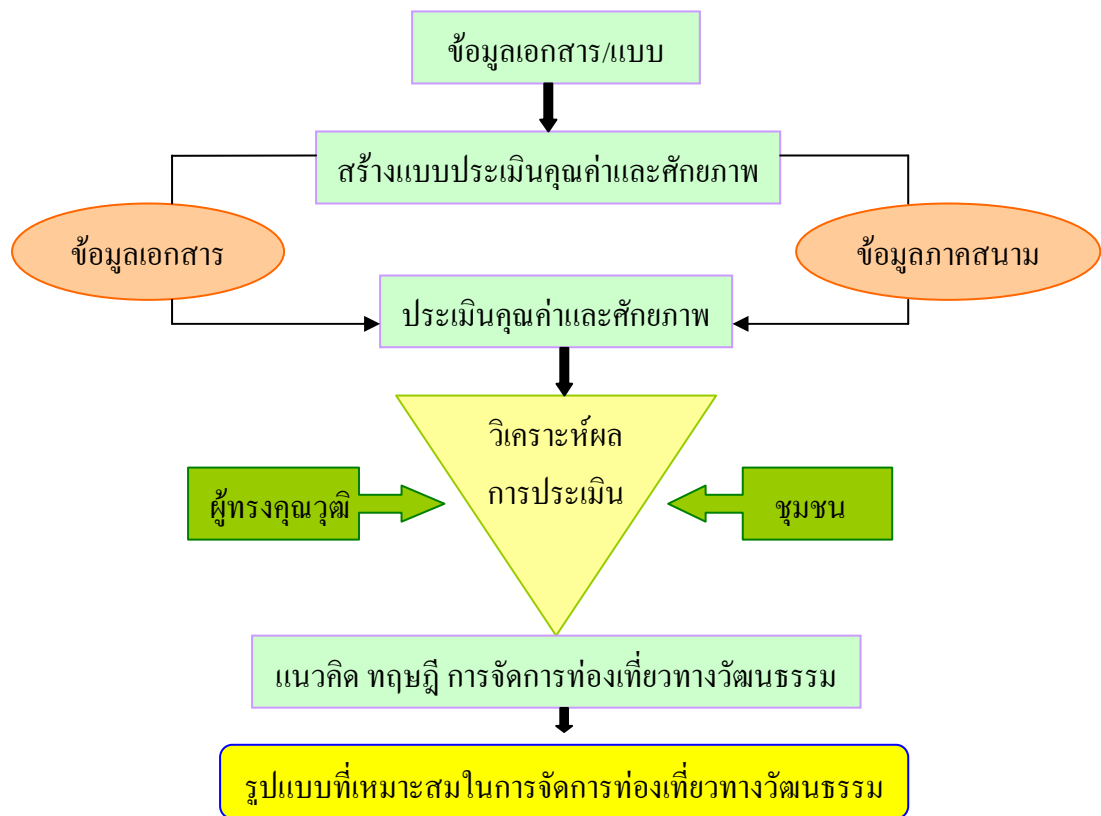
4.1 เพื่อทราบคุณค่า ความสำคัญและศักยภาพทางการท่องเที่ยว ของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี

4.2 เสนอรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในอนาคต

4.3 สร้างความเข้าใจให้ **เจ้าของ** ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมที่ตนมีอยู่ เพื่อการอนุรักษ์ พัฒนาในแนวทางที่เหมาะสม

4.4 กระตุ้นให้หน่วยงานของรัฐบาลเพิ่มความสนใจ และดูแลรักษาทรัพยากรวัฒนธรรม ที่บางครั้งอาจจะถูกมองข้าม และถูกทำลายไปในที่สุด

5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมเพื่อการวิจัย

เนื้อหาในบทนี้เป็นการนำเสนอการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลเบื้องต้นของย่านคลองอ้อมนนท์ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และการจัดการวางแผนการท่องเที่ยว กรณีศึกษาเปรียบเทียบ และตัวอย่างแบบประเมินมาตรฐานเพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ในย่านคลองอ้อมนนท์ ซึ่งจะนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ และทำการวิเคราะห์ผลการวิจัย ประกอบกับการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และกรณีศึกษาเปรียบเทียบ เพื่อศึกษารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ซึ่งข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทั้งหมดแบ่งได้เป็น 8 หัวข้อ ดังต่อไปนี้

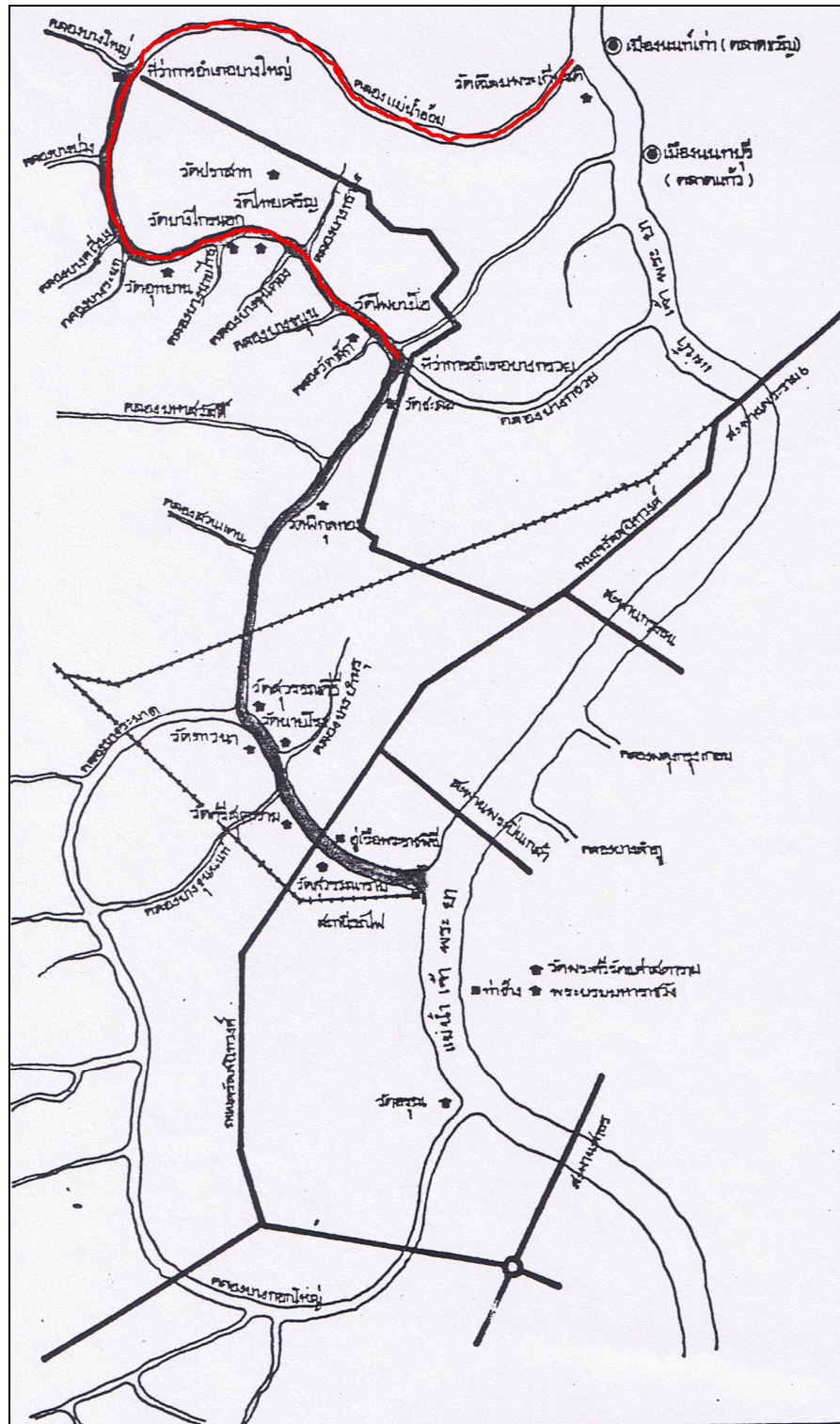
1. ข้อมูลเบื้องต้นย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี

คลองอ้อม(หรือคลองบางกอกน้อย) เป็นเส้นทางเดิมของแม่น้ำเจ้าพระยาในอดีต มีชุมชนบ้านตลาดแก้วตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณปากคลองบางกวย และได้ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นจากการขุดคลองลัดบางกวย เพื่อเชื่อมระหว่างบางกอกกับบางกวยในสมัยสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ พ.ศ.2091 และในปีถัดมาทรงโปรดเกล้าฯให้ยกฐานะชุมชนขึ้นเป็นเมืองนนทบุรี เพื่อประโยชน์ในการรวบรวมไพร่พลและผลผลิตอันเป็นเสบียงที่สำคัญ ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ.2179 ทรงโปรดเกล้าฯให้ขุดคลองลัดนนท์ เพื่อย่นระยะทางคมนาคมให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจการค้าที่กำลังเจริญรุ่งเรือง เกิดการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนตามริมคลองลัดที่เกิดขึ้นใหม่เป็นบ้านตลาดขวัญ ซึ่งทั้งบ้านตลาดแก้วและบ้านตลาดขวัญนั้น รู้จักในฐานะเป็นแหล่งผลิตผลไม้อันเลื่องชื่อ ดังที่ปรากฏในจดหมายเหตุการเดินทางของชาวต่างชาติ อาทิ ลาลูแบร์ บาทหลวงเดอแซร์รี และบาทหลวงตาซาร์ด เป็นต้น (มยุรี สุภังคนาท 2545 : 1)

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สามารถนำมาสนับสนุนให้เห็นความสำคัญ และภาพวิถีชีวิตสองฝั่งคลองอ้อมในอดีตคือ นิราศเมืองสุพรรณ วรรณกรรมของสุนทรภู่ ปราชญ์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้ถ่ายทอดเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ของย่านคลองอ้อมไว้ในบทกวี โดยกล่าวถึงชื่อสถานที่ต่างๆ ที่ได้นั่งเรือผ่าน ตามตัวอย่างดังนี้

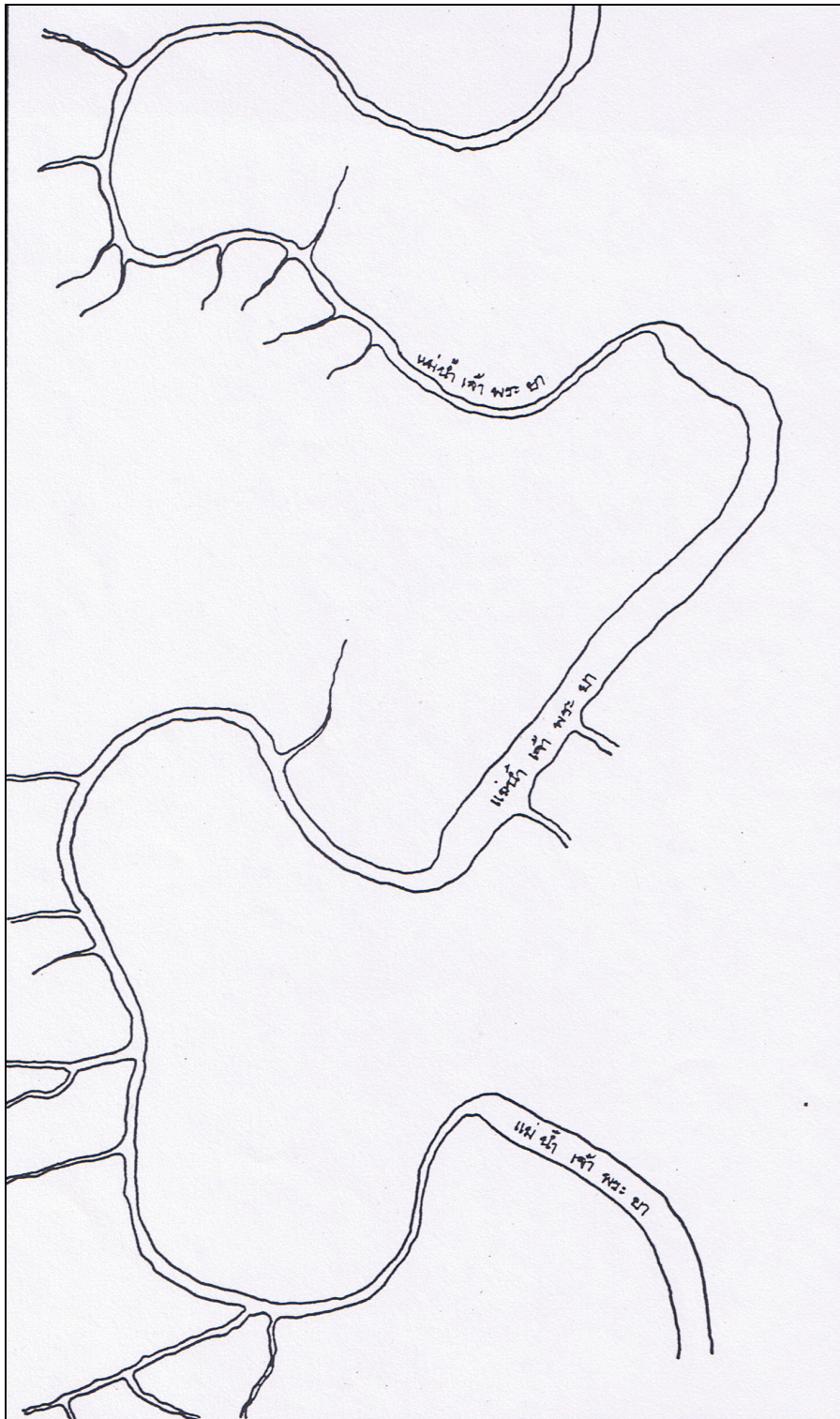
บางกรวยกรวดน้ำแบ่ง ส่งนิมนุชนิพพาน จำจากพรากพลัดสถาน เห็นแต่คลองน้องแคล้ว	บุญทาน ผ่องแผ้ว ทิ้งพี่ หนีเอย คลาสเขลิ้น เดือนปี
บางศรีทองคลองบ้านเฒ่า สี่เพชรผัวสีทอง เลื่องลือชื่อเสียงสนอง คลองคดลดเลี้ยวชี้	เจ้าคลอง ถิ่นนี้ สำเนียง นามเอย เช่นไส้ สายทอง
บางกร่างข้างคุ้งค่อม บางขุนขุนทอง ของสวนส่วนเจ้าของ สาวแก่แม่หม้ายบ้าง	เขตคลอง ก่อสร้าง ขายน่า ท่าเฮย บกน้ำ ลำเรือ
บางคูเวียงเสียงสวดล้วน เวียงชื่อคือท้าวไท เวียงราชคลาสแคล้วไกล ยามยากจากเมืองทั้ง	สวนไสว ท่านตั้ง กลับระลึก นึกเอย ถิ่นปลื้ม ลืมเกษม
บางม่วงทรวงเศร้าคิด ม่วงเก็บมะม่วงสวน ม่วงอื่นรินรัญจวน ม่วงหม่อมหอมหวนหน้า	เคยชวน สุกระยำ จิตไม่ ใคร่แฮ เช่นเนื้อ เจือจันทน์

จากการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจากหนังสือ บทความ และงานวิจัยในห้วงสามทศวรรษที่ผ่านมา มีบุคคลและคณะบุคคลที่ให้ความสนใจและศึกษาวิจัยในพื้นที่คลองอ้อมมากในระดับหนึ่ง รายงานวิจัยเรื่องลักษณะอาคารพักอาศัยย่านคลองบางกอกน้อย (อรศิริ ปาณินท์ 2527 : 7-18) ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนกลายมาเป็นคลองอ้อมนนท์ พื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน

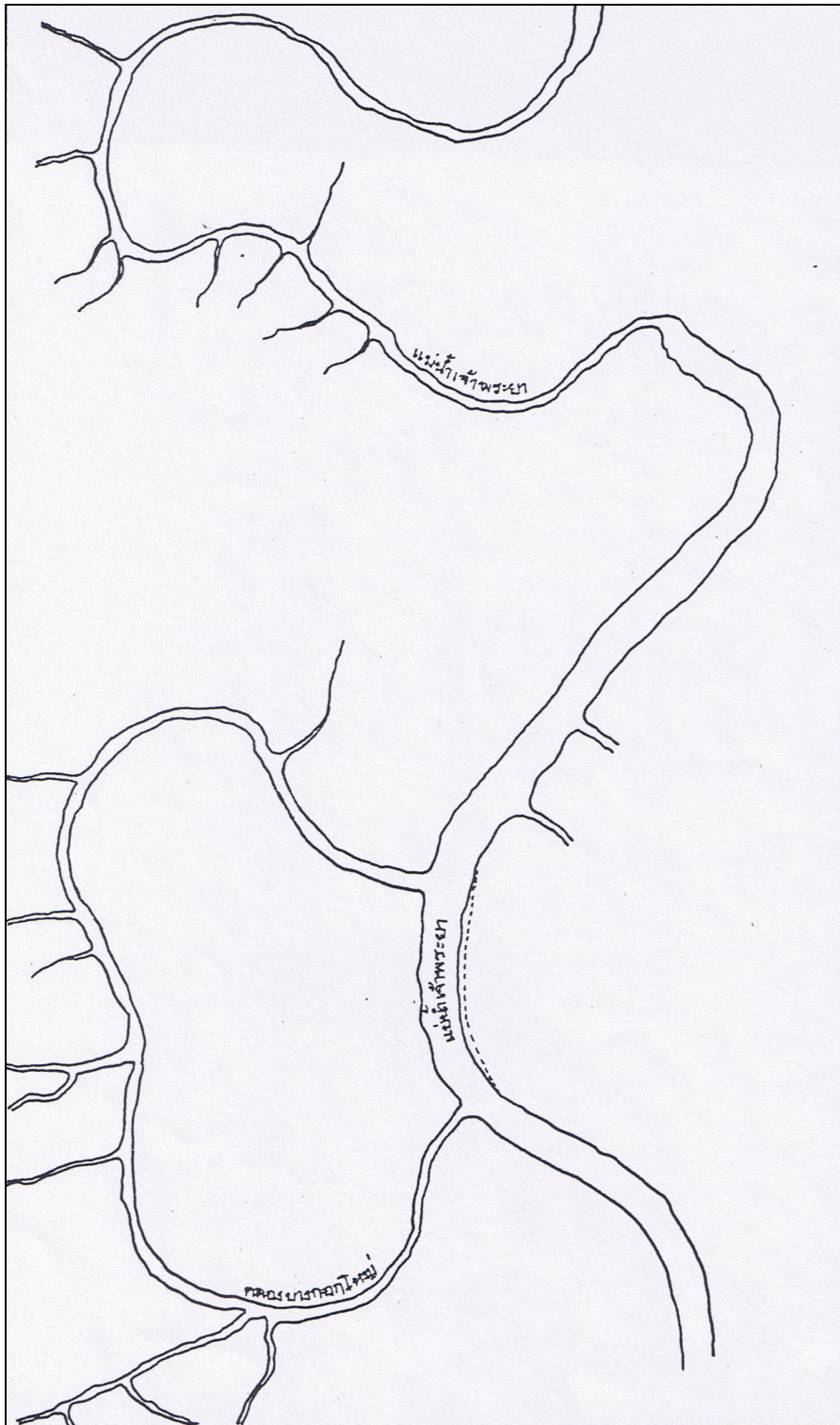
ภาพที่ 1 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน

ที่มา : อรศิริ ปาณินท์, รายงานการวิจัยเรื่องลักษณะอาคารพักอาศัยย่านคลองบางกอกน้อย
(กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 10.

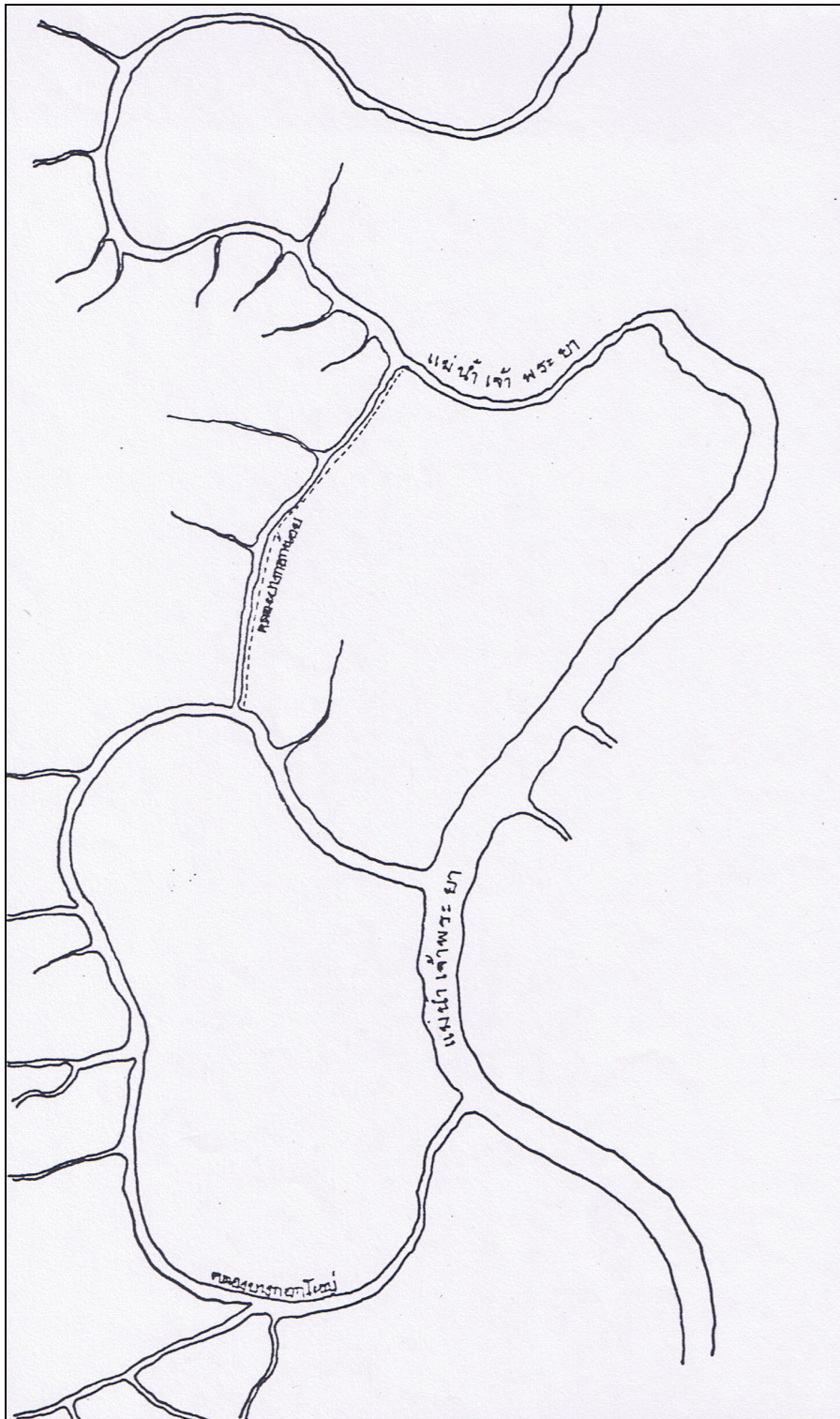
ภาพที่ 2 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา สมัยอยุธยาตอนปลาย

ที่มา : อรศิริ ปาณินท์, รายงานการวิจัยเรื่องลักษณะอาคารพักอาศัยย่านคลองบางกอกน้อย
(กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 11.

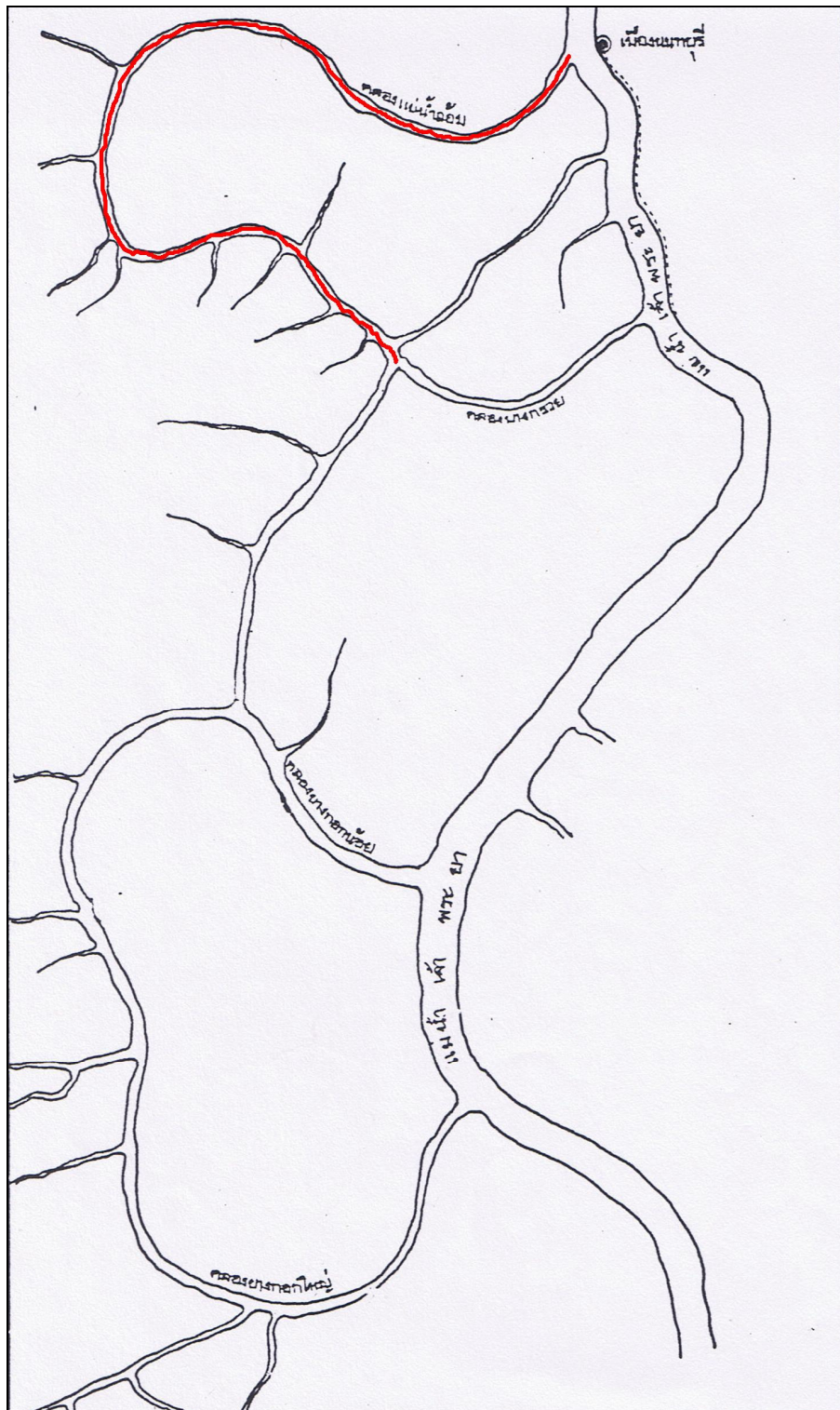

ภาพที่ 3 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา รัชกาลพระชัยราชาธิราช

ที่มา : อรศิริ ปาณินท์, รายงานการวิจัยเรื่องลักษณะอาคารพักอาศัยย่านคลองบางกอกน้อย
(กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 12.

ภาพที่ 4 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา รัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ที่มา : อรศิริ ปาณินท์, รายงานการวิจัยเรื่องลักษณะอาคารพักอาศัยย่านคลองบางกอกน้อย
 (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 13.

ภาพที่ 5 แผนที่แม่น้ำเจ้าพระยา รัชกาลพระเจ้าปราสาททอง
 ที่มา : อรศิริ ปาณินท์, รายงานการวิจัยเรื่องลักษณะอาคารพักอาศัยย่านคลองบางกอกน้อย
 (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 14.

จากบทความ สำนวณวัดในเขตแม่น้ำอ้อม นนทบุรี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสำนวนวัดในเขต จ. นนทบุรี ในช่วงปี พ.ศ.2535-2537 จุดมุ่งหมายเพื่อการบันทึกสภาพของนนทบุรี ณ เวลานั้นก่อนที่ความเจริญจะแผ่เข้ามาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับกรุงเทพมหานคร การเก็บข้อมูลในครั้งนั้นได้แสดงสภาพทั่วไป และรายละเอียดเกี่ยวกับหลักฐานทางโบราณคดี ที่ปรากฏอยู่ในวัดต่างๆ สองฝั่งคลองอ้อม โดยวัดที่ปรากฏชื่อในการสำนวนมีดังนี้ วัดไทรมา้า วัดบางระโง่ง วัดโบสถ์ดอนพรหม วัดประชารังสรรค์ วัดสะแก วัดอินทร์ วัดพิบูลเงิน วัดคงคา วัดอัมพวัน วัดปรางค์หลวง วัดสิงห์ วัดละมุดใน วัดซองพลู วัดแดงประชาราษฎร์ วัดบางขนุน วัดแก้วฟ้า วัดเพลง(ร้าง) วัดบางอ้อยช้าง วัดท่าบางศรีทอง วัดชลอ วัดกล้วย วัดกระโจมทอง วัดสวนใหญ่ วัดสำโรง วัดไทร วัดโพธิ์เผือก วัดทองนาปรัง วัดค้างคาว วัดศาลารี วัดสังฆทาน และวัดโชติการาม การเก็บข้อมูลเน้นการข้อมูลทางประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยบรรยายรายละเอียดศิลปะวัตถุที่พบภายในวัดในจุดที่สำคัญ โดยไม่มีรายละเอียดในเรื่องเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม บทส่งท้ายได้แสดงให้เห็นถึงการซ่อมแซม รื้อถอนอาคารเก่าๆ ในวัดมากมาย ซึ่งเกิดจากปัจจัยสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงอาชีพของผู้คน การเกิดอุทกภัย ทำให้ชาวสวนขายที่ดิน การ “บุม” ที่ดิน ทำให้ชาวสวนมีเงินบริจาคให้วัดมากขึ้น จึงมีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดอย่างคึกคัก จนมีข้อความจากการสนทนากับพระภิกษุวัดบางอ้อยช้างว่า “อีกหน่อยสวนก็ไม่มี บ้านก็ไม่เหลือ” (ศรัณย์ ทองปาน 2540 : 17-48)

ในปีเดียวกัน ศรัศกร วัลลิโภดม (2540 : 50-62) ได้เขียนบทความชื่อ บางใหญ่ชุมชนชาวสวนในเขตนนทบุรี บทความดังกล่าวได้นำเสนอข้อมูลวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ วรรณคดี และยังแฝงภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมให้เห็นอย่างชัดเจน เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทางจังหวัดเองได้มีการร่วมมือกับกลุ่มคนรักขนานน้ำและสหประชาชาติ เพื่อดำเนินโครงการแนวทางการพัฒนาเชิงอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มคลองนนทบุรีเพื่อความยั่งยืน โดยมีการเขียนแผนการพัฒนายั่งยืนเมื่อ พ.ศ. 2543 (นนทบุรี 2543)

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่มุ่งเสนอแนวทางในการอนุรักษ์วัดในชุมชนคลองอ้อม ซึ่งผลสรุปคือการประเมินคุณค่าของโบราณสถานในย่านคลองอ้อมอยู่ในระดับสูง แต่ขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนซึ่งเป็นแผนที่ต้องปรับใช้ในโอกาสต่อไป (มยุรี สุกงคนาช 2545) โครงการล่าสุดในการอนุรักษ์เรือนไทยในพื้นที่คลองอ้อมนนท์ จังหวัดนนทบุรี: “ศูนย์ข้อมูลชุมชนวัดบางอ้อยช้าง” (วัชรวิ วัชรสินธุ์ 2552 : 42-51) เป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน และเป็นองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่

จากการทบทวนวรรณกรรมที่กล่าวมาทั้งหมด ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการศึกษาหาความเชื่อมโยงในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรวัฒนธรรมที่สมบูรณ์และทรงคุณค่า ในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เนื่องจากรายงานวิจัยในพื้นที่คลองอ้อมที่ผ่านมา ยังคงเน้นหนักในวิชาการ

เฉพาะด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ มานุษยวิทยา และสถาปัตยกรรมศาสตร์ ซึ่งองค์ความรู้ในแต่ละด้านล้วนแต่มีความสำคัญ สามารถนำมาบูรณาการร่วมกันเพื่อการวางแผนงานในระดับจังหวัด ที่ต้องได้รับการสนับสนุนทั้งภาครัฐบาล เอกชน และชุมชน โดยมุ่งเน้นแผนจัดการในองค์กรร่วมโดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ในปัจจุบันมีการจัดการท่องเที่ยวโดยหน่วยราชการท้องถิ่น และมีหน่วยงานดูแลการท่องเที่ยว คือ เทศบาลตำบลบางม่วง โดยมีรายการท่องเที่ยว เส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม “วันเดียวเที่ยว 9 วัด” ต.บางม่วง อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี และจากการสอบถามถึงสถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่ เจ้าของร้านค้าแห่งหนึ่ง ได้ให้ข้อมูลว่า มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้าเรือหางยาวเข้ามาเที่ยวในคลองอ้อมเป็นครั้งคราว ส่วนสภาพทั่วไปริมคลองเริ่มเงียบเหงา เนื่องจากไม่มีเรือประจำทางวิ่งบริการอีกแล้ว มีแค่ช่วงเช้ากับช่วงเย็น โดยเส้นทางจากท่าน้ำนนทบุรี จะมีเรือโดยสารรับ-ส่ง ประชาชนในช่วงเช้า-เย็น ปลายทางวัดประจักษ์สรรค และอีกหนึ่งเส้นทางหนึ่งคือจากท่าช้างถึง อ.บางใหญ่(เก่า) ซึ่งผู้โดยสารส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนริมคลองอ้อม ดังนั้นนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่ต้องการโดยสารเรือเพื่อเที่ยวชมคลองอ้อม ต้องเช่าเรือโดยสารในราคาที่ค่อนข้างสูง

2. ทฤษฎีการวัดวัฒนธรรม : ความหมาย คุณค่า และการประเมิน

ทฤษฎีการวัดวัฒนธรรม คือ ผลผลิตของวัฒนธรรม หรือลักษณะต่างๆ ของระบบวัฒนธรรม(ทั้งในอดีต หรือปัจจุบัน) ที่มีค่า หรือเป็นตัวแทน หรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆ ได้ ดังนั้น ทฤษฎีการวัดวัฒนธรรมจึงรวมถึง ชากสิ่งของที่มนุษย์ทำขึ้น (ซากเรือจม ซากเตาเผา ขวานหิน เครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด ฯลฯ) แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน ศาสนสถาน เสื้อผ้าอาภรณ์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ จารึก ภาษา ศาสนา ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาพื้นบ้านต่างๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงสิ่งของที่มนุษย์ไม่ได้ทำขึ้น แต่มีความหมายทางใดทางหนึ่งต่อมนุษย์ เช่น ซากสัตว์ ซากพืช ละอองเรณู แหล่งน้ำ ดิน และหิน ที่มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ (ธนิช เลิศชาญฤทธ์ 2552 : 2) ความหมายที่กว้างมากขึ้นในแง่เนื้อหาที่ครอบคลุมทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ (tangible) และนามธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้ (intangible) เช่น ความเชื่อ ค่านิยม และภาษา เป็นต้น และมีนัยว่าเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้ได้ ไม่ใช่สิ่งที่ต้องเก็บไว้ มองว่าสิ่งของ (ทั้งนามธรรมและรูปธรรม) เป็นทฤษฎีการที่มีประโยชน์หลายอย่างต่อสังคม ฉะนั้นความหมายในอดีตกับการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันจึงอาจเป็นคนละเรื่องได้ (ธนิช เลิศชาญฤทธ์ 2552 : 4)

คุณค่าของทฤษฎีการวัดวัฒนธรรมถูกกำหนดแตกต่างกันไป จากนักวิชาการหลายท่าน การศึกษาการกำหนดคุณค่าทฤษฎีการวัดวัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างเกณฑ์ประเมินคุณค่าและศักยภาพของทฤษฎีการวัดวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ จึงเลือกศึกษาคุณค่าในด้านต่างๆ ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรม

คุณค่า	คำอธิบาย
คุณค่าทางวัฒนธรรม	ทรัพยากรวัฒนธรรมให้ความรู้สึกเกี่ยวกับสถานที่ ชีวิตประจำวัน และความเป็นอยู่ของคน ทรัพยากรวัฒนธรรมสะท้อนให้เห็นรากฐานและความเป็นมาของสังคมมนุษย์ และเป็นหลักฐานยืนยันวัฒนธรรมมนุษย์
คุณค่าด้านการศึกษา	ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ เกี่ยวกับบรรพบุรุษของมนุษย์ เกี่ยวกับวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ และเกี่ยวกับลักษณะสภาพแวดล้อม ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นเสมือนแหล่งความรู้ให้คนรุ่นใหม่ได้เข้าใจอดีตและวัฒนธรรมของพวกเขา/เรา นอกจากนี้ยังสามารถเรียนรู้จากทรัพยากรวัฒนธรรม (ผ่านการศึกษาด้านโบราณคดี) ถึงผลกระทบระยะยาวจากกิจกรรมของมนุษย์ในอดีตที่อาจเป็นบทเรียนและเป็นประโยชน์ในการวางแผนต่างๆ ในอนาคต
คุณค่าด้านเศรษฐกิจ	ทรัพยากรวัฒนธรรมสามารถให้ประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ-พาณิชย์ และช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติได้ เช่น ส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่โดยทั่วไปแล้ว ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นแรงหนุนให้สังคมมีความสุข ผู้คนอยู่ดีกินดีในสภาพแวดล้อมที่ดีด้วย
คุณค่าด้านความเป็นทรัพยากร	ทรัพยากรวัฒนธรรมบางอย่างมีประโยชน์ในแง่การใช้สอย เช่น สิ่งก่อสร้างที่อายุยืนยาวแสดงว่าใช้วัสดุที่มีคุณภาพ เป็นการใช้พลังงานอย่างคุ้มค่าและไม่ควรรื้อทำลาย
คุณค่าด้านการพักผ่อนหย่อนใจ	ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ และมีความสุขแก่มนุษย์ ยิ่งในปัจจุบันแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมนับวันจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต และประสบการณ์ของผู้คนมากยิ่งขึ้น
คุณค่าด้านความงาม	ทรัพยากรวัฒนธรรม เช่น แหล่งโบราณคดีและสิ่งก่อสร้างโบราณ(เช่น ปราสาท ราชวัง) เป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์ที่สวยงามของสังคม ของบ้านเมือง เต็มเต็มบรรยากาศของเมืองและภูมิทัศน์ของเมือง

ที่มา : ธนิส เลิศชาญฤทธิ์, “ทรัพยากรทางวัฒนธรรม”, เอกสารประกอบวิชา 357 511 แนวคิด และทฤษฎีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552. (ัดสำเนา)

การประเมินทรัพยากรวัฒนธรรมมีเป้าหมายเพื่อระบุ หรือตัดสินความสำคัญ และจัดลำดับความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยหลักการแล้วต้องปราศจากอคติ และมีเกณฑ์การประเมิน (evaluation criteria) ที่ชัดเจนโปร่งใส แต่ส่วนมากมีเกณฑ์การประเมินมากกว่าหนึ่งเกณฑ์เพื่อให้การประเมินรัดกุม รอบคอบ และครอบคลุม เพื่อช่วยให้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมได้ชัดเจนขึ้น (ธนิช เลิศชาญฤทธ์ 2552 : 28) แนวทางการประเมินดังกล่าวจะได้นำมาใช้เป็นองค์ประกอบหนึ่ง ในการศึกษาการสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

3. การวางแผนการท่องเที่ยว (Tourism Planning)

หลักการวางแผนการท่องเที่ยวเป็นการค้นหาเพื่อเตรียมการในรายละเอียด โครงร่างเพื่อที่จะจัดการกับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยวที่ควรได้รับการพัฒนา การวางแผนการท่องเที่ยวที่ดีจะต้องคำนึงถึงผลลัพธ์ที่มากกว่าผลกำไร เพราะในขณะที่ผลกำไรสามารถนำไปขับเคลื่อนเศรษฐกิจ และผลประโยชน์ทางสังคมของชุมชน มันยังคงนำพามาซึ่งความเสื่อมโทรมที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น นักพัฒนาจะต้องหาหนทางที่จะเพิ่มความเป็นอยู่ที่ดีและความสุขของคน สิ่งเหล่านี้รวมถึงการรักษาคุณภาพของสถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ และการออกแบบสิ่งแวดล้อม การวางแผนสำหรับการคมนาคมขนส่ง การอนุรักษ์พลังงาน ตลอดจนการศึกษา (Goeldner 2009 : 444) ซึ่งค่อนข้างตรงกับความเห็นของ มาสัน (Mason 2005 : 79) ที่กล่าวว่า การวางแผนการท่องเที่ยว มีความเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงกับแนวความคิดของการท่องเที่ยวในอนาคต อย่างน้อยคือแบบที่ควรจะเป็น ซึ่งยึดติดกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ ด้วยความตั้งใจที่จะเพิ่มผลกำไรให้มากที่สุด ในขณะที่เดียวกันกับการลดผลกระทบทางลบ

โกลด์เนอร์ และ ริทชี (Goeldner and Ritchie 2006) ได้อธิบายการวางแผนการท่องเที่ยวที่ดีจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจของปัจจัยต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานในการวัดความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยว หนึ่งกรอบงานที่สามารถแสดงเป็นภาพความสัมพันธ์ของ 9 องค์ประกอบหลัก ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบย่อยต่างๆ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แบบของความยั่งยืนและความสามารถในการแข่งขันของ Ritchie/Crouch

ผลประโยชน์ที่เทียบเคียงกัน (คุณสมบัติของทรัพยากร)			ความยั่งยืนและความสามารถในการแข่งขัน ของแหล่งท่องเที่ยว			ผลประโยชน์ในการแข่งขัน (การผันแปรของทรัพยากร)		
-ทรัพยากรมนุษย์						-การตรวจสอบและจัดทำรายการ		
-ทรัพยากรทางกายภาพ						-การดูแลรักษา		
-ทรัพยากรความรู้						-การเติบโตและการพัฒนา		
-ทรัพยากรเงินทุน						-ประสิทธิภาพ		
-สาธารณูปการ สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว						-ประสิทธิผล		
-ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม								
ตัวชี้วัดคุณสมบัติและการขยายตัว								
ที่ตั้ง	ความปลอดภัย	คุณค่า/ราคา	ความสัมพันธ์	ภาพลักษณ์	ความสามารถในการรองรับ			
นโยบาย การวางแผน และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว								
ขอบเขตของระบบ	คุณค่าทางปรัชญา	วิสัยทัศน์	การวางตำแหน่ง/เครื่องหมายการค้า	การพัฒนา	ความรู้ทันการแข่งขันและการร่วมมือ	การเฝ้าดู/ประเมินผล	ตรวจสอบ	
การจัดการแหล่งท่องเที่ยว								
องค์กร	การตลาด	คุณภาพของบริการ/ประสบการณ์	ข้อมูล/วิจัย	การจัดการทรัพยากรมนุษย์	การเงิน และเงินทุนความเสี่ยง	การจัดการผู้มาเยือน	การดูแลทรัพยากร	การจัดการวิกฤตการณ์
ทรัพยากรและสิ่งดึงดูดใจหลัก								
สภาพกายภาพและภูมิอากาศ	วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์	กิจกรรมหลากหลาย	เทศกาลพิเศษ	สิ่งบันเทิงใจ	สิ่งอำนวยความสะดวก	การแข่งขันทางการตลาด		
ปัจจัยและทรัพยากรสนับสนุน								
สาธารณูปการ	ความสามารถเข้าถึง	ทรัพยากรอำนวยความสะดวก			การบริการ	การลงทุน	การเมือง	
สิ่งแวดล้อมระดับมหภาค					สิ่งแวดล้อมระดับจุลภาค			

ที่มา : Charles R. Goeldner and J.R.Brent Ritchie, Tourism : Principles Practices Philosophies (New Jersey : Wiley, 2006), 437.

องค์ประกอบหลัก 9 ประการ ตามที่แสดงในตารางข้างต้นได้แสดงความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อความยั่งยืน และความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งสามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

1. ทรัพยากรและสิ่งดึงดูดใจหลัก

ซึ่งสิ่งเหล่านั้นเป็นเหตุผลพื้นฐาน ที่ทำให้นักท่องเที่ยวเลือกแหล่งท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง ปัจจัยเหล่านั้นประกอบไปด้วยปัจจัยย่อย 7 ประการ คือ สภาพกายภาพและภูมิอากาศ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ การแข่งขันทางการตลาด กิจกรรมที่หลากหลาย เทศกาลพิเศษ สิ่งบันเทิงใจ และสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว

2. ปัจจัยและทรัพยากรสนับสนุน

ขณะที่ทรัพยากรและสิ่งดึงดูดใจหลักของแหล่งท่องเที่ยว เป็นตัวสร้างแรงจูงใจขั้นพื้นฐานสำหรับนักท่องเที่ยว ปัจจัยและทรัพยากรสนับสนุนที่อำนวยความสะดวกการท่องเที่ยว และเพิ่มความสะดวกให้แก่แหล่งท่องเที่ยว ปัจจัยเหล่านั้นได้แก่ ระบบสาธารณูปการ ความสามารถในการเข้าถึง การบริการของชุมชนและธุรกิจ การพยายามในการลงทุนของธุรกิจการท่องเที่ยว การสนับสนุนด้านการเมืองเพื่อการท่องเที่ยว และทรัพยากรอำนวยความสะดวก เช่น เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง เจ้าหน้าที่ศุลกากร ที่ได้รับการฝึกฝนและยินดีต้อนรับ

3. ตัวชี้วัดคุณสมบัติและการขยายตัว

ความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งถูกตั้งเงื่อนไขและจำกัดโดยปัจจัยบางประการ ปัจจัยในกลุ่มนี้อาจจะส่งผลอย่างยิ่งในการกำหนดสภาพของสถานภาพ เพราะผลกระทบของปัจจัยเหล่านี้ส่งผลต่อความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยวที่ถูกกำหนดเป็นขั้น ข้อจำกัดและโอกาส คุณสมบัติและการขยายตัว ถูกใช้เพื่อวัดความสำเร็จของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการกลั่นกรองอิทธิพลของปัจจัยหลักกลุ่มอื่น ดังนั้นปัจจัยเหล่านี้จึงมีความสำคัญ เพื่อที่จะแสดงเพดานของความต้องการการท่องเที่ยว หรือขีดความสามารถ แต่ส่วนใหญ่อยู่ภายใต้การควบคุมของภาคการท่องเที่ยวตามลำพัง

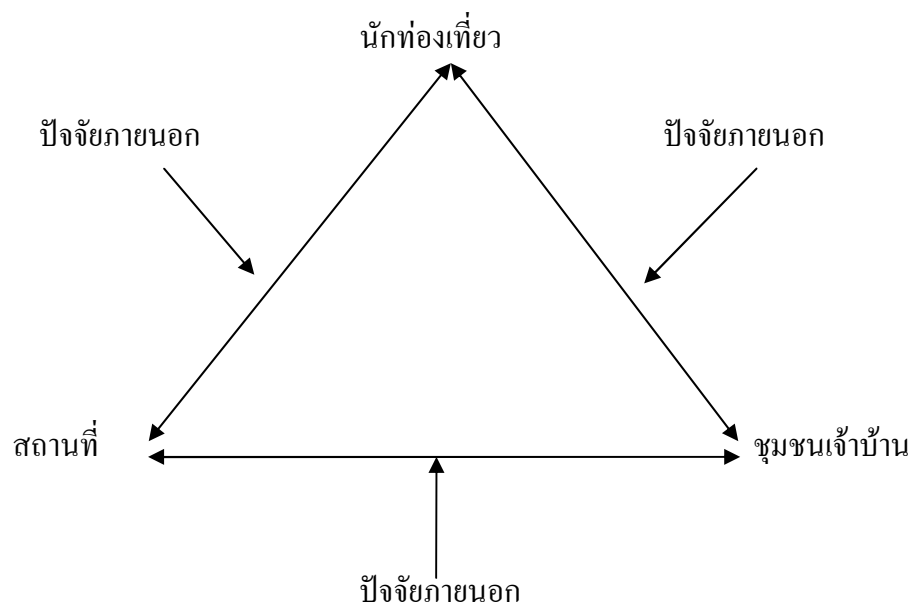
4. นโยบาย การวางแผน และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

เชื่อว่าแหล่งท่องเที่ยวทุกแห่งจะมีนโยบายและกลยุทธ์ในการขับเคลื่อน กรอบงานเพื่อการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ที่สามารถช่วยให้มั่นใจว่าการพัฒนาการท่องเที่ยว ที่จะถูกวางแผนในแหล่งที่ประสบความสำเร็จและยั่งยืน ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยสนับสนุนแรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิตของผู้คนที่อาศัยในแหล่งนั้นด้วย ปัจจัยหลักในข้อนี้ได้แสดง 8 ปัจจัยย่อย ที่เริ่มจากการแสดงความหมายของระบบของการท่องเที่ยว การตีความปรัชญาของการท่องเที่ยว หรือการค้นหาวาทะการท่องเที่ยวควรมีบทบาทอย่างไรต่อชุมชน ต่อจากนั้นกำหนดวิสัยทัศน์ ซึ่งกำหนดข้อความอธิบายอย่างเป็นแบบแผนเพื่อแสดงการคาดหวังของแหล่งท่องเที่ยวในอนาคต การวางแผนตำแหน่งและการออกแบบ

เครื่องหมายการค้า เพื่อแสดงถึงรูปลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวท่ามกลางคู่แข่ง ทำรายละเอียดแผนการพัฒนา การวิเคราะห์การแข่งขันกับการร่วมมือเพื่อเตรียมการประเมินว่าแหล่งท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์และข้อได้เปรียบ เมื่อเทียบกับแหล่งท่องเที่ยวอื่น และระบบการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ การเฝ้าดูและประเมินผลของนโยบาย รายการ และผลประโยชน์ต่างๆ นำมาซึ่งการตรวจสอบแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งสามารถจะกำหนดจุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา ความท้าทาย และโอกาส

5. การจัดการแหล่งท่องเที่ยว
6. ประโยชน์ที่เทียบเคียงกัน
7. ประโยชน์ในการแข่งขัน
8. สิ่งแวดล้อมระดับมหภาค/ระดับโลก
9. สิ่งแวดล้อมระดับจุลภาค/การแข่งขัน

แผนผังสามเหลี่ยมขององค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยว สามารถแสดงให้เห็นภาพขององค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนี้

แผนภูมิที่ 2 แผนผังสามองค์ประกอบหลักในการจัดการท่องเที่ยว

ที่มา : Peter Mason, *Tourism Impacts, Planning and Management* (Oxford : Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005), 78.

ด้วยคุณสมบัติและศักยภาพที่แตกต่างกันไปของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละที่ แรงจูงใจและการควบคุมด้วยปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการสำเร็จในการวางแผนจัดการท่องเที่ยว โดยจะแสดงความสัมพันธ์ของปัจจัยหลักที่มีผลต่อการท่องเที่ยว ตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 แสดงปัจจัยหลักที่มีผลต่อการท่องเที่ยว

การควบคุมทรัพยากร(อุปทาน) ส่วนใหญ่เป็นภาครัฐบาล	กำลังของตลาด(อุปสงค์) ส่วนใหญ่เป็นภาคธุรกิจ
-ข้อบังคับการใช้ที่ดิน	-ความรู้เกี่ยวกับนักท่องเที่ยว พฤติกรรม ความต้องการ และแนวทาง
-ข้อบังคับการปลูกสร้างอาคาร	-การออกแบบผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว (คุณภาพ และความพึงพอใจ)
-ข้อบังคับผลกระทบสิ่งแวดล้อม	-ความสามารถในการรองรับ
-การพัฒนาสาธารณูปการ	-การประชาสัมพันธ์(ภาพลักษณ์/การวาง ตำแหน่ง)
-การควบคุมโดยใบอนุญาต	-การกระจายสินค้า การเข้าถึงลูกค้า
-การจัดหาข้อมูล	-การจัดหาข้อมูล
-การควบคุมภาษีและผลประโยชน์	-ราคา

ที่มา : Peter Mason, *Tourism Impacts, Planning and Management* (Oxford : Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005), 77.

องค์ประกอบและปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการวางแผนจัดการท่องเที่ยวที่แสดงมาทั้งหมด จะนำมาเป็นแนวคิดประกอบในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษา ซึ่งจะมีการปรับใช้ตามสัดส่วนที่มีความเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนนำไปเปรียบเทียบกับแนวคิดการจัดการรูปแบบอื่นๆ ที่จะศึกษาในข้อถัดไป

4. การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

จากหนังสือแนวทางการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดย ศูนย์การวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย (2549 : 8) ได้เสนอหลักการสำหรับการท่องเที่ยว

เที่ยวอย่างยั่งยืน ที่สามารถนำมาเป็นองค์ประกอบในการสร้างเกณฑ์ประเมินคุณค่าและศักยภาพของ
ทรัพยากรวัฒนธรรมในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยหลักการ 18 ประการ ดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมของชุมชน
2. ความร่วมมือของกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. การสร้างโอกาสจ้างงานที่มีคุณภาพ
4. การกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว
5. การใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า เกิดประโยชน์สูงสุด
6. การวางแผนระยะยาว
7. ความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม
8. ความสอดคล้องกันระหว่างแผนการท่องเที่ยว และแผนพัฒนาด้านต่างๆ
9. ความร่วมมือระหว่างผู้กำหนดนโยบายกับผู้ปฏิบัติ
10. การประสานความร่วมมือระหว่างแหล่งท่องเที่ยวกับผู้ประกอบการ
11. การประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยว
12. การสร้างหลักเกณฑ์การประเมินผลกระทบ
13. การเน้นผลประโยชน์ชุมชน คุณค่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม
14. การพัฒนาคน การศึกษา และหลักสูตรต่างๆ
15. การเสริมสร้างลักษณะเด่น อัตลักษณ์ของชุมชนและพื้นที่
16. การคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากร
17. การดำรงรักษาทรัพยากรมรดกทางธรรมชาติและวัฒนธรรม
18. การตลาดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ศรีศักร วัลลิโภดม (2550 : 10) ได้แสดงทัศนะที่น่าสนใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้
ว่า ความสำคัญของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของท้องถิ่นก็คือ การให้คนจากภายนอก โดยเฉพาะนักท่องเที่ยว
ได้มาเรียนรู้และแลเห็นว่าคนในท้องถิ่น มี**ชีวิตวัฒนธรรม**ที่แตกต่างจากสังคมและวัฒนธรรมของ
คนอื่นอย่างไร โดยหวังกันว่าจากความเข้าใจและเรียนรู้เรื่องความแตกต่างและหลากหลายทางสังคม-
วัฒนธรรมนี้เอง ที่จะทำให้คนในโลกสมัยโลกาภิวัตน์นี้จะเกิดความเข้าใจและอยู่กันอย่างเห็นอกเห็นใจ
และสันติสุขได้ ที่แล้วมาหรือแม้กระทั่งในขณะนี้ การท่องเที่ยวที่จัดโดยคนนอก คือ การท่องเที่ยวแบบ
มวลชน ที่แลเห็นนิเวศวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นของแปลกใหม่เพื่อการปลดปล่อยความเครียด แลเห็น
แต่วัตถุสิ่งของที่สวยงาม เก๋ไก๋ แปลก แต่ไม่เห็น**คน** หัวใจของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจึงไม่ใช่การตลาด

หากเป็นกระบวนการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว เพื่อให้คนในท้องถิ่นอยู่ร่วมกันได้อย่างพอเพียง โดยใช้ทรัพยากรทางปัญญาและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการร่วมกัน

5. การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) หมายถึง พื้นที่ที่มีทรัพยากรทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรม รวมทั้งพันธุ์พืชและสัตว์ ทั้งที่เป็นสายพันธุ์ป่าและสายพันธุ์เพาะเลี้ยง ซึ่งสัมพันธ์กับเหตุการณ์ กิจกรรม และบุคคลในอดีตหรือปัจจุบัน หรือเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและทางสุนทรียศาสตร์ ซึ่งสามารถแบ่งได้ออกเป็น 4 ประเภท (สุรพล นาถะพินธุ 2553) ดังต่อไปนี้

5.1 ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบและสร้างขึ้น (Designed Landscape)

ภูมิทัศน์ที่ออกแบบก่อสร้างขึ้นอย่างดี หรือมีการวางแผนโดยภูมิสถาปนิก นักจัดสวน ผู้เชี่ยวชาญ สถาปนิก หรือผู้ชำนาญการทำสวน เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการออกแบบ หรือการทำงานของชาวสวนเมื่อสมัครเล่น ในรูปแบบและจารีตซึ่งเป็นที่ยอมรับ

5.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นเมือง (Vernacular Landscape)

ภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้สอยของคน โดยกิจกรรมและการใช้สอยก่อให้เกิดภูมิทัศน์เหล่านั้น เป็นภูมิทัศน์ที่สะท้อนถึงลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และวัฒนธรรม ของการใช้ชีวิตประจำวัน

5.3 แหล่งประวัติศาสตร์ (Historic Site)

ภูมิทัศน์ที่มีความโดดเด่นทางการเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ กิจกรรม หรือบุคคลทางประวัติศาสตร์

5.4 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Landscape)

ภูมิทัศน์ที่ประกอบด้วย ความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งคนที่มีส่วนร่วมเปรียบเสมือนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้วย

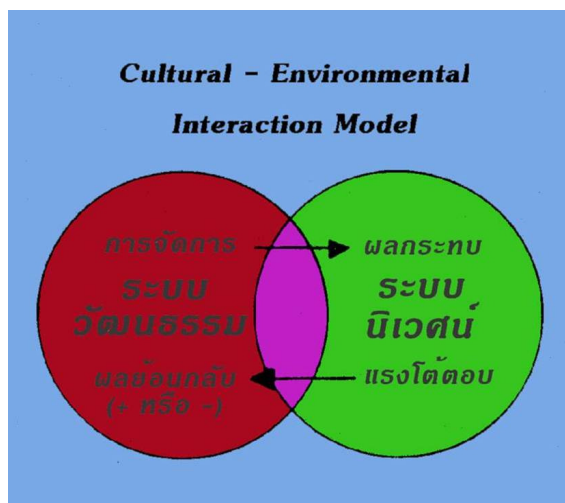
ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นมรดกสำหรับมนุษยชาติทุกคน แหล่งพิเศษประเภทนี้สะท้อนถึงความ เป็นมา พัฒนาการของแต่ละชาติ รวมทั้งบ่งบอกความสัมพันธ์ หรือปฏิภาณสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับ ธรรมชาติ ที่ได้นำไปสู่ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์ ปรับปรุง ดัดแปลง อารงรักษาคุณลักษณะของ พื้นที่ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมตน อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่สามารถให้ประโยชน์ด้านต่างๆ ได้แก่ ทักษะ ภาพ เศรษฐกิจ สังคม นิเวศวิทยา การศึกษา การทำความเข้าใจภูมิทัศน์วัฒนธรรมช่วยให้เข้าใจตนเองได้อีก ด้วย (สุรพล นาถะพินธุ 2553)

จากบทนำ การบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน โดยความร่วมมือของ ภาควิชา เทคนิคสถาปัตยกรรม และภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย

ศิลปากร และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดราชบุรี กล่าวว่า การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนโดยชุมชนท้องถิ่น คือ การจัดการทางด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ควบคู่ไปกับการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น การจัดการดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จำเป็นต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ การรับรู้และการสร้างการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดการด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน ที่จะมามีผลกระทบกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ในทุกภาคของประเทศ เป็นการสร้างให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเห็นคุณค่า และคุณประโยชน์ของการดำรงไว้ซึ่งสภาพแวดล้อม และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ยังคงสร้างประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน และยังคงดำเนินชีวิตเป็นปกติสุขตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่รัฐต้องกำหนดเป็นนโยบายและแผนการดำเนินการ เพื่อเป็นการฟื้นฟู ส่งเสริม อนุรักษ์ และสงวนรักษา ให้เกิดสภาพแวดล้อมทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน ชุมชน ชุมชนท้องถิ่น โดยตรงและยั่งยืน (มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ 2552 : 1)

ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ การที่ชุมชนเรียนรู้ในคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนของตน จนเห็นถึงความสำคัญและคุณค่า ทำให้เกิดการตระหนักรู้ และมีจิตสำนึกที่มุ่งจะธำรงรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนให้คงอยู่ เพื่อเป็นทรัพยากรสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนของลูกหลาน อีกทั้งสามารถวางแผนจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม อันถือเป็นทรัพยากรของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (เกรียงไกร เกิดศิริ 2552 : 119)

ข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจเบื้องต้นในย่านคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี ได้แสดงให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีอยู่ครบครันในพื้นที่ศึกษา ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบางพื้นที่ยังคงดำเนินไป และดำรงอยู่ได้ด้วยการขับเคลื่อนของตัวเองในโลกของแห่งการเปลี่ยนแปลง แต่ในทางกลับกัน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบางพื้นที่อาจอยู่ในสภาวะเสื่อมเสี่ยงต่อการถูกคุกคาม ด้วยการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำมาเป็นกรณีศึกษาเปรียบเทียบกับแผนภูมิความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

แผนภูมิที่ 3 ความสัมพันธ์กันระหว่างระบบวัฒนธรรมและระบบนิเวศน์

ที่มา : สุรพล นาถะพินธุ, “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม”, เอกสารประกอบวิชา 357 526 การจัดการและสงวนรักษาแหล่งโบราณคดี สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553. (ัดสำเนา)

จากแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างระบบวัฒนธรรมและระบบนิเวศน์ (สุรพล นาถะพินธุ 2553) แสดงให้เห็นว่าเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบใดระบบหนึ่ง ก็จะส่งผลกระทบต่ออีกระบบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สภาพแวดล้อมที่ถูกเปลี่ยนแปลงตามการพัฒนา เพื่อความเจริญก้าวหน้าในโลกโลกาภิวัตน์ย่อมส่งผลกระทบต่อระบบวัฒนธรรม วิธีชีวิตความเป็นอยู่ของตนในชุมชน และวิถีชีวิตในระบบวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป ก็ส่งผลสะท้อนกลับมายังสภาพแวดล้อมดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

6. ตัวอย่างแบบการประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว และแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาหาแนวทางประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้พบคู่มือการประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ร่วมกับสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2549) ซึ่งกล่าวถึงความสำคัญของมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นแหล่งที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่มีความแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นประเภทอื่น เนื่องจากมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคม รวมถึงความผูกพันทางจิตใจต่อชนรุ่นหลัง ประเทศไทยมีแหล่งประวัติศาสตร์จำนวนมาก กระจายอยู่ตามภาคต่างๆ ทั่วประเทศไทย และมีความเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเฉพาะในแต่ละท้อง

ถิ่น ซึ่งเป็นจุดดึงดูดสำคัญด้านการท่องเที่ยว แต่การเปิดแหล่งประวัติศาสตร์เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดย
ขาดการจัดการที่ดี อาจทำให้โบราณสถานและสภาพแวดล้อมของแหล่งประวัติศาสตร์เกิดความเสื่อม
โทรมได้ จนบางครั้งยากต่อการฟื้นฟูแก้ไขให้กลับคืนสภาพเดิม และส่งผลกระทบทางลบต่อการท่องเที่ยว
ในที่สุด

การกำหนดกรอบหรือเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ชัดเจน สำหรับให้หน่วยงาน
และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลแหล่งท่องเที่ยวได้นำไปใช้เป็นแนวทาง ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว
จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของประเทศไทย และยังสามารถใช้เป็นสิ่งบ่งบอกให้
นักท่องเที่ยวรับรู้ในคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว และมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจเลือกใช้บริการ ซึ่ง
หมายถึงการเพิ่มขึ้นของรายได้ทางการท่องเที่ยวของประเทศไทย รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐานแหล่ง
ท่องเที่ยวของประเทศไทย ให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น (สถาบันวิจัยสภาวะแวด
ล้อม 2549)

คู่มือประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ได้แบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยว
ทางประวัติศาสตร์ ออกเป็น 10 ประเภท คือ

1. อุทยานประวัติศาสตร์
2. ซากอารยธรรม แหล่งโบราณคดี เมืองโบราณ
3. พระราชวัง วัง พระตำหนัก ตำหนัก พระที่นั่ง คู่ม
4. ศาสนสถาน
5. ปราสาทหิน ปราสาท กู่
6. อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน ศาลวีรชน สุสาน
7. พิพิธภัณฑ์ทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและศิลปร่วมสมัย
8. บ่อน้ำโบราณ กำแพงเมือง ประตูเมือง คูเมือง
9. สิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือวัฒนธรรม
10. สิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม

จากการกำหนดประเภทของแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ เป็น 10 ประเภท จะพบว่า
ทรัพยากรวัฒนธรรม ในย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี ประกอบไปด้วยประเภทของแหล่งท่องเที่ยวทางประ
วัติศาสตร์ที่กล่าวมาแล้วมากกว่าครึ่ง ได้แก่ ข้อ 2. แหล่งโบราณคดี ข้อ 4. ศาสนสถาน ข้อ 5.ปราสาท ข้อ
7.พิพิธภัณฑ์ทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ข้อ 9. สิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ที่มีความสำคัญทางประวัติ
ศาสตร์หรือวัฒนธรรม และข้อ 10. สิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม

เนื้อหาในคู่มือการประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้แบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ออกเป็น 2 ประเภท คือ 1.แหล่งความเป็นอยู่และวิถีชีวิต 2. แหล่งวัฒนธรรม ประเพณี และหัตถกรรมพื้นเมือง ซึ่งคู่มือประเมินที่กล่าวมาข้างต้นได้แบ่งองค์ประกอบเป็น 3. องค์ประกอบ คือ 1. ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว 2. ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว และ 3. การบริหารจัดการ

นอกจากคู่มือการประเมินมาตรฐานดังกล่าว ยังได้ค้นพบเกณฑ์การประเมินมาตรฐานและการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม (กระทรวงวัฒนธรรม : 2551) ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะปลูกฝังให้คนไทยมีความรู้ ความเข้าใจ เคารพ และยอมรับในความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในเมืองไทย อย่างปราศจากความขัดแย้งตลอดจนมีความรักและความภูมิใจในวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และอัตลักษณ์วัฒนธรรมไทยที่จะอนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนาวัฒนธรรมที่เป็นของชนทุกกลุ่มที่อาศัยอยู่ในสังคมไทยให้ยั่งยืน สามารถดำรงชีวิตร่วมกันได้อย่างสันติสุข

7. กรณีศึกษาเปรียบเทียบ

การศึกษาเปรียบเทียบ แนวทางการพัฒนาของชุมชนย่านเก่าเพื่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ตามปรากฏการณ์โยโย่หาดิต เพื่อทำการเปรียบเทียบการจัดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีมาแต่ดั้งเดิม และกำลังพัฒนากันอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งมีผู้ทำการศึกษาถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในพื้นที่ต่างๆ เพื่อจะมาเปรียบเทียบแนวทางการจัดการท่องเที่ยว ตลอดจนเกณฑ์ประเมินมาตรฐานต่างๆ ว่าควรจะมีการปรับปรุงแก้ไขในด้านใด เพื่อที่จะสามารถลดผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยว โดยจะยกกรณีศึกษาเปรียบเทียบ 2 แห่ง คือ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี และชุมชนอัมพวา จ.สมุทรสงคราม

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี เป็นกรณีศึกษาเปรียบเทียบที่สามารถศึกษาผลกระทบในด้านบวกและด้านลบจากการพัฒนาการท่องเที่ยว ต่อวัฒนธรรมและชุมชนท้องถิ่นที่ปรากฏชัดเจนในปัจจุบัน เพราะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ผ่านการใช้ประโยชน์ และมีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลายาวนานพอสมควร จึงทำให้สามารถสะท้อนผลกระทบจากการพัฒนาในด้านต่างๆ ออกมาได้ค่อนข้างชัดเจน บทความเรื่อง ตลาดน้ำดำเนินสะดวกกับการเปลี่ยนแปลง โดย ธิดา สาระยา (2532) ได้สะท้อนถึงภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนหนึ่ง ที่ปรับตัวเพื่อรับกับการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว แสดงให้เห็นการนำเข้าสู่อุตสาหกรรมหลากหลายชนิดโดยเฉพาะอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ถึงแม้ในทางหนึ่งจะนำรายได้และอาชีพใหม่สู่ประชาคมดำเนินสะดวก แต่ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับพื้นฐานการดำรงชีวิต ซึ่งเห็นได้จากพัฒนาการในยุคหลังของชุมชนตลาดน้ำ ปรากฏหลักฐานว่า ตลาดน้ำดำเนิน

สะดวกนับแต่ปี พ.ศ. 2510 เป็นอย่างช้า มีชาวต่างชาติสนใจมาเที่ยวชมเป็นประจำทุกวัน เป็นไปได้ว่าในระยะแรกนักท่องเที่ยวต่างชาติต่างเดินทางมากันเองตามคำกิตติศัพท์เล่าลือ แต่ต่อมาได้มีบริษัทนำเที่ยวจัดนำเที่ยวตลาดโดยตรง และจักรกลสำคัญที่ผันแปรชีวิตพื้นบ้านตลาดน้ำดำเนินสะดวกให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อใช้ “โชว์” นักท่องเที่ยวต่างชาติกลับเป็นหน่วยงานรัฐบาล คือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ตลาดน้ำ “ชุมชนธุรกิจดั้งเดิม” ของชาวดำเนินสะดวกและชาวพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งอาศัยอยู่ในเครือข่ายลุ่มน้ำลำคลองเดียวกัน ได้พัฒนามาถึงขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงสำคัญ ซึ่งหากพิจารณาโดยภาพรวมทั้งหมด จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่เพียงเป็นผลแห่งการกระจายตัวของพลังจากภายนอกในรูปแบบต่างๆ สู้ท้องถิ่น หากยังเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ทั้งสังคมในระดับพื้นฐาน คือ การเปลี่ยนจากโลกเกษตรกรรมพื้นบ้านไปสู่โลกอุตสาหกรรม ในเงื่อนไขนี้ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก คือ ตัวอย่างหนึ่งในหลายตัวอย่างของการ “กลายตัว” ในทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อตอบรับการเปลี่ยนแปลงในระดับที่กว้างและซับซ้อนกว่า การจะอนุรักษ์ “สภาพตลาดน้ำ” อาจทำได้ภายใต้เงื่อนไขสังคมยุคปัจจุบัน แต่ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่าความพยายามนั้นจะอยู่ได้เพียงระดับ “การจำลอง” อดีตบางส่วน ไม่ใช่สร้างหรือฟื้นอดีตทั้งหมดขึ้นมาใหม่ “ตลาดน้ำเดิม” ได้ตายไปแล้ว เพราะปัจจัยพื้นฐานที่รองรับการคงอยู่ของตลาดได้ถูกปรับเปลี่ยนทั้งในเชิงกายภาพ และความรู้สึกนึกคิด นี่คือ อีกหนทางหนึ่งแห่งประวัติศาสตร์ของสังคมที่กำลังหมุนเวียนเข้าสู่วงการอุตสาหกรรม

วิทยานิพนธ์เรื่อง ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ของ นรรัตน์ชัย อิมสุทธิ (2551) ได้สรุปผลกระทบทางเศรษฐกิจด้านบวกจากการท่องเที่ยว ได้แก่ เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น เกิดการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยว เกิดการพัฒนาอาชีพ การพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชน พืชผลทางการเกษตร สินค้าท้องถิ่นราคาดี ผลกระทบทางเศรษฐกิจด้านลบ ได้แก่ การกระจายรายได้ไม่ทั่วถึง ราคาสินค้าแพงขึ้น ค่าครองชีพสูง ผลกระทบทางสังคมด้านบวก ได้แก่ การพัฒนาความเจริญต่างๆ สามารถสร้างงานสร้างอาชีพ และลดอัตราการอพยพประชากรไปหางานทำที่อื่น การสร้างความสามัคคีแก่ชุมชน การให้ความรู้แก่ชุมชน ผลกระทบทางสังคมด้านลบ ได้แก่ จากการศึกษาไม่พบปัญหาที่เกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยวในลักษณะที่รุนแรงมากนัก แต่สิ่งที่พบคือ การโจรกรรมในชุมชน ความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชน และความขัดแย้งระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชน ปัญหาความแออัด กำลังพลในการดูแลการจัดการด้านการจราจรไม่เพียงพอ ผลกระทบด้านความเป็นอยู่ด้านบวก ได้แก่ สุขภาพจิตที่ดีขึ้น การท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวันทำงาน ทำงาน 3 วัน หยุด 4 วัน ทำให้มีวันพักผ่อนเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งยังเกิดความพยายามในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลกระทบด้านความเป็นอยู่ด้านลบ ได้แก่ วิถีชีวิตที่เรียบง่ายหายไป ความเอื้ออาทรน้อยลง ชาว

บ้านได้รับความรำคาญจากเสียงต่างๆ การแย่งชิงเพื่อผลประโยชน์ ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้านบวก ได้แก่ การปรับปรุงสิ่งแวดล้อมชุมชน ชาวบ้านมีความกระตือรือร้น ในการพัฒนาบ้านเรือนให้มีความสวยงาม สร้างความตระหนักคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมด้านลบ ได้แก่ มลพิษจากรถยนต์และเรือ ขยะสิ่งปฏิกูลต่างๆมากขึ้น สัตว์ต่างๆ ถูกรบกวน จากกิจกรรมการท่องเที่ยว

8. การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่น และย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจความเกี่ยวพันของสรรพสิ่งในโลกที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และสิ่งสำคัญประการแรกของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การศึกษา (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ 2540) สอดคล้องกับ พิลิสู เจริญวงศ์ (2536) ที่ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า ความแตกต่าง เป็นคุณสมบัติ หรือข้อเด่นอย่างหนึ่งของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือของการศึกษา ไม่ใช่การศึกษาเป็นเครื่องมือของการท่องเที่ยว ชันญ วงษ์วิภาค (2552 : 15) ได้ประมวลนัยของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมว่า การท่องเที่ยววัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม การท่องเที่ยววัฒนธรรมจะสร้างเสริมภูมิปัญญา และปลูกฝังให้ตระหนักถึงความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งเป็นแนวทางการท่องเที่ยวที่จะสร้างสรรค์สังคมให้เข้มแข็ง บนพื้นฐานของความพอ เพียงที่จะส่งผลให้เกิดความยั่งยืนในภายภาคหน้า

ความหมายของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ใน วิกิพีเดีย (Wikipedia 2010) คือ รูปแบบย่อยของการท่องเที่ยว ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของประเทศหรือภูมิภาค โดยเจาะจงวิถีชีวิตของผู้คนในภูมิภาคเหล่านั้น ประวัติศาสตร์ งานศิลปะ สถาปัตยกรรม ศาสนา และส่วนประกอบอื่นที่ช่วยสร้างสรรค์วิถีการดำเนินชีวิตของพวกเขา การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมรวมถึงการท่องเที่ยวในเมืองที่มีความเป็นมาทางประวัติ ศาสตร์ หรือเมืองใหญ่ และความน่าสนใจทางวัฒนธรรมของพวกเขาได้แก่ พิพิธภัณฑ์ และโรงละคร นอกจากนี้ การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมยังรวมถึงการท่องเที่ยวในชนบท ที่แสดงถึงประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมชุมชน เช่น เทศกาล พิธีกรรม และคุณค่าของวิถีชีวิตของพวกเขา เป็นที่ยอมรับกันอย่างทั่วไปว่า นักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเน้นที่เนื้อหาสาระมากกว่านักท่องเที่ยวโดยทั่วไป และรูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนี้กำลังกลายเป็นที่นิยมทั่วโลก เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีบทบาทในการช่วยพัฒนาภูมิภาคต่างๆ ในโลก

เมื่อพิจารณาถึงความหมายคำจำกัดความของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งมีส่วนที่สอดคล้องกับความหมายของ **วัฒนธรรม** ของ สายันต์ ไพรัชญจักร์ (2552) ที่กล่าวว่า **วัฒนธรรม** คือ ระบบความสัมพันธ์และกระบวนการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ (ปัจเจกกับปัจ

แจก ปักแจกกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม) ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติกายภาพ (ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ สัตว์ พืช สรรพสิ่ง สรรพสาร) และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ อำนาจเหนือมนุษย์ ให้อยู่ในสภาวะที่สมดุล มีเมตตาไมตรี เอื้อเฟื้อเกื้อกูล ทำนุบำรุงกันและกัน ให้เจริญอยู่เสมอ

ผลจากการค้นคว้าหาข้อมูล เพื่อหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในงานวิจัยนี้ ได้ค้นพบแนวคิดของโครงการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการปรับตัวทางวัฒนธรรม และศักยภาพในการจัดการทรัพยากรชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ยศ สันตสมบัติ 2546 : 11-14) ซึ่งได้เสนอกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ประกอบด้วยแนวคิด 5 ประการ ซึ่งแนวคิดเหล่านั้นสามารถนำมาปรับใช้ และสนับสนุนในการหารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี ผู้เขียนจึงขอกรอบแนวคิดที่กล่าวมาแล้วนั้นมาเป็นกรอบในการวิจัย โดยการปรับเปลี่ยนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยเน้นเนื้อหา ความหมาย และคำจำกัดความที่สอดคล้องกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่แสดงมาข้างต้น ดังนั้นแนวคิด 5 ประการ ที่จะนำมาเป็นกรอบในการวิจัย มีดังต่อไปนี้

แนวคิดประการแรก คือ **การมองการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และทรัพยากรวัฒนธรรม** การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเคลื่อนไหว โดยเป็นการปรับตัวของชุมชน โดยสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับมหภาค การมองการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่ช่วยให้สามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก และช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศ ที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนอย่างชัดเจน การที่ภาคเอกชนเข้าไปผูกขาดธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการสร้างประโยชน์และผลกำไรของธุรกิจท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว ซึ่งอาจจะเป็นผลเสียในด้านการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรวัฒนธรรม เพราะชุมชนขาดอำนาจในการจัดการท่องเที่ยว และไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของการพึ่งตนเองได้อย่างต่อเนื่อง การพิจารณาการท่องเที่ยวในบริบทของการพัฒนาที่เน้นทิศทางเดียว คือ การเจริญเติบโตขยายตัวทางเศรษฐกิจเท่านั้น ช่วยให้เราทำความเข้าใจกับปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกได้อย่างชัดเจน

แนวคิดประการที่สอง คือ **การมองการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจากมิติของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน** โดยไม่สามารถแบ่งแยกออกจากกันได้เด็ดขาด ในลักษณะนี้การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างแรงจูงใจ เพื่อให้ชุมชนทำการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ภายใต้หลักการที่ว่าคนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษา นั้น การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ธรรมจึงเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ให้มีลักษณะเป็นการอนุรักษ์ และพัฒนาอย่างเข้มข้นยิ่งขึ้น โดยเน้นการรักษาความสมบูรณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ให้นักท่องเที่ยว ผู้มาเยือนได้ชื่นชม และชุมชนได้ประโยชน์จาก กิจกรรมการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันมีการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวออกไปในวงกว้าง เพื่อให้สมาชิกของชุมชนได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยตรง การพิจารณาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในบริบทของความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ช่วยให้เรามองเห็นว่า ความเป็นธรรมทางสังคมเป็นเงื่อนไขสำคัญ ของความเป็นธรรมของระบบวัฒนธรรม การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจะประสบความสำเร็จได้ไม่ใช่บนพื้นฐานของการล้ากันในคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับหลักการสำคัญของการสร้างแรงจูงใจ ให้ผู้ที่ทำการอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมได้รับประโยชน์ โดยตรงจากการกระทำของตนด้วย

แนวคิดประการที่สาม คือ **การมองการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจากมิติทางวัฒนธรรม** โดยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นการให้ความเคารพแก่อัตลักษณ์ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมซึ่งมีวิถีชีวิตและจารีตประเพณีที่แตกต่างกันออกไป มุมมองทางด้านวัฒนธรรมเน้นการให้ความเคารพแก่ศักดิ์ศรีและสิทธิในการเป็นมนุษย์ มิใช่มองคนเป็นสัตว์ประหลาดและเปิดโอกาสให้การท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดการละเมิดจวบจ้วงความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมของชุมชน ในทางตรงข้าม การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมุ่งเน้นให้ชุมชนมีสำนึกและภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ และวัฒนธรรม ประเพณีของตน สามารถอธิบายให้คนนอก หรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ท้องถิ่นว่ามีความสวยงามและมีคุณค่าอย่างไร เพื่อให้ทั้งชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมใน กระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันเป็นบ่อเกิดแห่งความเข้าใจ และเอกภาพในความหลากหลายทาง วัฒนธรรมของมนุษย์

แนวคิดประการที่สี่ คือ **การมองการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม** หรือความพยายามของชุมชนในการปรับตัว ในบริบทและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตร และการประกอบอาชีพของชาวบ้านกับสภาพแวดล้อม ตลอดจนสร้างสรรค์ความเป็นธรรมภายในสังคม และการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับการเอารัดเอาเปรียบจากบริษัทนำเที่ยวจากภายนอก การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอาจจะไม่ได้จำกัดตัวอยู่แต่เพียงชุมชนใดชุมชนหนึ่งอย่างโดดๆ หากแต่มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย เพื่อจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมร่วมกัน หรือการจัดรายการท่องเที่ยวร่วมกันเป็นต้น ในแง่นี้การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงเป็น ขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชน และระดับเครือข่ายในบริบทการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อทำการปกป้องผลประโยชน์ และทำการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

การมองการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจากแง่มุมของขบวนการทางสังคม ทำให้เราจำต้องให้ความสำคัญกับการจัดการองค์การสังคมทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือข่าย เพื่อทำการบริหารจัดการรายการท่องเที่ยว การสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม การจัดการทรัพยากร และการสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกอย่างเป็นระบบ

แนวคิดประการที่ห้า คือ **การมองการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในบริบทของการพัฒนาชนบทและอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน** ในข้อนี้ การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันหลากหลายของชุมชน และยังเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรวัฒนธรรมไปพร้อมกัน ในสภาวะที่ชุมชนชนบทมากมายแห่งทั่วประเทศเผชิญกับปัญหาวิกฤตในด้านการขยายตัวของสังคม ความเจริญที่เข้าไปเบียดบังวิถีของชนบท และยังส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมของชุมชนเหล่านั้น การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของคำตอบในการแก้ปัญหาอันพึงได้ รับการส่งเสริมสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง การมองการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในบริบทของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ยังเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการนำเอารายได้จากการท่องเที่ยว มาใช้ในโครงการพัฒนาชุมชนด้วยตัวเองในรูปแบบต่างๆ ทั้งในด้านการสร้างกองทุนชุมชน การพัฒนาอาชีพและฝีมือแรงงานในการประดิษฐ์หัตถกรรมพื้นบ้าน และการพลิกฟื้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม การอนุรักษ์ และเชื่อมต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เป็นต้น

ภายใต้กรอบแนวคิดที่แสดงมาข้างต้น ยังมีทฤษฎีที่ช่วยสนับสนุนกรอบแนวคิดดังกล่าว เพื่อแสดงว่าแนวทางการพัฒนานั้นเป็นแนวทางที่ถูกต้อง และเป็นที่ต้องการของสังคมไทยในปัจจุบัน นั่นคือ ทฤษฎีการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนที่มีในแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง นวัตกรรมของเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีอยู่ 9 ประการ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2541 และสายันต์ ไพรชาญจิตร 2542) ได้แก่

1. **หลากหลาย** เป็นแนวคิดที่พ้นจากเพดานความคิดแบบตะวันตกซึ่งเคยมีอิทธิพลต่อทฤษฎีและวิธีปฏิบัติทางการพัฒนามาเป็นเวลานาน คือ ลักษณะของความคิดเอกนิยม และทวินิยม แต่ฐานคิดทางการพัฒนา ในแนวทางการพัฒนาในแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพหุนิยม ที่ทั้งยอมรับและให้ความสำคัญ กับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม และธรรมชาติที่มีอยู่

2. **ร่วมนำ** ยอมรับและส่งเสริมการดำรงอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่งที่แตกต่างกัน เน้นปรัชญาของการพึ่งพิงอิงกัน มีจริยธรรมของความสามัคคีเมตตาต่อกัน เป็นการร่วมมือกันอย่างสันติของสิ่งที่ขัดแย้งแตกต่างกัน สามารถแบ่งปันกันได้ ร่วมกันพึ่งพิงกันอย่างมีดุลยภาพ ไม่ครอบงำ เพิ่มพละนาภาพให้กันและกัน การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้ร่วมกัน โดยไม่ต้องหักล้างกันก็สามารถเคลื่อนไหวได้ โดยที่แต่ละภาคส่วนไม่ต้องสลายตัวอย่างสิ้นเชิง แต่สามารถคงรูปดำรงอยู่ได้ในระดับหนึ่งอย่างเสมอหน้ากัน

3. **คิดและทำ** เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติได้ ให้เห็นจริงได้ เป็นทฤษฎีที่ฝึกประสบการณ์เป็นเนื้อเดียวกันกับการปฏิบัติ ไม่ใช่ทฤษฎีลอยๆ มีการแนะนำให้ปฏิบัติเป็นขั้นตอนจากขั้นพื้นฐาน ไปสู่ขั้นก้าวหน้าซึ่งแบ่งเป็นขั้นที่หนึ่ง ขั้นที่สอง และขั้นที่สาม

4. **เรียบง่าย** มีความเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เข้าใจง่าย คนโดยทั่วไปทุกระดับสามารถเข้าใจ เข้าถึงและนำไปทำให้เห็นผลจริงได้

5. **บูรณาการประสานทุกส่วน** เป็นทฤษฎีที่นำเอาประสบการณ์ของประเทศไทย ลักษณะสภาพแวดล้อม ลมฟ้าอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาล วิถีชีวิต ฐานะทางเศรษฐกิจ สถานการณ์เฉพาะหน้าและอนาคต รวมถึงจุดเด่นของชีวิตความเป็นอยู่และระบบการผลิตของไทยมารวมกันขึ้นเป็นทฤษฎีการพัฒนาโดยเน้นให้เห็นความสำคัญของ น้ำ และความอ่อนโยนสงบเย็นปรับตัวง่าย อันเป็นปฐมปัจจัยของวัฏจักรแห่งการก่อเกิด จำเริญเติบโต เสื่อมสลายของสรรพชีวิต

6. **ควรแก่สถานการณ์** เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ถูกนำเสนอออกมาสมสมัยได้จังหวะ ในการกระตุ้นเตือนให้ผู้มีบทบาทในการจัดทำ และดำเนินการตามนโยบายและแผนพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนโลก ให้มีสติและความระมัดระวังในการกำหนดแนวนโยบายและแผนการพัฒนา ไม่ให้ก่อปัญหาซ้ำรอยเดิม เช่นในอดีต

7. **องค์รวมรอบด้าน** เป็นแนวคิดทฤษฎีที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาในการดำรงชีพ และดำรงชีวิต มิใช่เพียงทฤษฎีทางเศรษฐกิจด้านหนึ่งด้านใดโดยเฉพาะ แต่เป็นทฤษฎีแบบองค์รวม ประกอบด้วยหลายมิติ ส่งเสริมจริยธรรมแห่งความพอ และความพอเพียง แตกต่างไปจากปรัชญาและจริยธรรมของการพัฒนากระแสหลัก ที่มุ่งเน้นการเติบโตแบบไร้ขีดจำกัดและปราศจากคุณธรรม

8. **บันดาลใจ** เป็นแนวคิดที่มีพละนาฏภาพในการกระตุ้นหนุนเสริมให้ผู้ยากไร้มีพลังเข้าใจ ความเป็นจริงแท้ ไม่มีปมด้อยหรือข้อบกพร่องในโชคชะตา มีความสุขตามอัตภาพ เข้าใจหลักสันโดษ ไม่ถูกมองหรือถูกทับถมว่าเป็นผู้ด้อยพัฒนา เป็นผู้มีปัญหา หรือเป็นอุปสรรคของการพัฒนาดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

9. **ไม่ใช่อุดมการณ์** เป็นแนวคิดที่มีความเป็นสากล ปลอดจากเรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองแบบแบ่งค่ายแยกขั้ว สามารถนำไปใช้ได้โดยปราศจากข้อข้องใจทางการเมือง เป็นผลดีต่อประเทศที่มีปัญหาดคล้ายกับประเทศไทย ทั้งในเอเชีย แอฟริกา ละตินอเมริกา และแม้ในโลกตะวันตก คุณลักษณะข้อนี้สำคัญมาก เนื่องจากทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์และทางสังคมโดยทั่วไปมักแยกออกจากกัน ในกรณีที่มีการอ้างว่าทฤษฎีบางทฤษฎีมีความเป็นวิทยาศาสตร์และมีความเป็นสากล แต่ทฤษฎีนั้นก็มีมิติทางอุดมการณ์ และมีตรรกะอยู่ที่ต้องทำลายล้างกันด้วยความรุนแรง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่เชื่อที่ดีกว่า เพื่อคนจำนวนมากกว่าตามที่ทฤษฎีนั้นๆ ได้อธิบาย วิเคราะห์และทำนายไว้ แต่แนวพระราชดำริ

เศรษฐกิจพอเพียงมีรากฐานอยู่บนเมตตาธรรม คือ เป็นระบบคิดที่เลียนแบบธรรมชาติ ที่สามารถสร้างดุลยภาพระหว่างสรรพสิ่งที่มีความแตกต่างหลากหลายได้ จึงมีความเป็นสากลที่มีอยู่คู่โลกมานานแล้ว อีกทั้งยังเป็นจริยธรรมแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่ไม่เบียดเบียนเอาชนะกันแบบทำลาย แต่เป็นการปรับตัวเข้าหากันอย่างอ่อนน้อมถ่อมตนอีกด้วย (สายันต์ ไพรชาญจิตร 2550 : 199-201)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกราบบังคมทูลขอพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเผยแพร่แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องตลอดจนประชาชนโดยทั่วไป เมื่อปลายปี 2542 สรุปไว้เป็นภาพดังนี้

แผนภูมิที่ 4 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา : ไพศาล บรรจสุวรรณ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง [Online], accessed 15 September 2010.

Available from <http://share.psu.ac.th/blog/pisan-surat/>

เมื่อกรอบแนวคิดในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่สามารถน้อมนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้อธิบายถึงความเป็นไปได้และความเป็นจริง ในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวหนึ่งในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมหลักของประเทศ ที่บางครั้งได้รับการเปรียบเปรยว่าเป็นเสมือนดาบสองคม ดังที่ UNESCO (2010) ได้ตระหนักว่า มันเป็นความจริงที่เป็นที่รับรู้ว่าการท่องเที่ยวสามารถเป็นศัตรูที่น่ากลัว ได้มากพอกับการเป็นเพื่อนที่มั่นคงของการพัฒนา ดังนั้นในด้านหนึ่งของการท่องเที่ยว หากได้รับการวางแผนจัดการที่เหมาะสมตามหลักทฤษฎี

และกรอบแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น ผลที่ได้รับสามารถช่วยเพิ่มประโยชน์สุขแก่คน และเพิ่มความมั่นคงแก่ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรวัฒนธรรม อีกทั้งยังลดผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยวด้วย

แมคเคอร์เชอร์และครอส (McKercher and Cros 2002 : 26-27) ได้กล่าวถึงธรรมชาติของการท่องเที่ยว โดยเน้นพื้นฐานของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้พิจารณาดังนี้

ตารางที่ 4 ธรรมชาติของการท่องเที่ยว

ประเด็น	หลักการ
1) ธรรมชาติของการท่องเที่ยว	-การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมทางพาณิชย์ -การท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับการบริโภคประสบการณ์ -การท่องเที่ยวคือความบันเทิง -การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่ถูกขับเคลื่อนด้วยความต้องการ ที่ยากที่จะควบคุมได้
2) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว	- แหล่งท่องเที่ยวทุกแหล่งศักยภาพไม่เท่ากัน - แหล่งท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรม เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว -สินทรัพย์ทางวัฒนธรรมเพียงบางส่วนที่เป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
3)ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเยี่ยมชม	- การเข้าถึงและการกำหนดจำนวนของผู้เข้าชม - ช่วงเวลาที่สามารถสัมผัสประสบการณ์ที่ลึกซึ้งจากแหล่ง
4) พฤติกรรมนักท่องเที่ยว	- ประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวต้องถูกควบคุม เพื่อควบคุมการกระทำของนักท่องเที่ยว - นักท่องเที่ยวต้องการประสบการณ์ที่ได้รับการควบคุม - ตลาดการท่องเที่ยวที่ใหญ่ขึ้น ย่อมมีความต้องการที่มากขึ้น ของผู้ใช้ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวอย่างเป็นมิตร

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ประเด็น	หลักการ
5) การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	- นักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไม่ได้เหมือนกันทุกคน - ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอาจจะทำร้ายและน่าชม แต่ไม่ไร้ใจ - นักท่องเที่ยวต้องการ ของแท้ (authenticity) แต่ไม่จำเป็น ว่าเป็น ของจริง (reality)

ที่มา :Bob McKercher and Hilary du Cros, **Cultural Tourism : The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management** (New York : The Haworth Hospitality Press, 2002), 26-27.

งานวิจัยฉบับนี้ มุ่งเน้นศึกษาหารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่อยู่บนพื้นฐานการพัฒนาทั้งหมดที่กล่าวมา ซึ่งอาจจะเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่สามารถที่จะพิสูจน์ความยั่งยืนของแนวคิดที่ได้นำเสนอ เพื่อนำไปสู่ประโยชน์ต่อชุมชน ในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรวัฒนธรรม

สภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในปัจจุบัน ทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมมนต์ กำลังถูกมองข้ามไป โดยเจตนาหรือไม่เจตนา จากบุคคลหรือกลุ่มคน ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในตัวทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าว ดังนั้นถึงแม้ว่าความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมมนต์ยังคงดำรงอยู่ แต่ก็อยู่ในภาวะวิกฤตที่ต้องการการจัดการที่เหมาะสมอย่างเร่งด่วน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อเจ้าของและชุมชน ที่สามารถนำสิ่งที่ตนมีอยู่มาเพิ่มคุณค่าให้กับการดำรงชีวิต และเพื่อเป็นมรดกแก่ลูกหลานของตนต่อไป

งานวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งหวังในการเผยแผ่คุณค่าความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมมนต์ โดยศึกษาหารูปแบบที่เหมาะสมของการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสำหรับพื้นที่ เพื่อให้การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่าง ระบบนิเวศและระบบวัฒนธรรมของชุมชน ในสภาวะที่สมดุลกัน ซึ่งรูปแบบที่เหมาะสมจะต้องมาจากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ ที่จะต้องทำการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล จนสังเคราะห์ออกมาเป็นผลของการวิจัยในขั้นตอนต่อไป

บทที่ 3 วิธีวิจัย

การศึกษารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและประเมิน คุณค่าและศักยภาพทางการท่องเที่ยวของทรัพยากรทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี และหาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเพื่อรองรับการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวในอนาคต โดยมุ่งหวังให้ชุมชนย่านคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี เป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษาค้นคว้า และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญระดับประเทศ ด้วยรูปแบบที่เหมาะสมของการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในชุมชนย่านอื่นต่อไป

1. พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ริมคลองอ้อม หรือแม่น้ำอ้อมทั้งสองฝั่ง โดยศึกษาพื้นที่ตามขอบเขต แม่น้ำอ้อม หรือคลองอ้อม ของ ศรัณย์ ทองปาน (2540 : 21) คือ หมายรวมเอาสองฝั่งลำแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าที่หักเลี้ยวเข้ามาเป็นคลองเชื่อมต่อแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน โดยเลือกศึกษาเส้นทางตั้งแต่ปากคลองที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยา ใน ต.ไทรมา อ.เมืองนนทบุรี จนถึงปากคลองบางกรวยบริเวณวัดชลอ จากแผนที่ตัวเมืองกรุงเทพมหานคร (พิมพ์ครั้งที่ 4) พื้นที่ที่จะศึกษาครอบคลุมถึง คลองอ้อมนนท์ จากแม่น้ำเจ้าพระยาถึงคลองบางรักใหญ่ คลองอ้อมน้อย จากคลองบางรักใหญ่ถึงคลองบางใหญ่ และคลองบางกอกน้อย จากคลองบางใหญ่ถึงวัดชลอ

คลองอ้อมนนท์ เป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าที่มีพื้นที่อยู่ในเขต อ.เมืองนนทบุรี อ.บางกรวย อ.บางใหญ่ และอ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี โดยแนวลำคลองถูกใช้เป็นเส้นแบ่งเขตการปกครองในปัจจุบัน ระยะทางประมาณ 17.5 กิโลเมตร (หวน พินธุพันธ์ 2547 : 107) เพื่อที่จะประมาณเนื้อที่ของพื้นที่ศึกษาได้นำข้อมูลจากศูนย์ข้อมูลกลางกระทรวงมหาดไทยและจังหวัด (กระทรวงมหาดไทย 2553) จากแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ แสดงให้เห็นอาณาเขตของตำบลต่างๆ ที่มีอาณาเขตติดกับคลองอ้อมดังนี้

อ.เมืองนนทบุรี พื้นที่ใน ต.ไทรมา 8.14 ตารางกิโลเมตร ต.บางศรีเมือง 1.67 ตารางกิโลเมตร ต.บางกร่าง 7.45 ตารางกิโลเมตร และต.บางรักน้อย 6.02 ตารางกิโลเมตร พื้นที่รวม 23.28 ตารางกิโลเมตร

อ.บางกรวย พื้นที่ใน ต.วัดชลอ 8.40 ตารางกิโลเมตร ต.บางสีทอง 2.58 ตารางกิโลเมตร ต.บางขุน 3.18 ตารางกิโลเมตร ต.บางขุนทอง 6.24 ตารางกิโลเมตรและต.บางคูเวียง 9.95 ตารางกิโลเมตร พื้นที่รวม 30.33 ตารางกิโลเมตร

อ.บางใหญ่ พื้นที่ใน ต.บางม่วง 10.33 ตารางกิโลเมตร ต.บางเลน 4.74 ตารางกิโลเมตร และต.เสาชิงหิน 11.54 ตารางกิโลเมตร พื้นที่รวม 26.61 ตารางกิโลเมตร

อ.บางบัวทอง มีพื้นที่ที่ติดคลองอ้อมอยู่ที่ ต.บางรักใหญ่ 7.18 ตารางกิโลเมตร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้อยู่ในขอบเขตพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 87.4 ตารางกิโลเมตร

2. การสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

2.1 ใช้ข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎี เอกสารวิชาการ ตัวอย่างแบบประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว และแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม กรณีศึกษาเปรียบเทียบ ในการออกแบบและกำหนดเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าความสำคัญ และศักยภาพของทรัพยากรทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม โดยได้รับความเห็นชอบและตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ

2.2 เก็บรวบรวมข้อมูลภาพถ่าย

2.3 บันทึก รวบรวมผลการประเมิน

3.วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีในการศึกษา และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับคลองอ้อมด้านกายภาพ ประวัติศาสตร์และโบราณคดี หลักการวางแผนการท่องเที่ยว การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และแนวทางการประเมินความสำคัญและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ได้จากรายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ จุลสาร บทความและเอกสารเผยแพร่ แผนที่ ภาพถ่ายเก็บรวบรวมทั้งสื่อทางอินเทอร์เน็ต เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยเก็บข้อมูลในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

3.2.1 ประวัติศาสตร์ชุมชน โบราณสถาน โดยเลือกศึกษาโบราณสถานที่มีความเก่าแก่ มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หรือมีคุณลักษณะที่โดดเด่น ได้แก่ วัดชลอ วัดโตนด วัดโพธิ์บางโอ วัดบางอ้อยช้าง วัดโบสถ์บน วัดสิงห์ วัดตะเคียน วัดอัมพวัน วัดปรางค์หลวง วัดพิบูลเงิน วัดเสาชิงหิน วัดปราสาท วัดขวัญเมือง วัดเฉลิมพระเกียรติฯ และชุมชนที่ยังคงสภาพวิถีชีวิตริมน้ำ ได้แก่ ชุมชนวัดชลอ ชุมชนบางขุน ชุมชนวัดโบสถ์บน ชุมชนบางม่วง ชุมชนวัดขวัญเมือง และชุมชนบางศรีเมือง

3.2.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมตลอดเส้นทางน้ำ และทางบก เก็บรวบรวมข้อมูลภาพถ่ายเพื่อเสนอสภาพปัจจุบันของพื้นที่

3.2.3 รูปแบบ และองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวในย่านคลองอ้อมนนท์

3.2.4 ทักษะของคนในชุมชน เกี่ยวกับวิถีชีวิตริมคลอง การคมนาคมขนส่งทางน้ำ การท่องเที่ยว และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและโบราณสถาน

3.2.5 รูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่

เก็บข้อมูลโดย การสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก และทำการตรวจสอบสามเส้า โดยใช้การเก็บข้อมูลมากกว่า 1 วิธี จากผู้ให้ข้อมูลมากกว่า 1 กลุ่ม

4. กลุ่มประชากรที่ทำการศึกษา

ในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการเลือกสุ่มแบบเจาะจงและการสุ่มแบบบังเอิญ จากกลุ่มเป้าหมาย 5 กลุ่ม ได้แก่

4.1 เจ้าหน้าที่หน่วยราชการ ที่มีหน้าที่ดูแลจัดการพื้นที่ศึกษา ระดับอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน อบต.

4.2 ประชาชน ในชุมชนที่อยู่ในเขตทรัพยากรวัฒนธรรมที่เลือกศึกษา ซึ่งเป็นประชาชนที่อาศัยอยู่สองฝั่งคลองอ้อม

4.3 กลุ่ม องค์กร วัด ที่มีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่น

4.4 หน่วยธุรกิจที่มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

4.5 นักท่องเที่ยว ที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่

5. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

5.1 แบบประเมินคุณค่าและศักยภาพทางการท่องเที่ยวของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

5.2 ชุดคำถามในการสัมภาษณ์ โดยการออกแบบชุดคำถามโดยยึดวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อกำหนดข้อมูลที่ต้องการ ผู้ให้ข้อมูล วิธีเก็บข้อมูล และเลือกเครื่องมือการเก็บข้อมูล แนวคำถาม แนวทางการสังเกต

5.3 เครื่องมือช่วยจดจำ สำหรับใช้ในการจดบันทึกรายละเอียดจากการสำรวจและการสัมภาษณ์ ได้แก่ สมุดจดบันทึก กล้องถ่ายภาพ และเครื่องบันทึกเสียง

6. การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงพรรณนาความ (Descriptive Analysis) ทั้งนี้ผู้ศึกษาใช้วิธีการตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่เป็นรูปธรรม จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง หรือวิธีการตีความและการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย และนำผลการศึกษามาเสนอรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี นำไปสู่แผนปฏิบัติการโดย

6.1 การประเมินศักยภาพทางการท่องเที่ยวและคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม ได้แบ่งการประเมินคุณค่าออกเป็น 2 ส่วน คือ การประเมินคุณค่าและศักยภาพโดยการศึกษาจากข้อมูลเอกสารต่างๆ และการประเมินคุณค่าและศักยภาพ โดยพิจารณาถึงสภาพปัจจุบันจากการสำรวจ และผลจากแบบประเมินคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม ทั้งนี้ในการเสนอรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อยู่บนพื้นฐานของ คุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม มาตรฐานของแหล่งท่องเที่ยว ตามแนวคิดการวางแผนการท่องเที่ยว และการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

6.2 การวิเคราะห์สภาพปัจจุบันและปัญหาการจัดการท่องเที่ยวในย่านคลองอ้อมนนท์

6.3 การวิเคราะห์หารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

นำผลจากการประเมินและวิเคราะห์ที่ได้ สังเคราะห์เพื่อเสนอรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี เป็นบรรยายพรรณนาความในการเขียนรายงาน

บทที่ 4

ข้อมูลจากการวิจัย

พื้นที่ลุ่มน้ำคลองอ้อมนนท์ เป็นพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรวัฒนธรรมที่โดดเด่น ของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมชาวสวน มีการอยู่ร่วมกับด้วยการสืบทอดภูมิปัญญา และรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น การนำเสนอการดำเนินงานในบทนี้ จะเป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของพื้นที่วิจัย และผลการดำเนินงานวิจัย ซึ่งประกอบด้วย การสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมย่านคลองอ้อมนนท์ การเสนอผลการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ และการเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในอนาคต รายละเอียดของการศึกษาที่สำคัญของบทนี้มีดังต่อไปนี้

1. บริบทของพื้นที่วิจัย

พื้นที่ริมคลองอ้อมนนท์ หรือแม่น้ำอ้อมทั้งสองฝั่ง โดยศึกษาพื้นที่ตามขอบเขต แม่น้ำอ้อมหรือ คลองอ้อม ของ ศรัณย์ ทองปาน (2540 : 21) คือ หมายรวมเอาสองฝั่งลำแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าที่หักเลี้ยวเข้ามาเป็นคลองเชื่อมต่อแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบัน โดยเลือกศึกษาเส้นทาง ตั้งแต่ปากคลองที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยา ใน ต.ไทรมา อ.เมืองนนทบุรี จนถึงปากคลองบางกรวย บริเวณวัดชลอจากแผนที่ตัวเมืองกรุงเทพมหานคร (พิมพ์ครั้งที่ 4) พื้นที่ที่จะศึกษาครอบคลุมถึง คลองอ้อมนนท์ จากแม่น้ำเจ้าพระยาถึงคลองบางรักใหญ่ คลองอ้อมน้อย จากคลองบางรักใหญ่ถึงคลองบางใหญ่ และคลองบางกอกน้อย จากคลองบางใหญ่ถึงวัดชลอ ซึ่งตรงกับขอบเขตของแม่น้ำอ้อมหรือคลองอ้อมนนท์ ที่ได้กำหนดไว้ในอักขรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย เล่มที่ 5 (ราชบัณฑิตยสถาน 2538) ว่า คลองนี้ในปัจจุบันนับตั้งแต่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งขวาในตำบลไทรมา อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี ไหลไปทางทิศตะวันตกแล้วเข้าเขตอำเภอบางใหญ่ แล้วมีคลองบางใหญ่มาร่วมตัวคลอง ลงไปทางทิศตะวันตก แล้ววกลงทางทิศใต้ ไปถึงคลองบางกรวย (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2548 : 3)

1.1 ประวัติและความเป็นมาของคลองอ้อมนนท์

คลองอ้อมนนท์นั้นเป็นเส้นทางเดิมของแม่น้ำเจ้าพระยาในอดีต มีชุมชนตลาดแก้ว ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณคลองบางกวย ในปี พ.ศ.2091 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองลัดบางกวยเพื่อเชื่อมระหว่างบางกอกกับบางกวย ทำให้ชุมชนเกิดการขยายตัวขึ้น และได้ยกฐานะขึ้นเป็นเมืองนนทบุรีในปีถัดมา ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความสำคัญในการรวบรวมไพร่พลและผลผลิตอันเป็นเสบียงที่สำคัญเมื่อเกิดสงคราม

แต่เนื่องจากความคดเคี้ยวของแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงคลองอ้อมนนท์ ใน พ.ศ.2179 พระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองลัดจากบริเวณปากแม่น้ำอ้อมตอนบนมาทะลุบริเวณวัดเขมาภิรตาราม เพื่อย่นย่อระยะทางการคมนาคมให้สอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจการค้าที่กำลังเจริญรุ่งเรือง เกิดการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาขึ้นเป็นชุมชนตามริมคลองลัดที่เกิดขึ้นให้เป็นบ้านตลาดขวัญ ซึ่งทั้งบ้านตลาดแก้วและบ้านตลาดขวัญนั้น เป็นที่รู้จักกันในฐานะแหล่งผลิตผลไม้อันเลื่องชื่อนอกจากนั้น ผลจากการขุดคลองลัดครั้งนี้ทำให้แม่น้ำเปลี่ยนทางเดิน เกิดแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่ขึ้นมาเป็นเหตุให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองนนทบุรีและสร้างป้อมตรงปากแม่น้ำเนื่องจากทรงเล็งเห็นว่า ลักษณะภูมิประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป อาจทำให้ข้าศึกเข้าประชิดพระนครได้ง่าย

ปัจจุบันยังคงมีหลักฐานการย้ายเมืองในครั้งนั้นเป็นศาลหลักเมือง ตั้งอยู่ในบริเวณปากคลองอ้อมนนท์ อันเป็นที่ประดิษฐานของสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันได้แก่ เจ้าพ่อหลักเมือง เจ้าพ่อเสือเมือง และเจ้าพ่อทรงเมือง ซึ่งต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดเกล้าฯ ให้รื้อป้อมและกำแพงเมืองบางส่วนที่ปากคลองอ้อมนนท์ เพื่อนำอิฐไปสร้างวัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร ในขณะที่บางส่วนถูกกระแสน้ำกัดเซาะพังทลายไป

นอกจากการขุดคลองลัดในสมัยพระเจ้าปราสาททอง จะส่งผลให้เกิดการโยกย้ายเมืองแล้ว การทับถมของดินตะกอนในบริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม (คลองอ้อมนนท์) ยังทำให้บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำการเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสวนทุเรียนซึ่งเป็นผลไม้ที่สร้างชื่อเสียงให้กับพื้นที่นี้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา ในขณะที่เดียวกันก็มีการตั้งถิ่นฐานเกิดชุมชนในพื้นที่หลายชุมชน ซึ่งชุมชนเหล่านี้ได้มีการพัฒนาสืบเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยหลายชุมชนยังใช้ชื่อเดิมตั้งแต่มีการเริ่มพัฒนา ซึ่งชุมชนที่สำคัญในบริเวณคลองอ้อมนนท์ได้แก่

ชุมชนวัดชลอ จากการสืบค้น ชุมชนแห่งนี้ได้ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่เป็นปึกแผ่นมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย เนื่องจากพระอุโบสถของวัดชลอมีศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา

ชุมชนวัดเขมาภิรตาราม เป็นชุมชนที่ร่วมสมัยกับวัดชลอ ตั้งอยู่บนเส้นทางที่ขบวนเกวียนบรรทุกสินค้าหุุดแรม เพราะตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยาและไม่ไกลจากเมืองบางกอกมากนัก มี

ตำนานเล่าสืบต่อกันว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) เคยมาประทับแรมในบริเวณนี้และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดเขมาภิรตารามขึ้น

ชุมชนบางม่วง ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่มีความเจริญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีโบราณสถานเป็นหลักฐานบ่งชี้ถึงความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของชุมชนอยู่ที่วัดปราสาทหลวง ริมคลองบางกอกน้อย(แม่น้ำเจ้าพระยาเดิม) อำเภอบางใหญ่

ชุมชนตลาดขวัญ เป็นชุมชนเก่าแก่มีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นเป็นย่านการค้ามาแต่โบราณ ลักษณะชุมชนจะเป็นบ้านเรือนขนานไปตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกตั้งแต่บริเวณวัดหัวเมือง (ปัจจุบันเป็นวัดร้างทางราชการใช้ที่ดินวัดตั้งอาคารโรงพยาบาลพระนั่งเกล้า) จนถึงวัดท้ายเมือง

ชุมชนตลาดแก้ว ชุมชนแห่งนี้เกิดจากผลของการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อ พ.ศ. 2179 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทำให้แม่น้ำเจ้าพระยาเปลี่ยนทางเดิน บ้านตลาดแก้วจึงเจริญขึ้นเป็นชุมชนเพราะตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกแยกมาจากชุมชนวัดเขมาภิรตาราม

ชุมชนบางขุน เป็นย่านชุมชนที่หนาแน่น มีลักษณะเป็นชุมชนบ้านสวน มีหมู่บ้านตั้งอยู่เรียงรายอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำอ้อมและคลองสาขาต่างๆ พื้นที่ส่วนใหญ่ ได้แก่ บ้านวัดแก้วฟ้า บ้านธาตุ บ้านบางขุน บ้านบางขุนกอง บ้านบางสีทอง ตั้งเป็นชุมชนตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง)

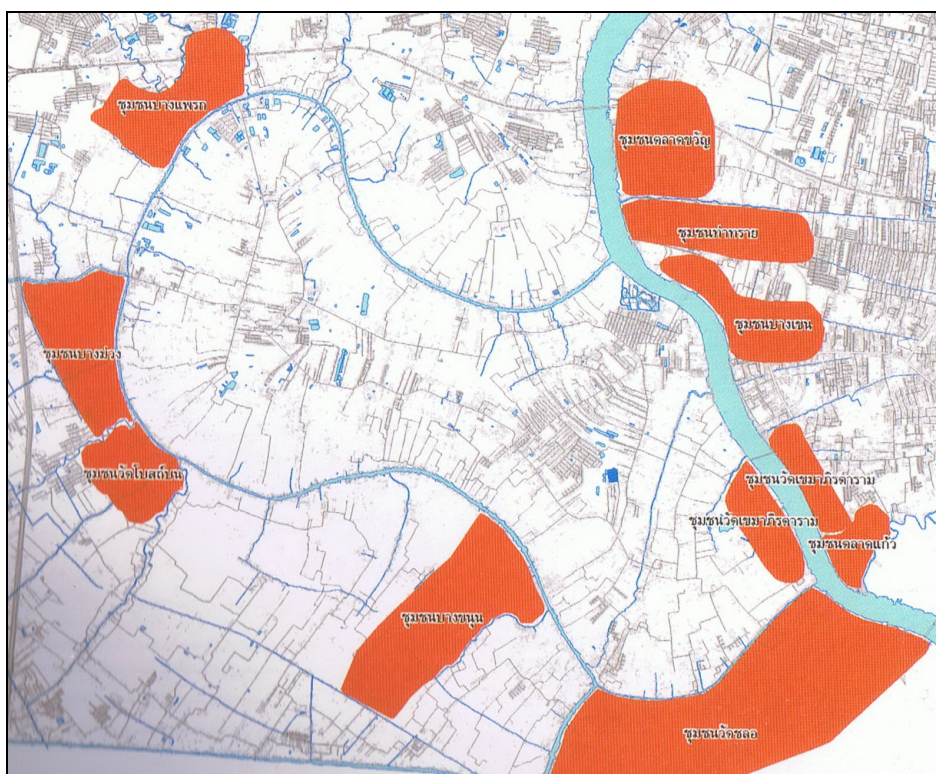
ชุมชนวัดโบสถ์บน ชุมชนแห่งนี้เกิดขึ้นราวสมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยธนบุรี ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำอ้อม มีความสัมพันธ์กับชุมชนบางม่วงและชุมชนบางขุนอย่างใกล้ชิด สันนิษฐานว่าชุมชนวัดโบสถ์บนเกิดขึ้นจากการอพยพหนีภัยสงครามเมื่อ พ.ศ.2309-2310 เพราะพื้นที่ของชุมชนวัดชลอ ชุมชนวัดเขมาภิรตารามและบ้านตลาดแก้ว เป็นสมรภูมิตั้งความในครั้งนั้น

ชุมชนบางแพรก เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย จุดเด่นของชุมชนนี้มีหลักฐานยืนยันว่า ประชาชนในชุมชนเริ่มประเพณีการสร้างวัดเพื่อวงศ์ตระกูลขึ้นแล้ว เช่น เศรษฐีชาวบางไผ่ก่อสร้างวัดบางไผ่ เมื่อ พ.ศ.2309 แต่ก่อนนั้นในพ.ศ.2290 ก็ได้สร้างวัดบางแพรก

ชุมชนบางศรีเมือง เป็นชุมชนที่มีอดีตความเป็นมาใกล้เคียงกับชุมชนตลาดขวัญ ตั้งอยู่ในพื้นที่ส่วนที่เป็นเกาะนนทบุรีล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำอ้อม

ชุมชนท่าทราย ชุมชนนี้เกิดขึ้นประมาณ พ.ศ.2310 ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ถึงแม้ว่าจะเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นใกล้เคียงกับชุมชนปากเกร็ด แต่กลุ่มประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวท้องถิ่นเดิมและอพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา มีหลักฐานยืนยันได้ว่า เมื่อ พ.ศ.2300 ชุมชนแห่งนี้ได้พัฒนาโดยการสร้างวัดชมพูเวกขึ้นเป็นหลักฐานถาวรมั่นคงแล้ว

ชุมชนบางเขน เป็นชุมชนใหม่เกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ.2477-2489 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวพระนครที่อพยพหนีภัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้ตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างถาวรราบเท่าถึงปัจจุบัน ได้แก่ บริเวณพื้นที่ของตำบลบางเขน ตำบลสวนใหญ่บางส่วน และตำบลตลาดขวัญบางส่วน ปัจจุบันอยู่ในเขตของเทศบาลนครนนทบุรีเขตปกครองของอำเภอเมืองนนทบุรี

ภาพที่ 6 แผนที่แสดงชุมชนโบราณในย่านคลองอ้อมนนท์

ที่มา : สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, **แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมริมคลองอ้อมนนท์** (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548), 5.

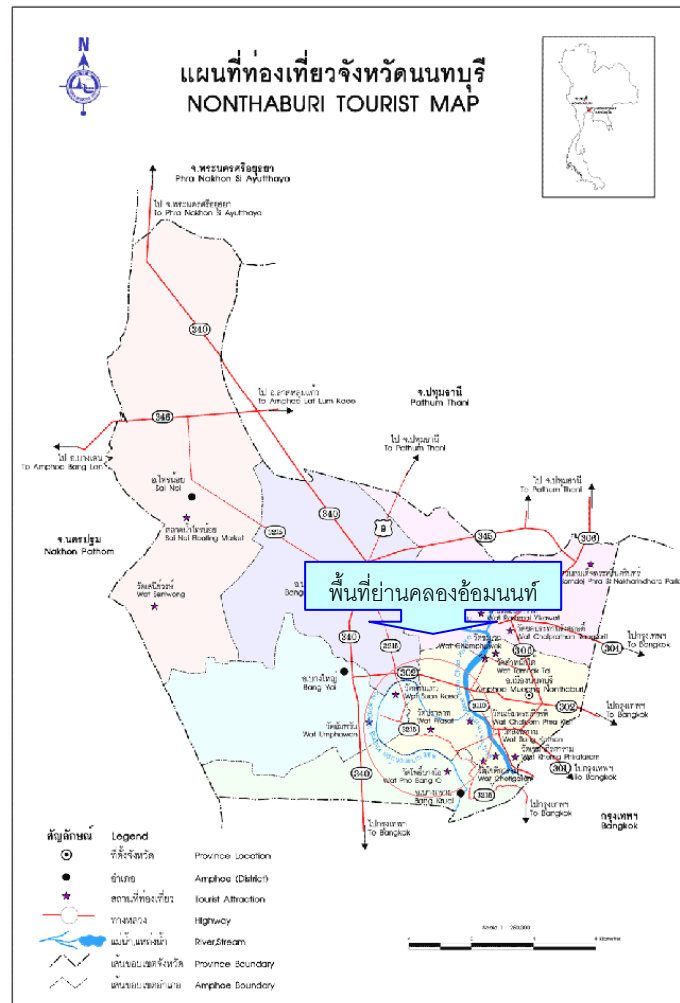
ชุมชนเก่าแกในบริเวณคลองอ้อมนนท์ที่อยู่ลึกเข้าไปได้เริ่มขยายตัวอีกครั้ง เมื่อมีการขุดคลองบางใหญ่ไปเชื่อมกับแม่น้ำนครชัยศรี ทำให้น่านนี้กลายเป็นศูนย์กลางการคมนาคมที่ใหญ่โต แต่การขุดคลองเชื่อมระหว่างแม่น้ำสายนี้ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด แต่อย่างน้อยที่สุดสันนิษฐานว่าน่าจะมีมาก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากปรากฏชื่อคลองบางใหญ่ในบทนิราศต่างๆ ที่สุนทรภู่ได้ประพันธ์ขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าว การตั้งถิ่นฐานชุมชนซับซ้อนตามคลองแยกย่อยบริเวณใกล้กับปากคลองบาง

ใหญ่ ส่งผลให้พื้นที่มีลักษณะเป็นจุดตัดกันของลำน้ำ กลายเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือตลาดลอยน้ำ นอกจากนั้นยังแสดงให้เห็นว่า ชุมชนในบริเวณนี้มีกิจการโรงหีบอ้อยและกิจการการผลิตน้ำตาล ซึ่งเป็นสินค้าที่สำคัญสำหรับการใช้สอยภายในประเทศ และสำหรับการค้าส่งออกไปต่างประเทศ ทำให้เห็นว่าบริเวณคลองอ้อมนนท์ นอกจากจะเป็นถิ่นฐานของชุมชนเก่าแก่แล้ว ยังเป็นเส้นทางที่เชื่อมสู่หัวเมืองทางตะวันตก เพื่อลำเลียงอ้อย น้ำตาล และตั้งด่านหรือขนอนเก็บภาษีทางน้ำ อันเป็นส่วนหนึ่งของรายได้แผ่นดิน

ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองเจดีย์บูชาและคลองมหาสวัสดิ์ ในปี พ.ศ.2403 เพื่อเชื่อมกรุงเทพฯและนครปฐม และเพื่อให้เรือลำใหญ่สามารถสัญจรได้สะดวก ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของชุมชนตามคลองมหาสวัสดิ์ขึ้นแทน ซึ่งเท่ากับเป็นการยกเลิกเส้นทางคลองอ้อม-บางใหญ่โดยตรง ทำให้พื้นที่ดังกล่าวถูกดึงออกจากกระแสการพัฒนา และยังคงดำรงชีวิตตามลักษณะชาวสวนดั้งเดิมอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน

นอกจากนี้ในประวัติศาสตร์รถไฟไทย ซึ่งเริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ต่อเนื่องมากระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ได้เกิดธุรกิจรถไฟเอกชนหรือรถไฟราษฎร์ขึ้นหลายสายซึ่งรถไฟสายบางบัวทองนั้น ได้ถูกจัดตั้งขึ้นเป็นบริษัทเมื่อ พ.ศ. 2461 โดยความประสงค์ของเจ้าพระยาพระยาวรพงษ์พิพัฒน์ เป็นรถไฟสายกรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกไปจนถึงหน้าเมืองนนทบุรีสายหนึ่ง และแยกจากบางบัวทองโค้งไปตามแม่น้ำอ้อมอีกสายหนึ่ง เพื่อให้ประชาชนใช้บริการและใช้ขนส่งสินค้าที่เป็นพืชผลทางการเกษตรกรรมเข้ามาขายในกรุงเทพฯ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2548 : 3-6)

1.2 ที่ตั้ง

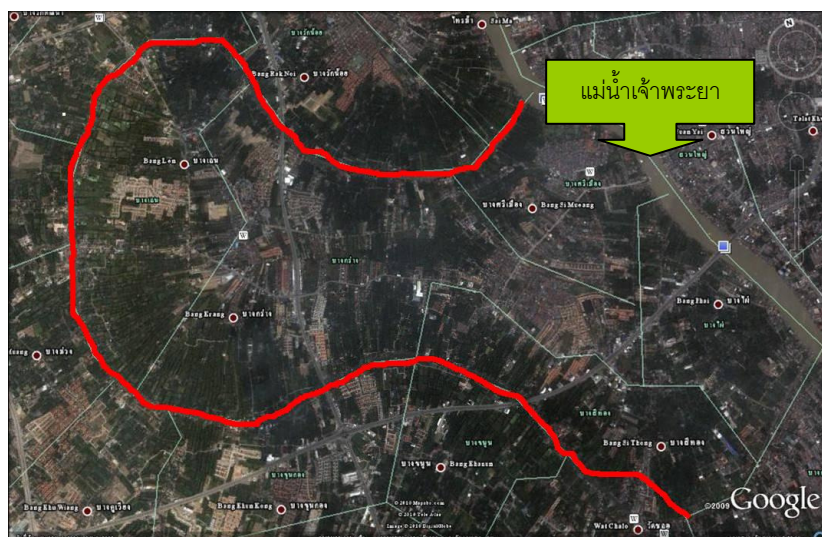

ภาพที่ 7 แผนที่จังหวัดนนทบุรี

ที่มา : จังหวัดนนทบุรี [Online], accessed 15 February 2010. Available from <http://www.nonthaburi.go.th/>.

คลองอ้อมนนท์ เป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่าที่มีพื้นที่อยู่ในเขต อ.เมืองนนทบุรี อ.บางกรวย อ.บางใหญ่ และอ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี โดยแนวลำคลองถูกใช้เป็นเส้นแบ่งเขตการปกครองในปัจจุบัน ระยะทางประมาณ 17.5 กิโลเมตร (พิกัดพิกัด 2547 : 107) เพื่อที่จะประมาณเนื้อที่ของพื้นที่ศึกษา

ได้นำข้อมูลจากศูนย์ข้อมูลกลางกระทรวงมหาดไทยและจังหวัด จากแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศ แสดงให้เห็นอาณาเขตของตำบลต่างๆ ที่มีอาณาเขตติดกับคลองอ้อม

ภาพที่ 8 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงพื้นที่คลองอ้อมนนท์

ที่มา : **นนทบุรี** [Online], accessed 19 February 2011. Available from <http://www.google.com/earth/>

อ.เมืองนนทบุรี พื้นที่ใน ต.ไทรม้า 8.14 ตารางกิโลเมตร ต.บางศรีเมือง 1.67 ตารางกิโลเมตร ต.บางกร่าง 7.45 ตารางกิโลเมตร และต.บางรักน้อย 6.02 ตารางกิโลเมตร พื้นที่รวม 23.28 ตารางกิโลเมตร (กระทรวงมหาดไทย 2554)

อ.บางกรวย พื้นที่ใน ต.วัดชลอ 8.40 ตารางกิโลเมตร ต.บางสีทอง 2.58 ตารางกิโลเมตร ต.บางขุน 3.18 ตารางกิโลเมตร ต.บางขุนกอง 6.24 ตารางกิโลเมตร และต.บางคูเวียง 9.95 ตารางกิโลเมตร พื้นที่รวม 30.33 ตารางกิโลเมตร (กระทรวงมหาดไทย 2554)

อ.บางใหญ่ พื้นที่ใน ต.บางม่วง 10.33 ตารางกิโลเมตร ต.บางเลน 4.74 ตารางกิโลเมตร และต.เสาชิงหิน 11.54 ตารางกิโลเมตร พื้นที่รวม 26.61 ตารางกิโลเมตร (กระทรวงมหาดไทย 2554)

อ.บางบัวทอง มีพื้นที่ที่ติดคลองอ้อมอยู่ที่ ต.บางรักใหญ่ 7.18 ตารางกิโลเมตร (กระทรวงมหาดไทย 2554)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้อยู่ในขอบเขตพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 87.4 ตารางกิโลเมตร

ลักษณะภูมิประเทศ ตามโครงสร้างทางธรณีวิทยา จังหวัดนนทบุรีเป็นที่ราบลุ่มดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา(ทุ่งราบเจ้าพระยา) ไม่มีพื้นที่ส่วนที่เป็นภูเขา ดังนั้น กลุ่มหิน ชั้นหิน และหินปูนจึงไม่มี ส่วนมากจะเป็นทราย มีทั้งทรายบกและทรายแม่น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับใช้ในการก่อสร้าง นอกจากนี้ยังมีดินเหนียวที่ใช้ในการทำอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่ขึ้นชื่อของจังหวัดนนทบุรี

พื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงในฤดูกาลน้ำหลาก มีความสูงต่ำแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย ระหว่าง 1-5 เมตร สูงกว่าระดับน้ำทะเล เฉลี่ย 1-2 เมตร มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านพื้นที่ในแนวเหนือ-ใต้ แบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน

ส่วนที่ 1 พื้นที่ฝั่งตะวันออก (ฝั่งซ้าย) ของแม่น้ำเจ้าพระยา จำนวน 1 ใน 4 ของพื้นที่ของจังหวัด

ส่วนที่ 2 พื้นที่ฝั่งตะวันตก (ฝั่งขวา) ของแม่น้ำเจ้าพระยา จำนวน 3 ใน 4 ของพื้นที่ของจังหวัด
พื้นที่ย่านคลองอ้อมอยู่ในฝั่งตะวันตก(ฝั่งขวา) ของแม่น้ำเจ้าพระยา

1.3 การเข้าถึง

ย่านคลองอ้อมนนท์ที่มีพื้นที่ใน อ.เมืองนนทบุรี อ.บางใหญ่ อ.บางกรวย และอ.บางบัวทอง จ.นนทบุรี เป็นพื้นที่ในเขตปริมณฑลที่มีระบบสาธารณูปการ ระบบสาธารณูปโภค และการคมนาคมขนส่งกระจายทั่วถึงเกือบทุกพื้นที่ ดังนั้นการเข้าพื้นที่ย่านคลองอ้อมนนท์จึงสะดวกสบาย มีเส้นทางให้เลือกได้หลายเส้นทาง สามารถแยกออกเป็นเส้นทางน้ำและเส้นทางบกดังนี้

1.3.1 เส้นทางคมนาคมทางน้ำ

1.3.1.1 ท่าน้ำจ.นนทบุรี มีเรือสองตอนเช้าเหมาลำ ต้องตกลงราคาเอง เรือประจำทางทำน่านนท์-วัดประหารังสรรค์ จะมีเฉพาะช่วงเช้า และช่วงเย็น

1.3.1.2 ท่าน้ำวัดเขมาภิรตาราม มีเรือเครื่องขนาดเล็ก ต้องตกลงราคาเอง

1.3.1.3 ท่าเรือวัดชลอ อ.บางกรวย มีเรือสองตอนรับจ้าง ต้องตกลงราคาเอง

1.3.1.4 ท่าเรือบางใหญ่(เก่า) อ.บางใหญ่ มีเรือสองตอนรับจ้าง ต้องตกลงราคาเอง

1.3.1.5 ท่าช้างมีเรือประจำทาง รอบเย็น ท่าช้าง-บางใหญ่ (เก่า) ตั้งแต่ 16.00-20.15 ราคาค่าโดยสาร 25 บาท

1.3.2 เส้นทางคมนาคมทางบก

1.3.2.1 ท่าน้ำจ.นนทบุรี โดยสารเรือข้ามฟาก จ่ายค่าโดยสารปลายทาง 3 บาท ที่ท่าน้ำบางศรีเมือง มีพาหนะให้เลือกหลายชนิด มอเตอร์ไซค์รับจ้าง รถสามล้อเครื่อง (ตุ๊กตุ๊ก) รถสองแถว

ประจำทางหลายเส้นทาง เช่น ท่าฉนวน-วัดสวนแก้ว ท่าฉนวน-วัดโบสถ์บน รถเมล์ประจำทางเส้นทาง ท่าฉนวน-บางบัวทอง ท่าฉนวน-บางกรวย และท่าฉนวน-บางใหญ่ ค่าโดยสาร 7 บาทตลอดสาย

1.3.2.2 ถ.บางกรวย-ไทรน้อย

1.3.2.3 ถ.ท่าฉนวน(บางศรีเมือง)-วัดโบสถ์ดอนพรหม

1.3.2.4 ถ.นครินทร์ สะพานพระราม 5

1.3.2.5 ถ.ราชพฤกษ์

1.3.2.6 ถ.กาญจนาภิเษก(วงแหวนตะวันตก)

1.3.2.7 ถ.รัตนธิเบศร์

1.4 ซาติพันธุ์

ประชากรในย่านคลองอ้อมนนท์มีประวัติความเป็นมา และการเดินทางเข้าสู่พื้นที่แตกต่างกันตามกาลสมัยและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคนั้น ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนพื้นถิ่น ตั้งบ้านเรือนอยู่ทั่วไปในพื้นที่ของทุกอำเภอ โดยอยู่อย่างหนาแน่นที่ชุมชนวัดชลอ ชุมชนวัดเขมาภิรตาราม ชุมชนบางม่วง ชุมชนบางขุน ชุมชนวัดโบสถ์บน ชุมชนบางศรีเมือง และชุมชนตลาดขวัญ อพยบมาจากท้องถิ่นใดไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน แต่มีหลักฐานการย้ายถิ่นฐานปรากฏในสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์บันทึกไว้ว่า วันที่ 8 เมษายน 2310 กองทัพพม่าก็สามารถเข้ายึดกรุงศรีอยุธยาได้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเมืองนนทบุรีคือ วัดวาอารามต้องถูกทิ้งร้างทำลาย ประชาชนอพยพทั้งบ้านเรือนหนีภัยสงคราม ข้ามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาไปหลบซ่อนอยู่บ้านสวนในชุมชนบางขุน ชุมชนวัดโบสถ์บน และชุมชนบางม่วง เป็นการย้ายถิ่นเพื่อหนีภัยสงครามระหว่างไทยกับพม่า และย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาถิ่นทำกินที่อุดมสมบูรณ์เพื่อตั้งถิ่นฐานใหม่ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542 : 43) ประชากรในย่านคลองอ้อมเป็นคนที่มีนิสัยรักสงบ มีความเมตตา นิยมทำสวนผลไม้ ปลูกสร้างบ้านเรือนใกล้แม่น้ำลำคลอง ลักษณะของพื้นที่ยกสูงมีระเบียบ ภาษาพูดเป็นสำเนียงไทยภาคกลาง นับถือศาสนาพุทธ

1.5 การตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตริมคลองอ้อมนนท์

พื้นที่ลุ่มคลองอ้อมนนท์มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มภาคกลางที่มีน้ำและดินอุดมสมบูรณ์ ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนกระจุกตัวไปตามริมน้ำเป็นจำนวนมาก ซึ่งการดำรงชีวิตของคนในชุมชนริมน้ำเหล่านี้ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแม่น้ำลำคลองต่างๆ เนื่องจากเป็น

แหล่งอาหารและเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญ ทำให้ผู้อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนริมน้ำเหล่านี้มีความผูกพันกับธรรมชาติ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนออกมาในรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ประเพณี และคติความเชื่อหลายอย่าง ที่มีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับธรรมชาติ

1.5.1 รูปแบบของชุมชนริมน้ำ

ลักษณะชุมชนริมน้ำในบริเวณคลองอ้อมนนท์ประกอบด้วย บ้านเรือนที่ปลูกอยู่ชายน้ำเป็นแนวยาวไปตามลำน้ำทั้งสองฝั่งในลักษณะ “สะเทินน้ำสะเทินบก” คือ มีเรือนจำนวนมากตั้งอยู่ในน้ำหน้าตลิ่งเป็นแถวแรก แล้วต่อกับกลุ่มเรือนที่ตั้งอยู่บนตลิ่งหรือหลังตลิ่งขึ้นไปอีกหนึ่งหรือสองแถวสุดแต่อายุและความแออัดของชุมชน พื้นที่ในบริเวณด้านหลังของบ้านพักอาศัยส่วนใหญ่จะถูกจัดสรรไว้เพื่อทำการเกษตร ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนมาตั้งแต่โบราณ ส่วนวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและสังคมของชุมชน ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณริมน้ำหรือด้านหลังของพื้นที่เกษตรกรรม และมักจะหันหน้าออกสู่ทิศเหนือหรือทิศตะวันออกที่เป็นแม่น้ำลำคลอง ส่วนในบริเวณที่เป็นจุดบรรจบกันของคลองต่างๆ มักจะเป็นบริเวณที่อาคารเกาะกลุ่มกันอย่างหนาแน่น และเป็นบริเวณที่มีเรือพายจำนวนมากมาจอดขายของจนเกิดเป็นตลาดน้ำ

1.5.2 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของชุมชนริมน้ำ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารในชุมชนริมน้ำ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาในการปรับตัวให้เหมาะสมกับดินฟ้าอากาศของที่ราบลุ่มได้อย่างแยบคาย จนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ไม่เหมือนใคร ดังจะเห็นได้จากการจัดวางเรือนให้เหมาะสมกับทิศทางลม และการออกแบบโครงสร้างให้เหมาะสมกับอากาศตลอดจนการใช้วัสดุก่อสร้างที่หาได้ในท้องถิ่น

เรือนไทยในบริเวณลุ่มคลองอ้อมนนท์ มีลักษณะเหมือนเรือนไทยภาคกลางทั่วไป ที่มักจะนิยมปลูกบ้านตามแนวตะวัน คือ ปลูกตามทิศตะวันออก-ตะวันตก และปลูกสร้างอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ ทั้งที่เป็นลำน้ำธรรมชาติและคลองที่ขุดเพื่อการสัญจรและระบายน้ำ และเนื่องจากมีฤดูน้ำหลากซึ่งทำให้น้ำท่วมในฤดูฝน อาคารเหล่านี้จึงต้องปลูกเป็นเรือนใต้ถุนสูง ประกอบกับการสัญจรไปมาหาสู่หรือค้าขายในบริเวณนี้ต้องใช้เรือล่องขึ้นลงตามลำน้ำเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นอาคารในบริเวณนี้ จึงมีทำนน้ำอยู่ทางหน้าบ้านเพื่อความสะดวกของการขึ้นลง ส่วนเรือกสวนไรร่นาก็อยู่ลึกเข้าไป และสูงขึ้นไปจากชายฝั่งคลอง

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารริมคลองอ้อมนนท์ โดยทั่วไปจะเป็นเรือนไม้ฝาปะกน ตั้งอยู่บนเสาสูง หลังคาทรงสูง มีบันลมและหน้าจั่ว แต่ในระยะหลังๆ ด้วยอิทธิพลของสมัยล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสตะวันตก จึงมีการใช้หลังคาทรงปั้นหยาและหลังคาแบนในอาคารบางหลัง อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่าทรงหลังคาสูง มีบันลมและหน้าจั่ว เป็นลักษณะดั้งเดิมที่ได้รับการออกแบบให้เหมาะสมกับสภาพภูมิศาสตร์ของบริเวณนี้ รูปทรงเรือนใต้ถุนสูงนี้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยทั่วไปจะเป็น

ขนาดสามห้อง(แปดเสา) มีหน้าต่างทั้งสี่ด้านเพื่อให้อากาศถ่ายเทสะดวก สำหรับอาคารที่ปลูกอยู่บนบก มักจะมีการใช้ใต้ถุนเรือนเป็นที่นั่งทำกิจกรรมต่างๆ รวมถึงเก็บสิ่งของเครื่องมือในการทำนา ทำสวน สำหรับเรือนที่ปลูกอยู่ชายน้ำจะใช้บริเวณใต้ถุนเรือนเป็นที่จอดเรือ เมื่อหมดฤดูน้ำหลากก็จะใช้ใต้ถุนเรือนเป็นที่นั่งเล่น หรือทำกิจกรรมประจำวันได้

1.5.3 ลักษณะทางวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำ

ภูมิปัญญาของชาวชุมชนริมน้ำ ในการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำนั้น นอกจากสะท้อนออกมาในรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและลักษณะทางภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะแล้ว ยังสะท้อนออกมาในรูปแบบของวัฒนธรรม ซึ่งหมายรวมถึง วิถีชีวิต ประเพณี และคติความเชื่อต่างๆ ที่มีความเชื่อมโยงกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ ดังเช่น การพายเรือตกบาตร การสัญจรโดยเรือ ตลาดน้ำ การประกอบอาชีพที่ต้องอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติ อันได้แก่ การทำการประมง และการทำสวนผลไม้ ล้วนเป็นเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตแบบชุมชนริมน้ำที่สำคัญ นอกจากนั้นชาวชุมชนริมน้ำยังมีคติความเชื่อในการสร้างศาลในบริเวณปากคลองที่มีสายน้ำมาบรรจบกัน เพื่อเป็นการบูชาและขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในน้ำคุ้มครอง ซึ่งโดยแท้จริงแล้วบริเวณที่มีลักษณะดังกล่าวเป็นเขตนํ้าลึกและมักจะมีน้ำวนที่อาจเกิดอันตรายได้ง่าย ดังนั้นนัยของการสร้างศาลดังกล่าว จึงเพื่อเป็นการเตือนให้ผู้ล่องเรือผ่านไปมาในบริเวณนั้นเกิดความระมัดระวัง และด้วยความที่การดำรงชีวิตส่วนใหญ่ต้องอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก ดังนั้นชาวชุมชนริมน้ำจึงให้ความสำคัญต่อสายน้ำ โดยการจัดให้มีประเพณีลอยกระทงเพื่อบูชา และระลึกถึงพระคุณของพระแม่คงคา ในการเป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภค และเป็นเส้นทางการคมนาคมที่สำคัญ และยังเป็นการขอขมาต่อการกระทำใดๆ ที่เป็นการล่วงเกินต่อสายน้ำ นอกจากนั้นยังมีประเพณีการทำบุญตกบาตรพระร้อยแปด ซึ่งเป็นประเพณีที่ชาวชุมชนริมน้ำปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานานแล้ว ในวันแรม 8 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี ซึ่งนัยของการทำบุญตกบาตรนั้นนอกจากจะเพื่อความ เป็นสิริมงคลแล้ว ยังเป็นการทำบุญเรือซึ่งถือว่าเป็นพาหนะที่สำคัญของคนในชุมชนริมน้ำ

1.6 ทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์

จากการศึกษาความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม คือ ผลผลิตของวัฒนธรรม หรือลักษณะต่างๆ ของระบบวัฒนธรรม(ทั้งในอดีต หรือปัจจุบัน) ที่มีค่า หรือเป็นตัวแทน หรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆ ได้ ดังนั้น ทรัพยากรวัฒนธรรมจึงรวมถึง ชากสิ่งของที่มนุษย์ทำขึ้น (ชากเรือจม ชากเตาเผา ขวานหิน เครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด ฯลฯ) แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน ศาสนสถาน เสื้อผ้าอาภรณ์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ จารึก ภาษา ศาสนา ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาพื้นบ้านต่างๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงสิ่งของที่มนุษย์ไม่ได้ทำขึ้น แต่มีความหมายทางใดทางหนึ่งต่อมนุษย์ เช่น ชากสัตว์

ซากพืช ละอองเรณู แหล่งน้ำ ดิน และหิน ที่มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ (ธนิช เลิศชาญฤทธ์ 2552 : 2) และจากการสำรวจทางกายภาพของพื้นที่ ทำให้สามารถรวบรวมทรัพยากรวัฒนธรรมในบริเวณคลองอ้อมนนท์ได้ดังนี้

1.6.1 วัดและโบราณสถาน

จากบทความ สำรวจวัดในเขตแม่น้ำอ้อม นนทบุรี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสำรวจวัดในเขตจ.นนทบุรี ในช่วงปี พ.ศ.2535-2537 จุดมุ่งหมายเพื่อการบันทึกสภาพของนนทบุรี ณ เวลานั้น ก่อนที่ความเจริญจะแผ่เข้ามาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับกรุงเทพมหานคร การเก็บข้อมูลในครั้งนั้นได้แสดงสภาพทั่วไป และรายละเอียดเกี่ยวกับหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏอยู่ในวัดต่างๆ สองฝั่งคลองอ้อม โดยวัดที่ปรากฏชื่อในการสำรวจมีดังนี้ วัดไทรมา วัดบางระโงก วัดโบสถ์ดอนพรหม วัดประหารรังสรรค์ วัดสะแก วัดอินทร์ วัดพิบูลเงิน วัดคงคา วัดอัมพวัน วัดปรางค์หลวง วัดสิงห์ วัดละมุดใน วัดของพลู วัดแดงประชาราษฎร์ วัดบางขุน วัดแก้วฟ้า วัดเพลง(ร้าง) วัดบางอ้อยช้าง วัดท่าบางศรีทอง วัดชลอ วัดกล้วย วัดกระโจมทอง วัดสวนใหญ่ วัดสำโรง วัดไทร วัดโพธิ์เผือก วัดทองนาปรัง วัดค้างคาว วัดศาลารี วัดสังฆทาน และวัดโชติการาม การเก็บข้อมูลเน้นการข้อมูลทางประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยบรรยายรายละเอียดศิลปะวัตถุที่พบภายในวัดในจุดที่สำคัญ โดยไม่มีรายละเอียดในเรื่องเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม บทส่งท้ายได้แสดงให้เห็นถึงการซ่อมแซม รื้อถอนอาคารเก่าๆ ในวัดมากมาย ซึ่งเกิดจากปัจจัยสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงอาชีพของผู้คน การเกิดอุทกภัย ทำให้ชาวสวนขายที่ดิน การ “บุม” ที่ดิน ทำให้ชาวสวนมีเงินบริจาคให้วัดมากขึ้น จึงมีการบูรณะ ซ่อมแซมวัดอย่างคึกคัก จนมีข้อความจากการสนทนากับพระภิกษุวัดบางอ้อยช้างว่า “อีกหน่อยสวนก็ไม่มี บ้านก็ไม่เหลือ” (ศรัณย์ ทองปาน 2540 : 17-48)

1.6.2 สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า

สถาปัตยกรรมเป็นสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น โดยใช้ความรู้ทางศิลปะและความรู้ทางเทคนิควิชาสถาปัตยกรรม โดยสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าจะสามารถแสดงออกให้เห็นถึงความงามและประโยชน์ใช้สอยที่เด่นชัดทั้งสองอย่างพร้อมกัน เปรียบเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งในบริเวณคลองอ้อมนนท์มีสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่ามากมาย บางแห่งได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานที่สำคัญโดยกรมศิลปากร โดยอาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนส่วนใหญ่จะเป็นอาคารประเภทศาสนสถานหรือสถานที่ราชการ แต่จากการสำรวจอาคารในบริเวณนี้พบว่ายังมีอาคารประเภทอื่นๆ ที่มีคุณค่าในเชิงสถาปัตยกรรมอีกมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาคารประเภทเรือนพักอาศัยรูปแบบต่างๆ ที่ครอบครองโดยเอกชน

สถาปัตยกรรมไทยแต่เดิมมา เช่น บ้านเรือน ที่พักอาศัย วัดวาอาราม อาคารสถานที่ต่างๆ มักจะจัดสร้างโดยช่างประจำท้องถิ่น ซึ่งมีความรู้สืบทอดสืบต่อกันมา สำหรับปราสาทราชวังหรืออาคารอันต้องประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดิน มักจะสร้างโดยช่างหลวงซึ่งมีความรู้สืบทอดกันมาเช่นกัน ดังนั้นจะสังเกตได้ว่าสถาปัตยกรรมไทย ไม่ว่าจะเป็นสมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี หรือสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ตาม ลักษณะรูปทรงและการตกแต่งของสถาปัตยกรรมประจำชาติมีวิวัฒนาการต่อเนื่องกันมา ถึงแม้ว่าบางสมัยจะมีอิทธิพลของชนชาติอื่น หรือสภาพสังคมและค่านิยมแปรเปลี่ยนไป ทำให้สถาปัตยกรรมเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม สถาปัตยกรรมริมคลองอ้อมมีความหลากหลายตามยุคตามสมัย และอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ตลอดจนน้ำในพื้นที่ที่ศึกษาเราจะได้พบเห็นงานสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่า ที่บางแห่งได้รับการดูแลรักษาให้คงสภาพอยู่อย่างดี ในขณะที่หลายแห่งกำลังทรุดโทรมรอวันที่จะถูกทำลายไป โดยฝีมือของมนุษย์และธรรมชาติ

ลักษณะสถาปัตยกรรมบ้านเรือนในย่านคลองอ้อมนนท์ จากการศึกษาสถาปัตยกรรมประเภทอาคารบ้านเรือนริมคลองจังหวัดนนทบุรี ของ ดร.ยงนิตร์ พิมลเสถียร (2548) ได้สำรวจลักษณะบ้านเรือนในพื้นที่ลุ่มคลองในเขตจังหวัดนนทบุรี พบว่ามีลักษณะบ้านเรือนที่สามารถแบ่งแยกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ แบ่งตามลักษณะของการจัดกลุ่มอาคาร แบ่งตามลักษณะของการก่อสร้างชั้นล่าง และแบ่งตามลักษณะของรูปแบบอาคาร

การแบ่งตามลักษณะของการจัดกลุ่มอาคารมีอยู่ 2 ประเภท คือ

1. **เรือนหมู่** คือ เรือนที่มีลักษณะการจัดพื้นที่ใช้สอยของอาคารแยกออกจากกันเป็นเรือนครัว เรือนนอน ลักษณะของเรือนแต่ละหลังจะมีการแยกส่วนของโครงสร้างออกอย่างชัดเจน และใช้ชานหรือลานบ้านเชื่อมเรือนแต่ละหลังเข้าเป็นกลุ่มเดียวกัน

2. **เรือนเดี่ยว** คือ เรือนที่มีการสร้างเป็นอาคารหลังเดียวหรือมีหลังคาเดียวกัน โดยอาศัยการจัดพื้นที่ใช้สอยภายในเป็นสัดส่วน ทั้งนี้อาจมีการแยกส่วนครัวออกจากส่วนนอน แต่ยังคงอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน

การแบ่งตามลักษณะของการก่อสร้างชั้นล่าง มีอยู่ 2 ประเภท คือ

1. **การก่อสร้างบ้านบนพื้นดิน** ซึ่งแบ่งย่อยออกไปอีก 2 ชนิด คือ แบบมีใต้ถุนกับไม่มีใต้ถุน แบบที่มีใต้ถุนมักเป็นอาคารไม้ที่สร้างบนเสา บางแห่งเป็นเรือนเดิมที่มีอายุมาก แต่เนื่องจากการสร้างเขื่อนคอนกรีตด้านริมคลอง จึงไม่มีน้ำไหลเข้ามาในพื้นที่ อีกแบบหนึ่งเป็นอาคารที่สร้างพื้นบนดินเลยจึงไม่มีใต้ถุน ส่วนมากจะเป็นอาคารที่สร้างในยุคปัจจุบัน และพื้นที่ริมตลิ่งจะมีการก่อสร้างเขื่อนคอนกรีตไว้ป้องกันน้ำเข้ามาในพื้นที่แล้ว

2. **การก่อสร้างบ้านเหนือน้ำ** โดยตัวเรือนจะวางอยู่บนเสายกใต้ถุนสูงเหนือระดับน้ำขึ้น น้ำลงปกติ ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านเรือนในยุคต้นและยุคกลาง ในบางแห่งพบว่ายังมีการใช้เสาไม้อยู่บ้างเหมือนในอดีต แต่ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรม นอกจากนั้น พบว่ามีการใช้เสาคอนกรีตเสริมเหล็กแทนเสาไม้แล้วโดยเฉพาะบ้านที่สร้างในยุคหลังๆ

การแบ่งตามลักษณะรูปแบบของอาคาร จะพบว่ามีความสัมพันธ์กับอายุอาคารด้วย ซึ่งในที่นี้สามารถแบ่งอาคารได้เป็น 3 ยุค คือ

1. **ยุคแรก** หรืออาคารที่มีอายุประมาณ 60 ปีขึ้นไป ลักษณะโดยรวมเป็นอาคารเรือนไทย มีทั้งอาคารที่มีหลังคาจั่วทรงสูงมีบันลุ่มแบบเรือนไทยภาคกลาง อาคารหลังคาแบบทรงปั้นหยาชั้นเดียว อาคารหลังคาทรงปั้นหยาสองชั้น และอาคารหลังคาทรงปั้นหยาผสมหน้าจั่ว บางหลังมีการประดับบันลุ่มด้วยไม้สลัก อาคารในยุคนี้มีทั้งอาคารกลุ่มที่เป็นเรือนหมู่ และอาคารเดี่ยว การก่อสร้างอาคารมักสร้างยื่นลงไปใต้น้ำ ใ้ไม้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง สภาพปัจจุบันอาคารบางหลังมีการต่อเติมห้องเพื่อเพิ่มประโยชน์ใช้สอย บางหลังมีสภาพทรุดโทรมเนื่องจากขาดการดูแลรักษา

2. **ยุคกลาง** หรืออาคารที่มีอายุประมาณ 25-60 ปี ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารที่สร้างในยุคนี้จะมีความลาดชันน้อยลง อาคารส่วนใหญ่ยังคงสร้างอยู่ในน้ำ มีทั้งอาคารชั้นเดียวและสองชั้น ใ้ไม้เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง

3. **ยุคปัจจุบัน** หรืออาคารที่มีอายุประมาณไม่เกิน 25 ปี อาคารที่สร้างในยุคนี้ส่วนใหญ่จะสร้างบนดิน ลักษณะทางสถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกมากขึ้น มีการนำคอนกรีตมาเป็นวัสดุก่อสร้างหลัก อาคารบางส่วนสร้างเป็นอาคารสูง และมีขนาดใหญ่มากขึ้น บ้านทุกหลังมีส่วนเชื่อมกับคลองได้โดยตรง โดยจะทำเป็นท่าหน้า บางหลังสร้างเป็นศาลาท่าน้ำด้วย มีการถมดินให้สูงขึ้น และก่อสร้างเขื่อนเพื่อป้องกันน้ำท่วม

1.6.3 สวนผลไม้

เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติของพื้นที่ ที่มาจากการขุดคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ทำให้ลำน้ำเปลี่ยนทางเดิน แม่น้ำเดิมตื้นเขินและแคบลงเกิดการทับถมของดินตะกอน ซึ่งเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกเป็นอย่างมาก ทำให้คลองอ้อมนนท์เป็นแหล่งปลูกผลไม้ที่มีชื่อเสียงมาตั้งแต่โบราณ ดังปรากฏในจดหมายบันทึกการเดินทางของลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสผู้เดินทางเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตอนหนึ่งว่า

.....สวนผลไม้ที่บางกอกนั้น มีอาณาบริเวณยาวไปตามชายฝั่ง โดยทวนขึ้นสู่เมืองสยามถึง 4 ลี้ กระทั่งจรดตลาดขวัญ(นนทบุรี) ทำให้เมืองหลวงแห่งนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยผลาหาร ซึ่งคนพื้น

เมืองขอบบริเวณกันนักหนา..... (จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ เล่ม 1 : สันต์ ท. โกมลบุตร แปล 2510 : หน้า 14)

นอกจากสวนผลไม้ในพื้นที่ลุ่มคลองอ้อมนนท์จะมีคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์ของพื้นที่แล้ว ลักษณะทางภูมิทัศน์ของสวนผลไม้ที่ประกอบไปด้วยโครงข่ายของร่องสวน และเรือนเครื่องผูกที่ใช้เป็นห้างสวน ยังเป็นลักษณะทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สำคัญของบริเวณนี้ สวนผลไม้ในย่านคลองอ้อมนนท์ ได้สร้างผลผลิตทางการเกษตรที่ขึ้นชื่อ ด้วยพันธุ์ไม้หลากหลายพันธุ์ อาทิ เช่น ทูเรียน กระท้อน มังคุด มะปราง มะม่วง เป็นต้น

ทุเรียน

ทุเรียน เป็นผลไม้ที่มีชื่อเสียงในย่านนนทบุรีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันยังมีเกษตรกรอนุรักษ์ทุเรียนไว้ได้หลายสายพันธุ์ ทุเรียนเป็นผลไม้รสชาติดี ราคาแพง มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ในประเทศไทยมีทุเรียนอยู่ 4 ชนิด คือ ทุเรียนปลูก ทุเรียนดอน ทุเรียนนก และทุเรียนป่า ต้นทุเรียนสามารถเติบโตได้ดีในแถบภูมิอากาศร้อน เกาะบอร์เนียวเป็นศูนย์กลางความหลากหลายของพืชสกุลทุเรียนและแพร่ขยายไปสู่ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ อินโดนีเซีย บรูไน ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และไทย

ทุเรียน เป็นพืชในสกุล Durio มีทั้งหมด 27 ชนิด แต่มีเพียงชนิดเดียว คือ ทุเรียนปลูก (Durio zibethinus Murray) ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ และมีการปลูกเชิงการค้าอย่างแพร่หลาย เรียกชื่อแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น คือ ทุเรียนในภาษาไทย และ ดูเรียน (durian) ในภาษามลายู อินโดนีเซีย และภาษาอังกฤษ ชื่อของทุเรียนในภาษาไทย มีรากศัพท์จากคำในภาษามลายู และอินโดนีเซีย ว่า **ดูเรียน** ซึ่งมาจากคำว่า **ดูริ(duri)** ที่แปลว่า **หนาม** และแปลงสำเนียงเป็น **ทุเรียน** และ **ทุเรียน** ในที่สุด

ประวัติการปลูกทุเรียนในประเทศไทย

สมัยกรุงศรีอยุธยา

หัวหน้าคณะราชทูตจากประเทศฝรั่งเศส เมอร์ซีเออร์ เดอลาลูแบร์ เดินทางมาเจรจาการค้ากับไทย ได้เขียนบันทึกสิ่งต่างๆ ที่ได้พบเห็นเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางสังคม และชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย โดยมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมของไทยตอนหนึ่ง ได้ระบุเกี่ยวกับทุเรียนไว้ว่า

ดูเรียน (Durion) ชาวสยามเรียกว่า ทุเรียน (Tourrion) เป็นผลไม้ที่นิยมกันมากในแถบนี้ แต่สำหรับข้าพเจ้าไม่สามารถทนต่อกลิ่นเหม็นอันรุนแรงของมันได้ ผลมีขนาดเท่าผลแตง มีหนามอยู่โดยรอบ ดูไปก็คล้ายกับขนุนเหมือนกัน มีเมล็ดมาก แต่เมล็ดใหญ่ขนาดเท่าไข่ไก่ ซึ่งเป็นส่วนที่ใช้กิน ภายในยังมีอีกเมล็ดหนึ่ง ถือก้นว่ายังมีเมล็ดในยิ่งน้อยยิ่งเป็นทุเรียนดี อย่างไรก็ตามในผลหนึ่งๆ ไม่เคยปรากฏว่ามีน้อยกว่า 3 เมล็ดเลย

จากหลักฐานดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า มีการปลูกทุเรียนในภาคกลางของประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่จะเข้ามาจากที่ไหน โดยวิธีใดไม่ปรากฏหลักฐาน แต่น่าเชื่อว่าจะเข้ามาทางภาคใต้ของประเทศไทย

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระยาแพทยพงศาวตฺยสาธิต (สุน์ สุนทรเวช) ได้กล่าวถึงการแพร่กระจายของพันธุ์ทุเรียนจากจังหวัดนครศรีธรรมราช มายังกรุงเทพฯ ตั้งแต่ประมาณ ปี พ.ศ. 2318 และมีการทำสวนทุเรียน ในตำบลบางกร่าง ในคลองบางกอกน้อยตอนใน ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2397 ในระยะแรกเป็นการขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด และพัฒนามาเป็นการปลูกด้วยกิ่งตอน จากพันธุ์ดี 3 พันธุ์ คือ อีบาตร ทองสุก และกระแจะ

สำหรับการปลูกทุเรียนในจังหวัดนนทบุรี จากคำบอกเล่า ของนายอำรุง ธรรมนิทยกุล อดีตข้าราชการในตำแหน่งครูใหญ่ และเป็นศึกษานิเทศก์จังหวัดนนทบุรี เขียนในหนังสือ เมืองนนท์เมืองไม้ผล ความตอนหนึ่ง ดังนี้

เมื่อ ปี พ.ศ. 2480 คุณสงวน ฉิมคล้าย เพื่อนนักเรียนฝึกหัดครูรุ่นเดียวกับผู้เขียน ได้บอกกับผู้เขียนว่า คุณพ่อของคุณสงวน เคยเล่าให้ฟังว่า เมื่อ ปี พ.ศ. 2330 ประมาณ 200 ปี ล่วงมาแล้ว คุณปู่สาย ฉิมคล้าย ได้ถูกเกณฑ์ไปกับกองทัพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ครั้งที่พระองค์เสด็จยกกองทัพไปตีเมืองตะนาวศรี และเมืองมะริดนั้น คุณปู่สายเล่าว่า ขณะที่กองทัพเข้าล้อมเมืองทั้งสองไว้ ได้เกิดขาดแคลนเสบียงอาหารลง นายทัพนายกองได้ให้ทหารออกตระเวนหาเสบียงอาหารแถวนั้นมากินกัน คุณปู่สาย บอกว่า ในป่าใกล้เมืองทั้งสองนั้น มีต้นไม้ชนิดหนึ่งขึ้นอยู่ในป่ามากมาย ต้นสูงใหญ่แขนงคดงบิดา จึงจะเห็นลูกของมัน ชาวบ้านแถวนั้นเรียกกันว่า ทุเรียน พวกทหารไปเก็บลูกทุเรียนที่หล่นมากินกันเป็นอาหาร มีรสหวานอร่อยดี แต่มีเนื้อน้อย เนื้อบางติดกับเมล็ด คุณปู่สาย เป็นลูกชาวสวนเมืองนนท์ เมื่อกินเนื้อทุเรียนแล้วก็เก็บเมล็ดมันใส่ย่ามไว้ โดยตั้งใจว่าจะเอามาปลูกในสวนที่บ้าน เมื่อกองทัพยกกลับกรุงเทพฯ และปล่อยทหารกลับบ้าน คุณปู่สายก็นำเอาเมล็ดทุเรียนที่เก็บมาแจกจ่ายเพื่อนฝูง อีกส่วนหนึ่งเก็บเอามาปลูกที่สวนใกล้วัดสัก อำเภอบางกรวย ต้นทุเรียนได้ดินดี มีปุ๋ยธรรมชาติ ก็เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ปลูกได้ไม่กี่ปีก็ผลิตดอกออกผล ชาวสวนเพื่อนบ้านใกล้เคียงได้ชิมรสชาติของทุเรียนอร่อยติดอกติดใจ ก็โง่เขลาบอกกล่าวกันทั่วไป และมาขอพันธุ์ไปปลูกกันทั่วไปในเขตอำเภอบางกรวย และเมืองนนทบุรี

การตั้งชื่อพันธุ์ทุเรียน

ในสมัยแรกๆ นั้น ทุเรียนพันธุ์ดีในประเทศไทยคงมีไม่มากนัก การตั้งชื่อจึงไม่จำเป็น ต่อมาภายหลังได้เกิดมีทุเรียนพันธุ์ใหม่ๆ มากขึ้น แต่เนื่องจากเกิดน้ำท่วมใหญ่ 2 ครั้ง คือ เมื่อปี พ.ศ. 2460 กับปี พ.ศ. 2485 ซึ่งทำให้สวนล่มจนเป็นเหตุให้ต้นทุเรียนตายและสูญพันธุ์เป็นจำนวนมาก

การหากิ่งตอนมาปลูกใหม่ จึงหาได้ยากทั้งมีราคาแพงด้วย ฉะนั้น ชาวสวนจึงต้องใช้เมล็ดมาเพาะปลูกใหม่ ทำให้เกิดทุเรียนพันธุ์ใหม่ๆ ขึ้นมาอีกมาก เลยเกิดมีการตั้งชื่อพันธุ์ขึ้นมาอีกมากมาย เช่น พันธุ์กบตาขำ เป็นทุเรียนที่เพาะจากเมล็ดทุเรียนกบตาขำ เป็นผู้เพาะก็เลยให้ชื่อว่า กบตาขำ

การตั้งชื่อแบบนี้นับว่าถูกต้องหลัก เพราะยังไม่ทั้งชื่อพันธุ์เดิมเสียทีเดียว แต่ต่อมามักจะไม่ถือเอาพันธุ์เดิมเป็นหลักเสียแล้ว คือใครเพาะขึ้นมาใหม่ ก็ตั้งชื่อเอาเองตามใจชอบ โดยไม่คำนึงถึงว่าทุเรียนพันธุ์นั้นมาจากพันธุ์เดิมอะไร ซึ่งต่อไปอาจเป็นปัญหายุ่งยากเกิดขึ้นได้ เพราะบางที่ทุเรียนพันธุ์เดียวกัน แต่มีหลายชื่อแล้วแต่ท้องถิ่น ชื่อทุเรียนในขณะนี้มียุ่ประมาณ 200 ชนิด แต่ที่นิยมปลูกกัน มีอยู่ไม่กี่ชนิด และมีชื่ออยู่ในวงการค้าเพียง 60-80 ชนิด การตั้งชื่อทุเรียนอาจสรุปแยกได้ดังนี้

1. ตั้งชื่อตามลักษณะผลภายนอก เช่น ตั้งตามลักษณะผลที่วางอยู่ รูปร่างเหมือนกบก็ให้ชื่อพันธุ์กบ หรือพันธุ์ก้านยาว มีก้านยาวเป็นพิเศษ ก็ให้ชื่อว่าก้านยาว ทุเรียนที่จัดอยู่ประเภทนี้ มีพันธุ์ตะเข้ อีบาตร หอยโข่ง พักทอง กระดุมทอง ฯลฯ
2. ตั้งชื่อตามลักษณะผลภายใน เช่น เนื้อสีเหลืองคล้ายสีดอกการะเกด เลยตั้งชื่อว่า พันธุ์การะเกด ประเภทนี้มีพันธุ์กะเทย (เนื้อมากเมล็ดลีบ) พันธุ์จำปา (เนื้อสีดอกจำปา) สารภี (เนื้อสีเหลืองเหมือนดอกสารภี)
3. ตั้งชื่อเดิมผสมกับผู้เพาะ เช่น ทุเรียนที่เกิดขึ้นใหม่ ได้จากการเพาะทุเรียนกำป่น นายแพเป็นผู้เพาะ ก็ให้ชื่อว่า กำป่นตาแพ เป็นต้น ทุเรียนที่มีชื่อจัดอยู่ในประเภทนี้ก็มี กบพลเทพ (เจ้าคุณพลเทพ) เป็นผู้เพาะ กบเจ้าคุณ (พระยาดำเกียรณภพ) เป็นผู้เพาะ การะเกดตาเหมือน (ตาเหมือน) เป็นผู้เพาะ
4. ตั้งชื่อทุเรียนพันธุ์เดิมผสมกับลักษณะทั่วไปของทุเรียนที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น ทุเรียนที่เพาะได้กับทุเรียนพันธุ์จักร นำเมล็ดมาเพาะแล้วมีเนื้อเหมือนสีนาก จึงให้ชื่อว่า จักรสีนาก ทุเรียนที่จัดอยู่ในประเภทนี้ก็มีพันธุ์กบใบไม้ กบกิ่งแข็ง กะเทยเหลือง ก้านยาว ลูกใหญ่ เป็นต้น
5. ตั้งชื่อตามสถานที่ที่ต้นแรกขึ้นอยู่ใกล้ต้นอะไร ก็ให้ชื่อตามต้นไม้ที่ขึ้นอยู่ใกล้ๆ นั้น พันธุ์ที่เกิดขึ้นใหม่มีชื่ออยู่ในประเภทนี้ ได้แก่ พันธุ์ชายมะไฟ ชายมั่งคุด พันธุ์ตะโก จำปี ลำเจียก เป็นต้น
6. ตั้งชื่อทุเรียนเดิมผสมกับสถานที่ต้นแรกปลูก เช่น พันธุ์กบหลังวิหาร กระปุกตลิ่งชัน (เพาะจากพันธุ์กระปุกทอง แต่เพาะที่ตำบลตลิ่งชัน)
7. ตั้งชื่อแบบเบ็ดเตล็ด การตั้งชื่อแบบนี้ ไม่ได้อาศัยหลักเกณฑ์อะไรเลย เช่นตั้งชื่อว่า สายหยุด กลีบสุนทร จอมโยธา สาวชม เป็นต้น

ชื่อทุเรียนที่เพาะจากพันธุ์ต่างๆ ชื่อเป็นที่รู้จักในวงการค้า ขอยกตัวอย่างย่อๆบางประเภท ดังต่อไปนี้

ทุเรียนที่เพาะพันธุ์จากเมล็ดกบ

1. กบแม่เฒ่า เพาะจากเมล็ดในของพันธุ์กระเทด กลายเป็นต้นตระกูลของกบอื่นๆ เนื้อหนา สีเหลืองรสดี
2. กบพวง เพาะจากเมล็ดกบแม่เฒ่า ออกเป็นพวงผลใหญ่ เมล็ดลีบตาย มีรสดี เนื้อเหมือนกบแม่เฒ่า
3. กบเล็บเหยี่ยว เพาะจากเมล็ดกบแม่เฒ่า ลักษณะคล้ายเมล็ดกบแม่เฒ่าทุกอย่าง ผลใหญ่มาก เนื้อหนา สีเหลืองจัด รสมันมากกว่าหวาน เป็นทุเรียนที่อยู่ในความนิยม
4. กบตาขำ นายขำเป็นผู้เพาะจากเมล็ดกบ เนื้อสีแดงหนา รสดี เมื่อมีอายุมาก ผลจะดกมากขึ้น

ทุเรียนที่เพาะพันธุ์จากเมล็ดทองย้อย

1. ทองย้อยจักร เพาะจากเมล็ดทองย้อยเดิม เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง มีรสดี เนื้อสีเหลือง
2. จักรสีนาก นายนากเป็นผู้เพาะมาจากเมล็ดทองย้อยจักร เป็นที่นิยมกันมาก ดีกว่าต้นเดิมทั้งรสและเนื้อมีสีจำปา ออกผลดก
3. ทับทิม เนื้อสีเหลืองค่อนข้างจำปา ผลขนาดกลาง ดก มีหนามเล็ก พูงาม เนื้อละเอียด รสดีหวานแหลมจัด เป็นที่นิยมโดยทั่วไป

ทุเรียนที่เพาะจากพันธุ์ก้านยาว

1. ก้านยาว เพาะจากเมล็ดทองสุก เป็นต้นตระกูล สีเหลืองอ่อน รสหวานมัน มีกลิ่นหอม เป็นที่นิยมมากโดยทั่วไป และมีราคาสูงกว่าชนิดอื่นๆ

ทุเรียนที่เพาะจากพันธุ์กำปั่น

1. กำปั่นขาว หรือ กำปั่นเดิม มีชื่อเรียกหลายชื่อ เนื้อสีขาวละเอียดเปียก รสดี หวานมันจัด แต่ฉีกยากต้องกรีดพู สมัยปัจจุบันมีคนนิยมน้อย
2. กำปั่นเหลือง ปลูกง่ายโตเร็ว เนื้อเหลือง รสดี เป็นที่นิยม
3. กำปั่นแดง มีคุณภาพดีหลายอย่าง ปลูกง่าย โตเร็ว มีเนื้อสีเหลืองจัด รสดี ฉีกง่าย

ทุเรียนที่เพาะจากพันธุ์ลวง

1. ลวงเขียว หรือลวงทองหยอดเป็นไม้ตระกูลลวงเก่า รสหวานหอมธรรมดา
2. ลวงทอง เนื้อสีทอง มีหนามห่างและป้าน รสหวานหอมธรรมดา

พิเศษ

3. ย่ำมะหวาด เป็นไม้เก่า ชั่วเล็กกว่าชนิดอื่น เนื้อสีเหลืองอ่อน รสหวานหอม

4. ชมพูศรี ปลุกง่าย ผลดก เนื้อสีปนหรือชมพูอมเหลือง รสดี

5. ชะนี เป็นไม้ที่มีคุณภาพดีเป็นที่รู้จักกันมาก เพราะรสชาติหวานหอม เมล็ดลีบ

ตายส่วนมาก

6. สีส้มพู เพราะจากเมล็ดชะนี เนื้อเป็นสีชมพู มีคุณภาพดี

ทุเรียนพันธุ์เบ็ดเตล็ด

ไม่ทราบว่าเป็นเพราะจากเมล็ดพันธุ์อะไร

1. กระจุดทอง ผลกลมเล็ก มีเนื้อเหลืองอ่อน เนื้อน้อย เมล็ดในค่อนข้างใหญ่ เป็นทุเรียนพันธุ์เบา

2. หมอนทอง ผลยาวและใหญ่ เนื้อสีเหลืองอ่อน รสหวานแหลมและหอม มีปริมาณเนื้อมากที่สุดเหนือทุเรียนชนิดอื่น เมล็ดในเล็กลีบทุกเม็ด ราคาสูงพอๆกับก้านยาว

3. บางขุนนนท์ ผลกลม เนื้อสีเหลือง ออกลูกดก ลักษณะหนามคล้ายก้านยาว รสดี

4. กะเทย มีเนื้อมาก สีลาน เมล็ดมักตาย

5. กระจุกทอง มีเนื้อสีเหลือง ผลดกงาม เนื้อหนา รสดี

อนึ่ง เกี่ยวกับชื่อพันธุ์ทุเรียน เมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ราว พ.ศ. 2427 พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ได้กล่าวรายชื่อพันธุ์ทุเรียนถึง 68 พันธุ์โดยแต่งกาพย์ยานี 11 ไว้ ดังนี้

จักร้าพันธุ์ทุเรียน

ทองสุกทองย้อยยาน

ทองคำก้านต่อต้าน

กระจุกสุวรรณ

ทุเรียนดลับทอง

ดลับนากผิวมัน

ทุเรียนกบแม่เฒ่า

กบเล็บเหยี่ยวปักซี่

ตั้งต้นเห – รา เดิม

ชื่อเพี้ยนเปลี่ยนมากสาธารณ

อีกทองหยิบยังทองทา

นางทองย่นใหญ่สาขา

กระจุกนากหลากผิวพรรณ

สีเรืองรองดูฉายฉัน

สีนากนั้นพรรณหนึ่งมี

เป็นต้นเค้าแต่เดิมที

กบเม็ดในกบกึ่งแข็ง

ตอนต่อเดิมมาปลูกแปลง

เห – รา ไบมันแสง
 ทุเรียนเห – รางออย
 หนึ่งเรียกชื่อ เห – รา
 เรียกการะเกดพุ่ม
 การะเกดแดงลำसान
 การะเกดสีเขียวสด
 การะเกดตาเหมือนมี
 หนึ่งชื่อสาวสวรรค์
 แพงถูกก็จะยอม
 ทุเรียนนางแดงโศก
 แดงเถาเข้าพั้วพัน
 หนึ่งนามนางกะเทย
 เมล็ดตายทุกเมล็ดไป
 นางหนักคูนางล่า
 นางตลับวิไลวรรณ
 นางกระเทียมอีกนางลือ
 สีเทียมนพคุณ
 ทุเรียนแดงแม่เฒ่า
 แดงเปี้ยกเรียกนามคง
 ทุเรียนเขียวตำลึง
 อีกชื่อางกุญชร
 กำปันและอิบาตร
 จำปีและจำปา
 จรเขี้ยวยาวใหญ่
 ปลัดคำชื่อเจ้าของ
 บักไซโมรานี้
 บักเป้าแขนอ่อนปน
 สนั่นสนิทเนื้อ
 สองนามงามไสว

เป็นมันยับจับนัยนา
 ดุหงอยก้อยไม่แน่นหนา
พันธุ์สมุดสุดหวานมัน
 ผลนุ่มลุ่มงามตระการ
การะเกดเหลืองเรื่องรังสี
 งามปรากฏนิลมณี
 ขึ้นตามเค้าเจ้าของสวน
 เหลือจะกลั่นจะอดอม
 จนหมดมือชื่อสาวสวรรค์
 ต้องวิโยคจึงจาบัลย์
 นาง**ชมพู**ดูสุดไส
 ใครมีเคยพบแคลงใจ
 ไม่มีเพาะเสาะสืบพันธุ์
แดงตาसानางเขียนมัน
นางกระท้อนอ่อนละมุน
 ทั้งสองชื่อเหมือนฉิวดูน
 ยวงใหญ่หนาน่าพิศวง
 เป็นต้นเค้าอันใหญ่ยง
แดงข้างเขียนทุเรียนจร
 ทุเรียนหนึ่งนามมังกร
 เพราะเหลือองอ่อนดุจสีงา
 โดยรสชาติก็โอชา
 เทียบด้วยสีมาลีสอง
 สีประไพเหลือองเรื่องรอง
 ปลากะให้เทพผล
 สองชื่อชู้ดูชอบกล
นางปากท้อธรรณีไหว
 ผลโตเหลือองยิ่งใครใคร
 ผลนำชมนม**สวรรค์**

หนึ่งชื่อพระสมุทร	อีกละมุดรสหวานมัน
หมอนทองพ้องนามกัน	กับมะม่วงหมอนทองมี
ทุเรียนรูปโป่งโค้ง	เรียกหอยโข่งเขียวขจี
รูปัดไม่เรียวยาว	อีกหอยขมกลมย่อมเยา
ทุเรียนชื่อสายหยุด	เรียกสมมุติด้วยกลิ่นกลา
สีลานต้นเสลา	สีนวลหวายคล้ายสีลาน
หนึ่งชื่อนกกระจิบ	ผลห้ามดั่งดูตระการ
ก้านยาวผลย่อยยาน	อีกยวงปลิ้นกลิ้งจนแรง
นางเบี๊ญปลูก้ายเบี๊ญ	ทำยเปิดเปิดเรื่อสีแดง
พันธุ์หนึ่งชื่อแมลง	ปองทำยอนซ้อนเชิดชู
ทุเรียนชื่อมีหลาย	แยกขยายออกให้ดู
นักเลงเล่นตัดพู	เขามักรู้รูปพรรณ
เพราะเขาเคยสังเกต	ผลพูนเหตุสำคัญ
จึงกลัมาพนั้น	ชนะกันด้วยแม่นยำ

การปลูกทุเรียนในจังหวัดนนทบุรี

สมัยโบราณชาวสวนชอบปลูกทุเรียนด้วยเมล็ด และตอนกิ่ง โดยปลูกแบบยกร่อง เพราะเป็นพื้นที่ลุ่มดินเหนียวและน้ำท่วมถึง ชาวสวนจึงต้องทำคันดินป้องกันน้ำท่วม เมื่อถึงฤดูน้ำเหนือหลากลงมา และขุดยกเป็นร่องกว้างประมาณ 3 วา ส่วนความยาวนั้นตามขนาดของที่ดิน ระยะปลูก ระหว่างต้นห่างกันประมาณ 3-6 วา ชาวสวนจะขุดดินกลางร่องสวนกว้าง 2x2 วา ลึก 1 วา เอาดินทั้งหมดไปถมบนคันสวน ทิ้งไว้ประมาณ 2-3 ปี ส่วนที่ดินบนร่องนั้นชาวสวนจะปลูกไม้ล้มลุก กลัวยอ้อย และต้นทองหลาง ต้นหมากไว้ด้วย ประมาณ 2-3 ปี ต้นทองหลาง ต้นหมาก โตพอที่จะบังร่มให้กับต้นทุเรียนที่จะปลูกได้แล้ว ชาวสวนก็กวาดเศษใบไม้ ใบหญ้า ใส่กันหลุม และดินร่วน ดินซีเลน จากท้องร่องตากแห้ง ใส่ในหลุมจนเต็ม และให้สูงจากปากหลุมประมาณ 1 ศอก อัดดินให้แน่นพอควร แล้วรดน้ำให้ชุ่ม ขุดหลุมตรงกลางโคก กว้าง 1 ศอก ลึก 1 ศอก เอาไม้เนื้อแข็งใหญ่ขนาดข้อเท้า ยาว 1 วา ปักลงกลางหลุมที่ขุดลึกต่ำกว่าปากหลุม 1 คืบ เพื่อทำเป็นเสาเข็มกันดินยุบ หรือ กันต้นทุเรียนทรุด ต้นทุเรียนที่จะปลูกรนั้น ชาวสวนได้ชำไว้ในเชิง หรือ ปีบ ตั้งแต่ยกร่องทำสวน เลี้ยงจนโตจึงนำมาปลูก เพียง 3-5 ปี ก็ตกผล ทุเรียนที่ปลูกใหม่ต้องรดน้ำเช้าเย็นทุกวัน จนฤดูฝนจึงเว้นได้ ถึงปีที่ 2 และ

3 จังหวะ และรดน้ำให้บ้าง 3-5 วันต่อครั้ง การปลูกทุเรียนแบบโบราณนี้เสียเวลาและแรงงานมาก แต่ทุเรียนขึ้นได้งอกงามดีและแข็งแรง ออกผลดก

ปัจจุบันการปลูกทุเรียน ก็ยังเป็นแบบยกร่อง ระยะปลูก 8x12 เมตร ขุดหลุมกว้าง 1x1 เมตร เอาดินขึ้นทำเป็นคันสวน มีการใส่ปุ๋ยเคมีรองก้นหลุมและเอาดินผสมใบไม้หรือปุ๋ยคอกใส่หลุมอัดให้แน่นพอควร ยกโคกให้สูงจากปากหลุม ประมาณ 50 ซม. ขุดหลุมให้ลึกพอควร เอาดินลงปลูกผูกกับหลัก เพื่อกันต้นล้ม รดน้ำให้ชุ่มเข้าเย็น เอาทางมะพร้าวมาปักบังแดด ส่วนใหญ่ใช้กิ่งทาบปลูก ได้แก่ พันธุ์ก้านยาว หมอนทอง และกระดุมทอง สาเหตุที่นิยมปลูกก้านยาว เนื่องจากจังหวัดอื่นที่ปลูกรสชาติสู้ปลูกที่เมืองนนท์ไม่ได้ และขายได้ราคาแพงมาก

สวนทุเรียนของเมืองนนท์ได้ลดน้อยลงเนื่องจาก การขยายตัวของชุมชนมีการก่อสร้างที่อยู่อาศัย หมู่บ้านต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย หลายโครงการมีการตัดถนน การเปลี่ยนเส้นทางเดินของน้ำ ภาวะน้ำท่วมใหญ่ ปี 2538-2539 และปี 2545 จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น การพัฒนาท้องถิ่นของหน่วยราชการ ปัญหาน้ำเน่าเสียจากหมู่บ้านปล่อยลงสู่ลำคลอง ทั้งหมดล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้พื้นที่ปลูกทุเรียนของจังหวัดนนทบุรีลดลงเป็นอย่างมาก จนน่าวิตกว่าทุเรียนนนท์ซึ่งเลื่องลือว่าเป็นทุเรียนเหนือชั้น รสชาติเป็นเลิศ และเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดนนทบุรี จะยังคงมีอยู่หรือเป็นเพียงแค่ตำนานเล่าขานให้ลูกหลานได้รับรู้

กระท้อน

กระท้อนเป็นผลไม้ประจำถิ่นของจังหวัดนนทบุรีอีกชนิดหนึ่ง มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับกันมาแต่ก่อนแล้ว ดังเรื่องที่ปรากฏเป็นหลักฐานจากจดหมายเหตุเสด็จประพาสต้นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งที่เสด็จพระราชดำเนินไปตามคลองอ้อม ได้เสด็จไปยังสวนของนายบุตร ตำบลบางกร่าง นายบุตรได้นำเอากระท้อนที่ตนได้ปลูกไว้ให้เจ้านายที่มาแวะเยี่ยมเยียนโดยที่ไม่ทราบว่าเป็นใคร ต่อมาจึงได้รู้ความจริงว่าเป็น พระเจ้าอยู่หัว ได้รับคำชมเชยว่ามีรสชาติที่ดี ดังนั้น กระท้อนบางกร่างจึงเป็นที่รู้จักกันดีตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

กระท้อน หรือคนท้องถิ่นเรียกว่า สะท้อนห่อ มีชื่อเสียงมาเป็นเวลานานว่า กระท้อนห่อสวนเมืองนนทบุรีมีผิวสวย ผลใหญ่ เนื้อนุ่ม รสชาติหวานอร่อย มีแหล่งที่ปลูกมากที่สุด 2 แห่ง คือ ในคลองอ้อม ต.บางกร่าง อ.เมืองนนทบุรี และต.บางขุนทอง อ.บางกรวย ที่มีชื่อเสียงมากที่สุด ต้องมาจาก ต.บางกร่าง มีคำเรียกติดปากคนโดยทั่วไปว่า กระท้อนห่อบางกร่าง พันธุ์ที่ปลูกมีอยู่ 2 ชนิด ได้แก่

พันธุ์หนัก ให้ผลช้า มีอยู่หลายพันธุ์ ได้แก่ พันธุ์ปุยฝ้าย ปุยเมฆ (อีเมฆ) เขียวหวาน เทพรส อีล่า บัวลอย ทองดี โดกทอง การะเกด อีจัน กำมะหยี่ ไสว อีจืด พันธุ์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในสาย

พันธุ์กลุ่มนี้มีอยู่ 2 พันธุ์ คือ ปุยฝ้าย โดยมีลักษณะเด่นคือ ผิวสวย ผลใหญ่ (น้ำหนักผลละกิโลกรัมเศษ) เปลือกบาง เนื้อในเป็นปุยขาวหนานุ่ม รสหวาน ออกผลทั้งปี เจ้าของเดิมคือ นายศักดิ์ ลำดับพันธุ์ เพาะเมื่อ พ.ศ.2484 และอีล่า ซึ่งเดิมรู้จักในชื่อ อีไหว สันนิษฐานว่านำเข้ามาปลูกเมื่อประมาณ พ.ศ.2470 ลักษณะเดิมผลใหญ่ติดผลง่าย ออกผลดก รสหวาน ต่อมานายกุล แย้มแพ ได้นำเมล็ดพันธุ์ไปปลูกเกิดกลายพันธุ์ออกผลล่าช้ากว่าพันธุ์อื่นๆ จึงเรียกชื่อใหม่ว่า อีล่า มีลักษณะเด่นคือ เนื้อในมีปุยหนา รสหวาน มีกลิ่นหอมเล็กน้อย

พันธุ์เบา (พันธุ์ไว) ให้ผลเร็ว มีอยู่หลายพันธุ์ ได้แก่ พันธุ์ชันทอง ยาหยี(เทพสำราญ) ทับทิม นิมนวล(เมล็ดในทับทิม) พันธุ์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในสายพันธุ์กลุ่มนี้คือ นิมนวล(เมล็ดในทับทิม) เป็นพันธุ์ใหม่ที่กลายพันธุ์มาจากพันธุ์ทับทิม มีลักษณะเด่นคือ ผิวสวย ผลกลม ผลขนาดกลาง (น้ำหนักผลละครึ่งกิโลกรัม) เนื้อในปุยหนา รสหวานจัด ปลูกมากในคลองอ้อม ต.บางกว้าง อ.เมืองนนทบุรี

ชาวสวนกระทอนเมืองนนทบุรี ได้รักษาคุณภาพกระทอนให้มีผิวสวย เนื้อในปุย รสชาติหวาน ด้วยวิธีการง่ายๆ โดยนำไปตองแห้งหรือกระดาศห่อผลกระทอน เพื่อป้องกันแมลงวันผลไม้ และแสงแดดที่ทำให้ผิวไหม้ตกรส

มะปราง

มะปรางนำเข้ามาปลูกในเมืองนนทบุรีเมื่อใดนั้นไม่มีหลักฐานที่แน่ชัด การปลูกมะปรางของชาวสวน จะปลูกไว้ตามคันสวนเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพื่อช่วยกำบังลมพายุให้กับไม้ผลอื่น เช่น ทุเรียน ขณะเดียวกันมะปรางเป็นผลไม้ที่ออกดอกและติดผลตรงบริเวณกิ่งเล็ก ซึ่งมีใบคอยปิดบังปกคลุมอยู่ ทำให้ใบช่วยป้องกันลมแรงๆ ที่พัดกระซอกให้ผลร่วงได้ ตลอดจนเป็นพันธุ์ไม้ที่ทนทานต่อสภาพความแห้งแล้งได้ดีมาก ปลูกแล้วไม่ต้องสนใจปล่อยตามธรรมชาติได้ เมื่อถึงคราวออกผลไม่ต้องบำรุงดินแต่อย่างใด เรียกได้ว่าเป็นผลไม้ที่มีความทนทานเป็นเลิศ มะปรางที่นิยมปลูกมี 2 พันธุ์ คือ

มะปรางหวาน หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า อีไข่เต่า มีขนาดใหญ่ ยาวรีคล้ายไข่เต่า ผลอ่อนจะมีสีเขียว รสจืด ต่อเมื่อผลแก่จะมีสีเขียวอ่อน เนื้อรสหวานมันไม่มียาง ถ้าสุกแล้วผลมีสีเหลืองออกทอง

มะยงชิด เป็นมะปรางอีกชนิดหนึ่งที่มีรสหวานอมเปรี้ยว ชาวบ้านเรียกกันว่า อีไข่ห่าน เพราะผลใหญ่มากย้อมกว่าไข่เป็ดเล็กน้อยเท่านั้น ผลค่อนข้างกลมยาว เมื่อผลอ่อนจะมีสีเขียว เนื้อมีรสเปรี้ยว ต่อเมื่อผลแก่จัดจะมีสีเขียวอ่อน ผลสุกผิวสีเปลี่ยนเป็นเหลืองอมแดง เนื้อของมะยงชิดจะแข็ง รสหวาน แต่ตรงเปลือกมีรสเปรี้ยวเล็กน้อย

มังคุด

ในบรรดาผลไม้ที่ปลูกแซมกันในส่วน มังคุดจะเป็นผลไม้ที่สร้างชื่ออยู่เหมือนกัน ที่เรามักจะได้ยินคำกล่าวว่า เมื่อกินทุเรียนแล้วต้องกินมังคุดด้วยเพื่อจะได้แก้กัน ทั้งนี้เพราะทุเรียนนั้นถ้ารับประทานมากๆ จะเกิดอาการร้อนใน จะต้องรับประทานมังคุดซึ่งเชื่อกันว่าจะช่วยดับความร้อนในร่างกายได้ ดังนั้นมังคุดจึงเป็นผลไม้ที่ชาวสวนนนทบุรีปลูกกันทั่วไป และมังคุดสวนเมืองนนท์ ได้ชื่อว่ามีรสชาติดี

นายชุมพล คำดา อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบางบัวทอง มีพื้นที่อยู่ในอำเภอบางใหญ่มานาน มีสวนผลไม้โดยเฉพาะทุเรียน และผลไม้ชนิดอื่น เช่น มังคุด ได้กล่าวถึงการปลูกมังคุดของชาวสวนอำเภอบางใหญ่และบริเวณใกล้เคียงว่า การปลูกจะปลูกแซมในสวนทุเรียน โดยปลูกในลักษณะสลับฟันปลา ต้นมังคุดจะปลูกข้างร่อง ขอบดินเหนียว ลักษณะลำต้นเป็นพุ่มสูง รูปคล้ายกรวยคว่ำ ใบหนา ไม่ค่อยทิ้งใบ และไม่มีการแบ่งเป็นพันธุ์ต่างๆ จะเริ่มออกดอกประมาณเดือนมกราคม และจะเก็บผลได้ประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน

มะม่วง

มะม่วงที่น่าจะเป็นพันธุ์เฉพาะท้องถิ่นนี้ได้ คือ มะม่วงยายกล่ำ มีลักษณะผลป้อมๆ ใหญ่ ขนาดผลโตเต็มที่ ใหญ่ประมาณฝ่ามือ เนื้อแข็งละเอียด ถึงแม้สุกอมก็ไม่ละ รสหวานสนิท ส่วนมากรับประทานกับข้าวเหนียวมูล เริ่มออกดอกประมาณเดือนมกราคม และเก็บผลได้ประมาณเดือนเมษายน-พฤษภาคม ส่วนการขยายพันธุ์แต่เดิมใช้วิธีเพาะเมล็ด เนื่องจากไม่ค่อยเกิดการกลายพันธุ์

1.6.4 ตลาดน้ำ

ตลาดน้ำเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง ที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่ ตลาดน้ำในบริเวณคลองอ้อมนนท์ในอดีตมีมากมายหลายแห่ง เนื่องจากลักษณะของภูมิประเทศที่อุดมด้วยแม่น้ำลำคลองหลายสาย ทำให้เกิดจุดบรรจบกันของแม่น้ำในหลายตำแหน่งตลอดความยาวของคลอง เกิดเป็นบริเวณที่มีความเหมาะสมในการเป็นย่านการค้า ซึ่งสมัยก่อนจะมีพ่อค้าแม่ค้าพายเรือออกมาขายของในบริเวณปากคลองสำคัญ ดังเช่นในบริเวณปากคลองบางกรวย ปากคลองบางรวนก ปากคลองบางคูเวียง และปากคลองบางใหญ่ แต่ในปัจจุบันตลาดน้ำเหล่านี้ได้ลดความคึกคักจางลงไปเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม และการคมนาคมทางบกที่สะดวกและรวดเร็วกว่าการคมนาคมทางน้ำ จึงทำให้เกิดการถมคลองเพื่อสร้างถนน อันมีผลให้วิถีชีวิตการทำมาหากินของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปด้วย

จากการสำรวจพบว่าที่บริเวณหน้าเทศบาลบางม่วง มีการสร้างแพเพื่อเป็นที่ค้าขาย แต่ในคลองไม่พบว่ามีเรือพายเรือขายของมากนัก อาจจะมีเรือขายกล้วยเดี่ยว เรือขายกับข้าว ผ่าน

มาบ้าง และที่วัดตะเคียน ได้มีการจัดทำน้ำของวัดเป็นตลาดน้ำ มีชาวสวนนำของมาขาย และมีพ่อค้าแม่ค้าพายเรือขายของกันอยู่จำนวนหนึ่ง ในช่วงวันหยุดมีประชาชนมารับประทานก๋วยเตี๋ยวที่ตลาดน้ำของวัดมากพอสมควร

1.6.5 พิธีกรรมตามประเพณี

พิธีกรรมของคนในชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์ ที่เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิตของคน ตั้งแต่การเกิด การบวชเรียน การแต่งงาน และพิธีศพ เป็นพิธีกรรมที่ยังปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามสภาพเศรษฐกิจ และสังคม กิจกรรมโดยรวมไม่ต่างกับกิจกรรมในพื้นที่ต่างๆ ในภาคกลางของประเทศไทย สำหรับพิธีกรรมเพื่อรำลึกถึงหรือเฉลิมฉลองเหตุการณ์สำคัญตามความเชื่อทางศาสนานั้น เนื่องจากจุดมุ่งหมายและกำหนดเวลาที่ระบุไว้ในพุทธประวัติและชาดกในพระพุทธศาสนา พิธีกรรมเหล่านี้จึงมิได้มีลักษณะที่แตกต่างเป็นพิเศษไปจากสังคมไทยที่นับถือพุทธศาสนาในพื้นที่อื่นๆ

ตารางที่ 5 พิธีกรรมตามประเพณีของชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์ ในแต่ละปี

เดือน	พิธีกรรมตามประเพณี
มกราคม	วันขึ้นปีใหม่
กุมภาพันธ์	วันมาฆบูชา
มีนาคม	ตรุษไทย
เมษายน	ตรุษสงกรานต์
พฤษภาคม	วันวิสาขบูชา
มิถุนายน	-
กรกฎาคม	วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา
สิงหาคม	วันแม่แห่งชาติ
กันยายน	สารทไทย
ตุลาคม	วันออกพรรษา
พฤศจิกายน	วันลอยกระทง
ธันวาคม	วันพ่อแห่งชาติ เทศน์มหาชาติ

ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่ดำเนินไปในระหว่างปีนั้น จะกล่าวตามลำดับเวลา และความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนโดยรอบ เริ่มจาก **วันปีใหม่** (1 มกราคม ของทุกปี) หลายวัดจะใช้วันนี้เป็นวันจัดงานประจำปีของชุมชน โดยเน้นไปที่งานรื่นเริงเป็นหลัก มีงานออกร้านขายของ เวทีดนตรี เครื่องเล่นสำหรับเด็ก **วันมาฆบูชา** (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3) จัดเป็นวันพระใหญ่ ทุกวัดจะมีกิจกรรมทางศาสนา และอาจจะมีการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ **วันสงกรานต์** ชาวบ้านเรียกว่า วันตรุษสงกรานต์ เป็นวันที่คนไทยถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่แท้จริง และให้ความสำคัญเป็นพิเศษ กิจกรรมต่างๆ อาจะกินเวลานาน 3-4 วัน ตามแต่โอกาสจะเอื้ออำนวย ซึ่งแล้วแต่กรรมการวัดของแต่ละวัดร่วมกับชาวบ้านจะกำหนด โดยวันแรกจะทำบุญเลี้ยงพระ ทำบุญกระตุกให้บรรพบุรุษ ไปจนกระทั่งวันสุดท้ายจะมีการสงฆ์ น้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ รวมถึงญาติผู้ใหญ่ด้วย ในระหว่างเทศกาลอาจจะมีการรื่นเริง ออกร้านขายของ เวทีดนตรี ตามแต่จะกำหนด แต่ในอดีตช่วงเทศกาลนี้จะเป็นที่สนุกสนานของชาวบ้านมาก หลังจากช่วงเช้าที่ทำบุญตักบาตรเสร็จสิ้นลง ในช่วงบ่ายจะมีการละเล่นมากมาย เช่น ซ้อมดำข้าว แม่ศรี ช่วงชัย ช่วงโยน มอญซ่อนผ้า ฝีนางรำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นช่วงเวลาที่เครือข่ายศิษย์เก่าจะได้มาพบปะกัน และรดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่ ปัจจุบันประเพณีดังกล่าวมีเหลืออยู่น้อยมาก คงเหลือเพียงการทำบุญ สงฆ์ น้ำพระ และการสาดน้ำ ประเพณีดินสอพอง **วันวิสาขบูชา** (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6) จัดเป็นวันพระใหญ่ ซึ่งทุกวัดจะมีชาวบ้านไปทำบุญเลี้ยงพระ มีพระขึ้นธรรมมาสน์เทศน์ และการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ **วันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา** (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 และแรม 1 ค่ำ เดือน 8) เป็นวันพระใหญ่ ชาวบ้านจะมาทำบุญเลี้ยงพระ ฟังเทศน์ เวียนเทียน นอกจากนี้ก่อนช่วงเข้าพรรษา 1 วัน วัดในพื้นที่อำเภอบางกรวย มีการจัดงานประเพณีแห่เทียนพรรษาทางน้ำ โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ และช่วงเข้าพรรษาจะมีงานบวชในแต่ละวัดมากกว่าปกติ ตามมาด้วยขบวนทอดผ้าป่า การบวชในยุคปัจจุบันโดยมากจะบวชแบบไม่เอาพรรษา บวชเพียง 7 วัน 15 วัน หรือเพียง 1 เดือน เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในสมัยก่อนมีความแตกต่างกับในสมัยปัจจุบันหลายอย่างในพิธีกรรม เช่น จะมีหมอทำขวัญนาคเฉพาะผู้ชาย ไม่มีหมอทำขวัญผู้หญิง ในการร้องทำขวัญไม่มีการร้องขอเงินกัน ส่วนการแห่ناعรอบโบสถ์จะใช้เพียงกลองยาวอย่างเดียว เพิ่งจะมีการใช้แตรวงอย่างเอิกเกริกใหญ่โตเมื่อไม่นานมานี้เอง ประเพณีการแต่งงานเช่นกัน จะใช้เครื่องสายมโหรี บางก็มีการทำขวัญหอ หรือเรียกว่ากล่อมหอ ในวันสุกดิบ การรดน้ำสังข์ในสมัยก่อนไม่มี แต่จะมีการชดน้ำกันจนเปียกหมดทั้งตัวให้เจ้าบ่าวเจ้าสาว ไม่ไชรดแค่มือ และไม่มีค่านิยมในการจัดงานเลี้ยงแขกนอกสถานที่ เช่น ตามโรงแรม หรือสโมสร **วันออกพรรษา** (ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11) จะมีประเพณีการตักบาตรเทโวโรหณะ ซึ่งชาวบ้านเรียกกันติดปากว่า วันตักบาตรข้าวต้มหรือข้าวต้มลูกโยน ที่ทำจากข้าวเหนียวสอดไส้กล้วย **วันลอยกระทง** เป็นงานรื่นเริงของชุมชน ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางศาสนา และบางปีอาจจะมีการจัดงานหรือไม่มี ก็ได้ตามแต่กรรมการวัดจะดำเนินการ แต่ทาง

วัดก็อนุญาตให้ใช้พื้นที่ได้ ซึ่งอาจจะมีการตั้งเวทีการแสดงดนตรี งานออกร้านขายของ และอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ของวัดสำหรับลอยกระทง

พิธีกรรมที่พิจารณาได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนคลองอ้อมมนต์ มีปรากฏให้เห็นในรูปแบบของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาประกอบกับวิถีชีวิตริมคลอง ที่ใช้ลำคลองและเรือเป็นพาหนะหลัก พิธีกรรมอย่างหนึ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา คือ การทำบุญตักบาตรพระร้อยแปด

ข้อมูลจากหนังสือ วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนนทบุรี(2542) ได้อธิบายไว้ว่า การทำบุญตักบาตรพระร้อยแปดทางเรือนี้ ได้จัดให้มีขึ้นในวัดต่างๆ ในอำเภอบางกรวย และอำเภอบางใหญ่ ที่ตั้งอยู่สองฟากฝั่งคลองอ้อมมนต์ซึ่งเป็นเส้นทางหลัก รวมทั้งคลองที่แยกจากคลองหลัก ซึ่งเป็นการคมนาคมติดต่อกันมาแต่อดีต ได้แก่ วัดต่างๆ วัดไทยเจริญ วัดบางไกรนอก วัดบางไกรใน วัดอุทยาน วัดโบสถ์บน ในเขตอำเภอบางกรวย วัดพิบูลเงิน วัดอัมพวัน วัดราษฎร์ประคองธรรม วัดเสาชิงหิน วัดศรีราษฎร์ วัดอินทร์ วัดบางโค เรือจะไปจนถึงวัดโมลี วัดประหารังสรรค์ ในอำเภอบางบัวทอง และอำเภอเมืองนนทบุรี

สำหรับวันที่ทำบุญนั้นจะแตกต่างกันไป กล่าวคือ วัดในอำเภอบางใหญ่ ทำในวันขึ้น 14-15 ค่ำ เดือน 11 ขณะที่วัดแถบอำเภอบางกรวย ทำในวันแรม 7-8 ค่ำ เดือน 12 เมื่อก่อนนั้นถือกันว่า ประเพณีตักบาตรพระร้อยแปดนั้นใหญ่มาก ผู้สูงอายุที่เคยร่วมประเพณีตลอดมา เล่าให้ฟังว่า มีพระจากทุกวัดลงเรือพายออกมารับบิณฑบาตเป็นจำนวนมาก ทำให้ขบวนเรือที่เรียงรายยาวสุดลูกหูลูกตา มองดูแล้วน่าปลื้มใจ ในขณะที่ผู้ทำบุญก็จะเตรียมข้าวของไว้อย่างมากทีเดียว

พิธีในวันแรก คือ การแห่พระพุทธรูปสำคัญของวัดที่ชาวบ้านมีความเชื่อถือศรัทธา ได้แก่ หลวงพ่ออาคม วัดไทยเจริญ หลวงพ่อโต วัดอุทยาน หลวงพ่อพระพุทธรูปโสธรจำลอง วัดพิบูลเงิน จัดเป็นขบวนเรือตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงาม จากนั้นล่องเรือไปวประกาศให้ชาวบ้านได้รับทราบ ในวันรุ่งขึ้นตั้งแต่ตี 5 เป็นต้นไป จะมีการทำบุญตักบาตร ขอให้พุทธศาสนิกชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำเตรียมอาหารคาวหวานหรือของแห้งไว้ทำบุญด้วย

ในวันรุ่งขึ้น ตั้งแต่ตี 5 หรือ 5.00 น. เป็นต้นไป พระจากทุกวัดที่อยู่ใกล้เคียงกันจะมารวมกัน แล้วจึงมาออกมารับบิณฑบาตตามบ้านริมคลองจากเรือพายของชาวบ้านที่อยู่ในคลองซอยต่างๆ ที่มีจิตศรัทธาประสงค์ที่จะทำบุญ โดยเริ่มจากฝั่งขวาก่อนแล้วจึงวกกลับมารับทางฝั่งซ้าย แต่ถ้าปีไหนมีพระเป็นจำนวนมากก็จะแบ่งออกเป็น 2 สายหรือสองฝั่งคลอง เรือจะไปจนกระทั่ง 7 โมงเช้าจึงเสร็จสิ้น

ระหว่างการทำบุญตักบาตรนั้น ชาวบ้านบางกลุ่มจะแต่งตัวตลก เช่น นำนาคหรือขันมาครอบหัวแล้วนำผ้าเหลืองมาห่ม หรือแต่งเป็นฤๅษีออกมารับบาตรพร้อมกับพูดจาหยอกล้อทั้งผู้ใส่และ

ผู้รับทำให้เกิดความสนุกสนานตามมาด้วย ในช่วงกลางวันมีการแข่งเรือพายเพื่อการเฉลิมฉลอง เรือที่เข้าแข่งเป็นเรือชนิดต่างๆ เช่น เรือบด เรืออีแปะ เรือสำปัน ฯลฯ

1.7 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์

เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ ประกอบกับความเหมาะสมของสภาพดินฟ้าอากาศในบริเวณนี้ ทำให้พืชพรรณต่างๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในบริเวณลุ่มคลองอ้อมนนท์สามารถเจริญเติบโตได้ดี ซึ่งความเจริญงอกงามของพืชพรรณเหล่านี้ก่อให้เกิดเป็นภูมิทัศน์ตามธรรมชาติที่งดงามคดเคี้ยวไปตลอดสองฝั่งคลองอ้อมนนท์ ดังนั้นผู้ที่อาศัยในชุมชนแห่งนี้ส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก บริเวณลุ่มคลองอ้อมนนท์จึงมีภูมิทัศน์ที่สวยงามอีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์เพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิต ซึ่งได้แก่ ภูมิทัศน์ของพื้นที่เกษตรกรรมประเภทต่างๆ เช่น สวนผลไม้ นาข้าว เป็นต้น ซึ่งรูปแบบที่ซ้ำๆ กันของคลองส่งน้ำขนาดเล็ก (ท้องร่อง) ในสวนผลไม้ หรือความคดเคี้ยวของแปลงนา ก่อให้เกิดความงามที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวสวน ซึ่งสวนลอยน้ำนั้นนอกจากจะมีประโยชน์ในการแสดงอาณาเขตของครัวเรือน และการกั้นสิ่งสกปรกต่างๆ ที่ลอยมากับน้ำแล้ว ยังเป็นสิ่งที่แสดงลักษณะทางภูมิทัศน์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนริมน้ำ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) หมายถึง พื้นที่ที่มีทรัพยากรทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรม รวมทั้งพันธุ์พืชและสัตว์ ทั้งที่เป็นสายพันธุ์ป่าและสายพันธุ์เพาะเลี้ยง ซึ่งสัมพันธ์กับเหตุการณ์ กิจกรรม และบุคคลในอดีตหรือปัจจุบัน หรือเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและทางสุนทรียศาสตร์ ซึ่งสามารถแบ่งได้ออกเป็น 4 ประเภท (สุรพล นาถะพินธุ 2553) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏในย่านคลองอ้อมนนท์ มีดังต่อไปนี้

1.7.1 ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบและสร้างขึ้น (Designed Landscape) คือ ภูมิทัศน์ที่ออกแบบก่อสร้างขึ้นอย่างดี หรือมีการวางแผนโดยภูมิสถาปนิก นักจัดสวนผู้เชี่ยวชาญ สถาปนิก หรือผู้ชำนาญการทำสวน เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการออกแบบ หรือการทำงานของชาวสวนมืออาชีพ เล่น ในรูปแบบและจารีตซึ่งเป็นที่ยอมรับ

ภาพที่ 9 อุทยานกาญจนาภิเษก ต.บางศรีเมือง อ.เมืองนนทบุรี

1.7.2 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นเมือง(Vernacular Landscape) คือ ภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้สอยของคน โดยกิจกรรมและการใช้สอยก่อให้เกิดภูมิทัศน์เหล่านั้น เป็นภูมิทัศน์ที่สะท้อนถึงลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และวัฒนธรรม ของการใช้ชีวิตประจำวัน

ภาพที่ 10 วิถีชีวิตริมคลอง ณ ทำน้ำ วัดมะเดื่อ

1.7.3 แหล่งประวัติศาสตร์ (Historic Site) คือ ภูมิทัศน์ที่มีความโดดเด่นทางการเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ กิจกรรม หรือบุคคลทางประวัติศาสตร์

ภาพที่ 11 พระปรางค์ วัดปรางค์หลวง

1.7.4 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชาติพันธุ์วรรณนา(Ethnographic Landscape) คือ ภูมิทัศน์ที่ประกอบ ด้วยความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งคนที่มีส่วนร่วมเปรียบเสมือนเป็นมรดกด้วย

ภาพที่ 12 ชาวสวนนนทบุรี บริเวณหลังวัดขวัญเมือง

1.8 ย่านคลองอ้อมนนท์กับการเปลี่ยนแปลง

พื้นที่คลองอ้อมนนท์ที่เคยเป็นแหล่งเกษตรกรรมอันอุดมสมบูรณ์ และชุมชนริมน้ำที่เจริญรุ่งเรือง ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการพัฒนาเมืองอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะการตัดถนนสายต่างๆ เข้ามาในพื้นที่ ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนในรูปแบบใหม่ นอกจากนั้นอุทกภัยครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2538-2539 ทำให้สวนทุเรียนและไม้ยืนต้นประเภทอื่นๆ ได้รับความเสียหายจำนวนมาก ชาวสวนเริ่มทยอยขายที่ดิน ซึ่งเคยเป็นพื้นที่เกษตรกรรมมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ให้กับนักพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งสาเหตุใหญ่ทั้ง 2 ประการ ส่งผลให้สภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของคนริมสองฝั่งคลองอ้อมนนท์ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก

การก่อสร้างโครงข่ายถนนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนริมน้ำ เป็นชุมชนริมถนน เนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกสบายขึ้น ทำให้แม่น้ำลำคลองลดบทบาทในการเป็นเส้นทางคมนาคมหลักของคนในบริเวณนี้ และทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและสายน้ำลดลง ซึ่งส่งผลให้วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ เริ่มสูญหายไปจากชุมชนริมน้ำ ซึ่งโครงการสร้างสะพานแห่งใหม่ล่าสุด คือ โครงการถนนบุรี 1 นับว่าเป็นอีกโครงการหนึ่งที่จะส่งผลกระทบต่อย่านคลองอ้อมนนท์ ที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง และท้าทายกับความเจริญอีกครั้งหนึ่ง

แนวสายทางของโครงการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณถนนนนทบุรี 1 เป็นโครงการก่อสร้างสะพานและแนวถนนต่อเชื่อมมีจุดเริ่มต้นโครงการอยู่ที่ถนนนนทบุรี 1 ทางด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ในตำแหน่งที่เป็นทางโค้งใกล้กับโรงเรียนศรีบุญยานนท์ บริเวณนี้เป็นถนนแนวราบขนาดเขตทาง 6 ช่องทางจราจร อยู่ในท้องที่ด้านใต้ของทำน้ำพิบูลสงคราม 4 และชุมชนตลาดขวัญ วางตัวในแนวทิศตะวันตกเฉียงใต้ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา ไปขึ้นฝั่งด้านตะวันตกบริเวณพื้นที่ฝั่งใต้ของคลองอ้อมนนท์ โดยแนวสายทางจะอยู่ในพื้นที่ระหว่างศาลหลักเมือง ซึ่งอยู่ทางด้านเหนือและอุทยานเฉลิมกาญจนาภิเษก ที่อยู่ทางด้านใต้ของแนวตามลำดับ เมื่อแนวเส้นทางผ่านอุทยานเฉลิมกาญจนาภิเษก ต่อจากนั้นจะเบนขึ้นไปทางทิศตะวันตกตัดผ่านถนนวัดโบสถ์ดอนพรหม-ทำนายนนท์ ที่กิโลเมตร 1+300 จากนั้นวางตัวขนานไปทางด้านใต้ของถนนวัดโบสถ์ดอนพรหม-ทำนายนนท์ ผ่านพื้นที่ว่างเปล่าและสวนบวรจบและทับซ้อนเข้ากับถนนวัดโบสถ์ดอนพรหม-ทำนายนนท์ ที่ประมาณกิโลเมตรที่ 2+600 จนถึงจุดปลายของโครงการที่ถนนราชพฤกษ์ รวมระยะทาง 4.3 กิโลเมตร โดยมีรูปแบบทางเชื่อมขึ้นลงด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาทางแยก ถนนนนทบุรี 1-ถนนเลียบเมืองนนทบุรี ทางแยกตลาดอ.ต.ก. นอกจากนี้จะมีสะพานข้ามแยกบนถนนเลียบเมืองนนทบุรี ในทิศทางจากถนนกรุงเทพฯ-นนทบุรี ที่จะไปรัตนานิเบศร์ (ฐานเศรษฐกิจ 2551 : 35)

ภาพที่ 13 โครงการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณถนนนนทบุรี 1
ที่มา : ฐานเศรษฐกิจ, 1-4 มิถุนายน 2551.

นอกจากนั้นการที่พื้นที่เกษตรกรรมริมน้ำถูกแทนที่ด้วยโครงการบ้านจัดสรร ที่มีรูปแบบ ขนาด และการใช้วัสดุที่ขาดความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ หรือแม้แต่การบูรณะอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมโดยขาดความรู้ ทำให้เอกลักษณ์ของชุมชนริมน้ำถูกทำลายลงอย่างน่าเสียดาย

ดังนั้นการกำหนดมาตรการในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่อย่างเหมาะสม เช่น การควบคุมการซ่อมแซมอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม การควบคุมขนาด ความสูง สี วัสดุ ตลอดจนสัดส่วนระหว่างพื้นที่ว่างกับพื้นที่อาคารที่จะสร้างขึ้นใหม่ ให้มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมโดยรอบ และการกำหนดลักษณะการใช้ที่ดิน ให้มีความสอดคล้องกับลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการรักษาเอกลักษณ์ของพื้นที่ให้เป็นมรดกของชาติและคนรุ่นหลังสืบไป

2. การสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

การสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ในย่านคลองอ้อมนนท์ และนำผลการประเมินที่ได้ มาวิเคราะห์หารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม สำหรับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

การสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และหนังสือ แผ่นพับ วารสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ จากนั้นทำการวิเคราะห์เป็นข้อมูล และจัดสร้าง

แบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ส่งแบบให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ตรวจสอบความถูกต้อง และนำแบบประเมินไปทดสอบกับทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์ จากนั้นทำการปรับปรุงแบบประเมินตามข้อเสนอแนะและจากการทดสอบภาคสนาม เพื่อให้เกิดความ สมบูรณ์และน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

องค์ประกอบหลักของแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลอง อ้อมนนท์ คือ องค์ประกอบที่ 1 คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม ได้แก่ คุณค่าทางประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรม คุณค่าด้านความงาม และคุณค่าด้านการศึกษา องค์ประกอบที่ 2 ศักยภาพในการรองรับการ ท่องเที่ยว ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น และการเข้าถึง องค์ประกอบที่ 3 การบริหารจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรม ได้แก่ การจัดการด้านการอนุรักษ์ และการจัดการด้านการท่องเที่ยว ซึ่งรายละเอียด ของเกณฑ์และตัวชี้วัด มีดังต่อไปนี้

องค์ประกอบที่ 1 คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม

ในการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ในด้าน คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม ใช้เกณฑ์การประเมิน 3 เกณฑ์ โดยมี 12 ตัวชี้วัด ดังนี้คือ

1.1 คุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มี 6 ตัวชี้วัด คือ

1.1.1 ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ พิจารณาจากความสัมพันธ์ของทรัพยากรวัฒน ธรรม กับเหตุการณ์หรือบุคคลที่มีความสำคัญในระดับต่างๆ

1.1.2 หลักฐานทางโบราณคดี พิจารณาจากความสมบูรณ์ของร่องรอยที่เหลืออยู่ และ ความเป็นหลักฐานสำคัญที่ให้อข้อมูลทางโบราณคดี

1.1.3 ความเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัย พิจารณาจากความเป็นเอกลักษณ์ หรือความเป็น ตัวแทนของรูปแบบ หรือพื้นที่ ความเป็นตัวอย่างของแหล่งที่พบยาก

1.1.4 ความมีชื่อเสียงและการเป็นที่ยอมรับของแหล่งประวัติศาสตร์ พิจารณาจากความ มีชื่อเสียงและการเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป ถึงความสำคัญของแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี ในระดับต่างๆ รวมทั้ง ความนิยมมาเที่ยวชมของนักท่องเที่ยว

1.1.5 ความต่อเนื่องของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี พิจารณาจากจำนวนกิจกรรมที่ จัดขึ้นในแต่ละปี ซึ่งแสดงถึงการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีให้คงอยู่

1.1.6 ความผูกพันต่อท้องถิ่น พิจารณาจากความสัมพันธ์ของแหล่งกับชุมชนท้องถิ่น เช่น การมีประเพณี ความเชื่อ ตำนาน นิทานพื้นบ้าน นิทานปรัมปรา

1.2 คุณค่าด้านความงาม มี 4 ตัวชี้วัด คือ

1.2.1 ความสมบูรณ์และความงดงามทางสถาปัตยกรรม พิจารณาจากความสมบูรณ์ของโครงสร้าง ด้านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และความงดงามทางสถาปัตยกรรม

1.2.2 ความสมบูรณ์และความงดงามทางศิลปกรรม พิจารณาจากความสมบูรณ์ของรูปแบบและองค์ประกอบทางศิลปกรรม รวมทั้งความงดงามทางด้านศิลปกรรม

1.2.3 ความสมบูรณ์และความงดงามทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม พิจารณาจากความสมบูรณ์และองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

1.2.4 ความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม พิจารณาจากความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม หรือการสร้างประทับใจแก่ผู้พบเห็น ด้วยปัจจัยต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรม นั้นๆ อาทิเช่น การแต่งกาย รูปแบบกิจกรรม ศิลปกรรมของงานหัตถกรรม สถาปัตยกรรม ที่อยู่อาศัย อาหารการกิน เครื่องมือใช้สอยในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

1.3 คุณค่าด้านการศึกษา มี 2 ตัวชี้วัด คือ

1.3.1 การเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตวัฒนธรรมของคนในชุมชน พิจารณาจากศักยภาพในการจัดการพื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

1.3.2 การเป็นแหล่งที่แสดงวัตถุสิ่งของ ที่บ่งบอกเอกลักษณ์วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น พิจารณาจากความสมบูรณ์ของวัตถุสิ่งของที่บ่งบอกเอกลักษณ์วัฒนธรรมชุมชน

องค์ประกอบที่ 2 ศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยว

ในการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ในด้าน ศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยว ใช้เกณฑ์การประเมิน 2 เกณฑ์ โดยมี 4 ตัวชี้วัด ดังนี้คือ

2.1 สิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น มี 2 ตัวชี้วัด คือ

2.1.1 สาธารณูปการและสาธารณูปโภค พิจารณาจากการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน ได้แก่ ไฟฟ้า น้ำประปา เพื่อการอุปโภค บริโภคในปัจจุบัน และข้อจำกัดในการพัฒนาต่อไปในอนาคต

2.1.2 ความปลอดภัย พิจารณาจากโอกาสที่จะเกิดอันตรายจากปัจจัยในตัวแหล่งท่องเที่ยวเอง หรือปัจจัยภายนอก

2.2 การเข้าถึง มี 2 ตัวชี้วัด คือ

2.2.1 การเข้าถึงทางบก พิจารณาจากความสะดวกในการเข้าไปเยี่ยมชมแหล่งโดยใช้ทางบก ทั้งรถยนต์ จักรยานยนต์ จักรยานและการเดินเท้า

2.2.2 การเข้าถึงทางน้ำ พิจารณาจากความสะดวกในการเข้าไปเยี่ยมชมแหล่งโดยทางน้ำ โดยเรือที่มีเครื่องยนต์ และเรือพาย

องค์ประกอบที่ 3 การบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

ในการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ใช้เกณฑ์การประเมิน 2 เกณฑ์ โดยมี 4 ตัวชี้วัด ดังนี้คือ

3.1 การจัดการด้านการอนุรักษ์ มี 2 ตัวชี้วัด คือ

3.1.1 การจัดการด้านการรักษาสภาพและฟื้นฟู พิจารณาจากสภาพทั่วไปจากการดูแลรักษาและปรับปรุง สภาพแวดล้อมและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในแหล่ง

3.1.2 การจัดการด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่ พิจารณาจากความเหมาะสมในการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่ ให้เหมาะสมกับศักยภาพพื้นที่และกิจกรรม

3.2 การจัดการด้านการท่องเที่ยว มี 2 ตัวชี้วัด คือ

3.2.1 ศักยภาพในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ พิจารณาจากองค์ประกอบทางการท่องเที่ยว อาทิเช่น สิ่งดึงดูดใจหลัก ปัจจัยสนับสนุน ความสามารถในการขยายตัว

3.2.2 โอกาสสร้างรายได้ของชุมชนจากการท่องเที่ยว พิจารณาจากโอกาสที่ชุมชนท้องถิ่นจะได้รับประโยชน์และรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม

การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล

การวิเคราะห์โดยใช้สภาพแวดล้อม โดยวิธีการสังเกตร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกในการให้คะแนนลงในแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละแห่ง การแปลผลจากแบบประเมิน แบ่งคะแนนออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้ ระดับต่ำเท่ากับ 1 คะแนน ระดับปานกลางเท่ากับ 2 คะแนน และระดับสูงเท่ากับ 3 คะแนน จากนั้นนำคะแนนที่ได้มารวมกันและคิดค่าเฉลี่ย ซึ่งคะแนนในการประเมินคุณค่าและศักยภาพ(rating) ที่ได้ในระดับต่ำสุด คือ 1 คะแนน สูงสุด คือ 3 คะแนน การแปลผลจะต้องนำคะแนนแบ่งเป็นช่วง จำนวน 3 ช่วง ดังนี้

1. ระดับคะแนนอยู่ในระหว่าง 1-1.66 คะแนน หมายถึง มีคุณค่าและศักยภาพต่ำ 2. ระดับคะแนนอยู่ในช่วงระหว่าง 1.67-2.33 หมายถึง มีคุณค่าและศักยภาพในระดับปานกลาง 3. ระดับคะแนนอยู่ในช่วงระหว่าง 2.34-3.00 หมายถึง มีคุณค่าและศักยภาพในระดับสูง

หมายเหตุ แบบประเมินฉบับสมบูรณ์ดูในภาคผนวก ก

3. ผลการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ จากกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย โดยการเลือกกลุ่มเป้าหมายโดยเจาะจง(Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากทรัพยากรวัฒนธรรม จำนวน 20 แห่ง ซึ่งประกอบไปด้วยวัด 14 วัด และชุมชน 6 ชุมชน ได้แก่ วัดชลอ วัดโตนด วัดโพธิ์บางโอ วัดบางอ้อยช้าง วัดโบสถ์บน วัดสิงห์ วัดตะเคียน วัดอัมพวัน วัดปรังค์หลวง วัดพิบูลเงิน วัดเสาชิงหิน วัดปราสาท วัดขวัญเมือง วัดเฉลิมพระเกียรติ และชุมชนที่ยังคงสภาพวิถีชีวิตริมน้ำ ได้แก่ ชุมชนวัดชลอ ชุมชนบางขุน ชุมชนวัดโบสถ์บน ชุมชนบางม่วง ชุมชนวัดขวัญเมือง และชุมชนบางศรีเมือง ที่มีข้อมูลทั่วไปของแต่ละแห่งดังนี้

3.1 วัดชลอ

วัดชลอตั้งอยู่ริมคลองแม่น้ำอ้อมและริมคลองบางกรวย ในท้องที่ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย ตามหนังสือประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 2 ของกรมการศาสนาระบุว่า สร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ.2300 ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ไม่ปรากฏนามและประวัติผู้สร้าง จากหลักฐานโบราณสถานและตำนานของชุมชนระบุว่า เป็นวัดที่สร้างขึ้นมาก่อน พ.ศ.2300 ซึ่งอาจเป็นสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ หรือก่อนนั้น ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว เพราะตำนานวัดกล่าวว่า วัดชลอมีความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาถึง 2 พระองค์ คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ในระยนั้นวัดชลอมีความเจริญรุ่งเรืองมาก พระเจ้าอู่ทองได้เสด็จมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศล เสด็จทอดพระเนตรและไพบูลย์ได้มาพักรับเสด็จ ที่วัดชลอ ครั้นเรือพระที่นั่งมาถึงได้จัดสร้างกระโจม ตั้งเสาชะโงกทองไว้ในเสา เป็นที่ประทับบริเวณที่เป็นวัดกระโจมทองในปัจจุบัน ซึ่งขณะนั้นเป็นลานว่างกว้างประมาณ 50 ไร่ อยู่ห่างจากวัดชลอไปทางทิศตะวันออกประมาณ 700 เมตร ยังไม่มีสภาพเป็นวัด พระมหากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งคือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เล่ากันว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดฯ ให้ขุดคลองจากปากคลองบางศรีทองผ่านวัดชลอสู่วัดสลัก(วัดเขมาภิรตาราม) คือ คลองบางกรวยในปัจจุบัน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542 : 72-73)

วัดชลอเป็นวัดที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยอยุธยา บริเวณหน้าวัดมีตลาดนัดทางน้ำ(ตลาดน้ำ) ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีทางรถไฟเอกชนสายพระยาพรพงษ์ ผ่านด้านหลังวัด และในระหว่างที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 กรมการศาสนาได้อพยพข้าราชการมาหลบภัยอยู่ที่ศาลาวัดชลอ เคยเป็นที่ตั้งหน่วยงานราชการที่สำคัญหลายหน่วยงาน ได้แก่ สถานีตำรวจภูธรอำเภอบางกรวย สถานีอนามัยโบราณสถานสำคัญในวัดคือ พระอุโบสถหลังเก่า เป็นโบสถ์สมัยอยุธยาตอนปลาย มีฐานแอ่นโค้งแบบที่เรียกกันว่า ตกท้องช้าง หรือ ท้องสำเภา แต่คงมาได้รับการต่อเติมมุขด้านหน้าในภายหลัง รวมทั้งบันได

หน้าบันใหม่ (ศรัณย์ ทองปาน 2540 : 41) หน้าบันเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าและพระสาวก พระประธานในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปหินทรายแดง ขนาดหน้าตัก 3 ศอก 9 นิ้ว สมัยอยุธยาตอนต้น

สภาพวัดในปัจจุบันมีการก่อสร้างพระอุโบสถใหม่ อยู่บนเรือสุพรรณหงส์คอนกรีตขนาดใหญ่ แต่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ พื้นที่ส่วนใหญ่บริเวณวัดเป็นพื้นที่โล่งขาดความร่มรื่น พื้นที่คอนกรีตเสริมเหล็ก ใช้เป็นลานจอดรถ โบราณสถานยังคงมีร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี แต่ขาดการจัดการความ เป็นระเบียบเรียบร้อยของภูมิทัศน์ มีการกางเต็นท์หน้าพระอุโบสถเก่าดูรกตา สถาปัตยกรรมสวยงาม เช่น ศาลาทำน้ำเก่า ถูกปล่อยให้ผุพังตามกาลเวลา อย่างไรก็ตามวัดชลอเป็นวัดที่อยู่ในจุดที่เหมาะสมสะดวกต่อการคมนาคมขนส่งในพื้นที่ สามารถเข้าถึงได้สะดวกทั้งทางบกและทางน้ำ ภายในวัดยังมีการค้าขาย ในลักษณะแผงลอย และร้านอาหารริมคลอง มีสะพานข้ามคลองบางกอกน้อยที่มีทางเท้าที่แข็งแรง สามารถใช้เป็นทางเดินหรือทางจักรยาน ในการท่องเที่ยวไปในชุมชนใกล้เคียง เช่น วัดโตนด และวัดโพธิ์บางโอ

3.2 วัดโตนด

วัดโตนดตั้งอยู่ริมคลองแม่น้ำอ้อม ในท้องที่ตำบลวัดชลอ สร้างเมื่อ พ.ศ.2326 เริ่มสร้างในสมัยกรุงธนบุรี เสร็จเรียบร้อยในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โบราณวัตถุ โบราณสถานที่สำคัญ คือ พระอุโบสถ สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2457 ลักษณะทรงจีน หน้าบันมีลวดลายกนกประดับด้วยถ้วยชามเบญจรงค์ ภูมิสงฆ์ส่วนมากเป็นอาคารไม้ทรงไทย (หวน พินธุพันธ์ 2547 : 30)

วัดโตนดเป็นวัดขนาดเล็กที่มีการดูแลรักษาพระอุโบสถไว้ในสภาพที่ดีมาก ภูมิทัศน์ภายในวัด เรียบร้อย เงียบสงบ ไม่พลุกพล่าน ในบริเวณวัดยังไม่มีมีการก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ ที่ทำให้เกิดการบดบังความงามของโบราณสถาน

3.3 วัดโพธิ์บางโอ

วัดโพธิ์บางโอตั้งอยู่ริมคลองแม่น้ำอ้อม ในท้องที่ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย ประวัติการสร้างวัดในหนังสือประวัติวัดที่พระราชอาณาจักรเล่ม 2 ของกรมการศาสนาระบุว่า สร้างในปี พ.ศ.2310 แต่พระอธิการแดง ฐมฺมสโร เจ้าอาวาสรูปที่ 6 (พ.ศ. 2482-2523) เล่าว่า สร้างในสมัยรัชกาลพระพุทธรูปเจ้าเสือ(สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 ครองราช พ.ศ.2246-2251) ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 พระสมณเอกในรัชกาลที่ 2 มอบให้กรมหลวงเสนีบริรักษ์เป็นผู้บูรณะ ในส่วนชื่อของวัด เดิมชาวบ้านบริเวณที่ตั้งวัดมีอาชีพเป็นช่างสานโอ้แบบโบราณกันเป็นส่วนมาก จึงตั้งชื่อว่า วัดโพธิ์บางโอ ศิลปกรรมที่น่าสนใจในวัด คือ พระอุโบสถ สร้างได้รูปสัดส่วนงดงาม มีมุขหน้ามุขหลัง มีชายคาพาไลรอบ ตามแบบอย่างวัดหลวงสมัยอยุธยาตอนปลาย ลวดลายหน้า

บันจำหลักไม้รูปนารายณ์ทรงครุฑ ลายกนกขมวดเกี่ยวพันกัน เบื้องหลังมีเทพพนมและยักษ์พนมผุด กลางตัว บานประตูพระอุโบสถทั้งหน้าและหลัง มีด้านละสองบาน ปูนปั้นซุ้มประตูเป็นรูปฤๅษีพนม บาง ซุ้มทำเป็นรูปเทวดารำอยู่กลางซุ้ม เข้าใจว่าเป็นฝีมือบูรณะในสมัยรัชกาลที่ 3 บานประตูด้านนอก เขียน ลายทองรูปกนกใบเทศ บานหน้าต่างด้านนอกเขียนลายรูปสัตว์ต่างๆ จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ เรื่องเกี่ยวกับปริศนาธรรมซึ่งเขียนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 3 ภายในพระ อุโบสถมีพระประธานเป็นศิลาแลงฉาบปูน ปางมารวิชัย สมัยอุทุมพร (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสาร และจดหมายเหตุ 2542 : 75-76)

สภาพภายในวัด(2553) ตัวโบราณสถานได้รับการบูรณะไว้ในสภาพที่ดี มีการแยกส่วน ระหว่างกลุ่มอาคารวัดที่มีการก่อสร้างใหม่ และกลุ่มอาคารโบราณสถาน แต่ขาดการจัดภูมิทัศน์โดยรอบ ทำขาดความร่มรื่นและความเป็นระเบียบเรียบร้อย

3.4 วัดบางอ้อยช้าง

ตั้งอยู่ริมคลองแม่น้ำอ้อมฝั่งตะวันตก ในท้องที่ตำบลบางสีทอง อำเภอบางกรวย สร้าง ประมาณ พ.ศ.2304 ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เข้าใจว่าชาวบ้านบางอ้อยช้างช่วยกันสร้างวัดนี้ขึ้น แล้วตั้งชื่อวัดตามชื่อหมู่บ้าน บางอ้อยช้าง เพราะแต่เดิมบริเวณหมู่บ้านนี้มีต้นไม้ที่ชาวบ้านเรียกว่า ต้น อ้อยช้าง มากมาย สำหรับต้นอ้อยช้างมีลักษณะเป็นไม้ยืนต้น มีใบคล้ายใบโพธิ์หลายๆ มีกิ่งเป็นชั้น เป็น ไม้เนื้ออ่อน คล้ายต้นจันทน์มีรสหวานเจือรสฝาด ช้างชอบกิน จึงเรียกว่า อ้อยช้าง โบราณวัตถุโบราณสถาน สำคัญของวัดบางอ้อยช้าง คือ พระพุทธรูปจำลอง ซึ่งประดิษฐานอยู่ในมณฑป และในพระอุโบสถที่ สร้างใหม่(พระอุโบสถหลังเก่าถูกรื้อแล้วสร้างใหม่) มีพระประธานเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิสมัยอุทุมพร หน้าตักกว้าง 1.75 เมตร และมีพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร 2 องค์ ปางห้ามญาติ 2 องค์ ปางสมาธิ 1 องค์ ปางมารวิชัย 2 องค์ พระอัครสาวก 2 องค์ และมีพิพิธภัณฑสถานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ที่ทางวัดได้รวบรวม ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านไว้มากพอสมควร เช่น ธรรมาสันเภาสมัยกรุงศรีอยุธยา ตู้พระธรรม ผ้าพิมพ์ลาย และผ้าทอลายอายุไม่ต่ำกว่า 100 ปี ชุดถ้วยชา กาน้ำชากังไส กระทะเหล็กขนาดใหญ่ ชงโลงวิดน้ำ เรือ บด เป็นต้น (हन พินธุพันธ์ 2547 : 31)

วัดได้มีการพัฒนาสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ และอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างดั้งเดิม มีการขยายถนน ทางเข้าออกวัดจนต้องรื้อสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมบางส่วน ล่าสุดคือการทาสีพูนข้างวัดเพื่อทำถนนเข้าวัด ทางด้านข้าง วัดได้ขยายพื้นที่ว่างสำหรับรองรับการจราจรที่คับคั่งในช่วงที่วัดมีการจัดงานต่างๆ ในช่วง เวลาปกติ พื้นที่โล่งเหล่านั้นจึงดูแลรักษาความร่มรื่น ตลอดจนการถมดินสร้างเขื่อนกันน้ำท่วมในฤดู

น้ำหลาก เชื้อนคอนกรีตดังกล่าวก็มีความจำเป็นต่อการป้องกันน้ำท่วม แต่อีกด้านหนึ่งก็เป็นสิ่งที่ทำให้ความงดงามของภูมิทัศน์ลดลงไปมากพอสมควร

3.5 วัดโบสถ์บน

วัดโบสถ์บนตั้งอยู่ริมคลองแม่น้ำอ้อม ในท้องที่ตำบลบางคูเวียง อำเภอบางกรวย สร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ.2300 ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ทราบประวัติและนามผู้สร้าง วัดนี้มีพระอุโบสถเป็นโบราณสถานสำคัญ ลักษณะพระอุโบสถฐานแอ่นโค้งท้องลำเลา ฝาผนังฉาบปูนเรียบ หน้าต่างด้านนอกเป็นลายลงรักปิดทอง รอบพระอุโบสถมีใบเสมาตั้งอยู่บนแท่นดอกบัว เมื่อ พ.ศ.2475 ได้ทำการซ่อมแซมพระอุโบสถ โดยเปลี่ยนหน้ามุขเนื่องจากของเดิมพังทลายลงมา และเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคา จากกระเบื้องมอญเป็นกระเบื้องดิน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542 : 83) พระอุโบสถหันหน้าออกสู่คลองอ้อมทางทิศเหนือ สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2332 ส่วนวิหารทิศ ตั้งอยู่ที่มุมของกำแพงแก้วทั้ง 4 ทิศ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดเล็ก เจาะช่องประตูหน้าต่าง พระประธานในพระอุโบสถมีนามว่า พระพุทธชินราช และมีฉาบประดิษฐานพระพุทธรูปจำลองด้วย (หวน พินิจพันธ์ 2547 : 34)

โบสถ์หลังเก่า พร้อมทั้งวิหารทิศ และกำแพงแก้ว ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน เมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ.2544 ประกาศในพระราชกฤษฎีกาเบกษา เล่ม 118 ตอนพิเศษ 33ง

3.6 วัดสิงห์

วัดสิงห์ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบางคูเวียง อำเภอบางกรวย และตั้งอยู่ริมคลองบางคูเวียงซึ่งเป็นคลองที่แยกจากคลองแม่น้ำอ้อม สร้างประมาณ พ.ศ.2320 ในสมัยธนบุรี ไม่ทราบนามและประวัติของผู้สร้าง โบราณสถานในบริเวณวัด คือ พระวิหาร มีลักษณะทรงสูง ด้านหน้าและด้านหลังเป็นมุขเด็จ หน้าบันและสาหร่ายสร้างด้วยไม้สัก สลักลวดลายดอกไม้ บัวหัวเสา ฐานชุกชี ชุ่มประตูและหน้าต่างประดับด้วยลวดลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจก ฐานพระวิหารแอ่นโค้งรูปลำเลา เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย หอไตรกลางน้ำ หน้าบันจำหลักรูปนารายณ์ทรงครุฑและลายกนก เปลวออกช่อเป็นรูปเทพพนมล้อมรูปพระนารายณ์ บานประตูหน้าต่างเป็นลายรดน้ำ หอระฆัง สร้างด้วยไม้ ลักษณะเป็นแบบประเพณี ประดับลายจำหลักที่ประดับตลอดทั้งหลัง โครงสร้างหลังคาซ้อนทรงสูงเพียว ช่อ 1 ชั้น ลด 1 ชั้น และมีเฉลียงล้อมรอบ 1 ชั้น ลักษณะศิลปกรรมสมัยอยุธยา (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542 : 86-87) และมีธรรมมาสน์เก่าอยู่บนศาลาการเปรียญเก่าด้วย

กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนวัดสิงห์เป็นโบราณสถาน ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 110 ตอนที่ 217 วันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ.2536

3.7 วัดตะเคียน

วัดตะเคียนตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบางคูเวียง อำเภอบางกรวย และตั้งอยู่ริมคลองบางคูเวียง ซึ่งเป็นคลองที่แยกจากคลองแม่น้ำอ้อม ไม่ปรากฏเอกสารทางประวัติศาสตร์ของวัดนี้ ใกล้ทางเข้าวัดมีพระอุโบสถหลังเก่า และพระปรางค์องค์เล็กอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถถูกถมเห็นแต่ส่วนยอด ภายในวัดมีการสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ พร้อมกับอาคารใหม่อีกหลายหลัง ข้างวัดจัดเป็นตลาดน้ำ มีชาวสวน และแม่ค้าพ่อค้า นำของมาขายทั้งทางบกและทางน้ำ

3.8 วัดอัมพวัน

วัดอัมพวันตั้งอยู่ริมคลองแม่น้ำอ้อม บริเวณทางแยกเข้าคลองบางม่วง ในท้องที่ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ สร้างในสมัยพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากได้มีการอพยพไพร่พลหนีโรคระบาด มาพักบริเวณตำบลบางม่วงนี้ และมีผู้ใจบุญได้สร้างวัดขึ้น มีชื่อว่า วัดบางม่วง ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น วัดอัมพวัน สำหรับคำว่า อัมพวัน แปลว่า สวนมะม่วง ทางวัดได้ทำเป็นผลมะม่วงทาสีเขียวไว้บนเสาประตูเข้าวัดด้วย โบราณสถานของวัด คือ พระพุทธรูปจำลองอยู่ในมณฑป พระพุทธรูปสมัยเชียงแสนในวิหาร หอพระไตรปิฎก ศาลาการเปรียญ และหอสดมภ์ เป็นต้น สำหรับหอพระไตรปิฎกเป็นอาคารไม้สักทรงไทย หลังคามุงกระเบื้องดินเผา หลังคาซ้อน 2 ชั้น เป็นห้องสมุดประจำวัด ใช้เก็บใบลานสมุดข่อย คัมภีร์ต่างๆ (หวน พิณรุฬห์ 2547 : 37)

หอไตร หันหน้าออกสู่ลำคลองอ้อมทางทิศตะวันออก ด้านหน้าติดกับหอนั้น ซึ่งเป็นอาคารเรือนไม้ได้ถูกสูงด้านล่างใช้จอดเรือ ด้านซ้ายทิศใต้ติดกับหมู่กุฏิ ด้านหลังทิศตะวันตกติดกับหอรพั้ง และด้านขวาทิศเหนือติดแนวกำแพงเขตสังฆาวาส ตั้งอยู่กลางบ่อน้ำ ที่มีลักษณะของการก่อก่อขึ้นมาในเขตสังฆาวาส ปากบ่อกว้างประมาณ 13x115.22 เมตร เป็นอาคารไม้สักทรงไทยขนาด 2 ชั้น สมัยรัตนโกสินทร์ ผนังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดพื้นที่ 4.55x9.90 เมตร ปัจจุบันมีช่อวงฐาน 2 ชั้น ชั้นล่างสุดเป็นตอม่อรองรับอาคารทั้งหลัง ถัดขึ้นไปเป็นช่อวงเสาจริงของอาคาร ชั้นบนเป็นห้องขนาด 2 ห้อง ยกพื้นสูงกว่าเฉลี่ยรอบ 66 เซนติเมตร เฉลี่ยรอบห้องเพิ่มมุขหน้าและหลังประมาณด้านละครึ่งห้อง ทางด้านหลังประกอบฝากระดานเป็นห้องสวดหอไตร นอกจากนั้นเป็นผนังเฉลียง ด้านหน้าเว้นช่องทางเข้ามีบานประตูเปิดปิด ผนังช่องล่างเป็นลูกฟักกระดานดาน ตอนบนเป็นซี่ลูกกรงไม้กลึง บานประตูเข้าในหอไตรเป็นบานไม้ลวดรักปิดทองลายพุ่มข้าวบิณฑ์ประจำยามก้านแย่ง ออกมาเป็นไม้จำหลักลายพุดตาน

ลูกปักเหนือประตูเป็นภาพนกข้างละ 1 ตัว เหนือขึ้นไปเป็นภาพพระอาทิตย์ พระจันทร์ หลังคาซ้อน 2 ซ้อน มุขกระเบื้องดินเผา มีเครื่องลายอง (มยุรี สุภังคนาช 2445 : 51) หอไตรหลังนี้เจ้าอาวาสเล่าว่า เดิม มุขกระเบื้องกาบ ที่เชิงหน้าต่างหอไตรมีลายรดน้ำรูปคนต่างชาติโผล่หน้ามาระหว่างหย่องหน้าต่างที่ทำเป็นลูกกรงไม้กลิ้งเล็กๆ (ศรีณย์ ทองปาน 2540 : 30)

มณฑปพระพุทธรูป เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสูง 2 ชั้น บันไดทางขึ้นอยู่ทางทิศใต้ ฝาผนัง ด้านนอกชั้นล่างมีช่องซุ้มยอดแหลมด้านละ 3 ช่อง ยกเว้นทางทิศตะวันออก ช่องติดมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นช่องประตูเข้าภายในชั้นล่าง ชั้นบนมีห้องมณฑปอยู่ตรงกลางมีเฉลียงรอบ เสาเฉลียง เป็นเสาเหลี่ยม หัวเสาเป็นบัววง ตัวมณฑปมีประตูทางด้านทิศเหนือและใต้ ด้านละ 1 บาน ส่วนอีก 2 ด้าน เป็นผนังทึบ เครื่องบนเป็นหลังคาทรงมณฑปซ้อน 4 ชั้น ยอดเป็นบัวกลุ่มรูปสี่เหลี่ยม 4 ชั้น บัวกลม 3 ชั้น ปลียอดลูกแก้วและฉัตร หลังคามุขกระเบื้องเกล็ดเต่าดินเผาไม่เคลือบแบบเดียวกับหอไตร หางหงส์ เป็นนาค 3 เศียร พระพุทธรูปจำลอง เป็นโลหะประดิษฐานบนฐานปูน หันปลายพระบาทไปทางทิศ ตะวันออก

พระปรางค์ สร้างแบบครึ่งกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของมณฑป ฐานพระ ปรางค์เป็นฐานประทักษิณ 8 เหลี่ยม 3 ชั้น มีพนักชั้นบนและชั้นกลาง ถัดพนักเป็นช่องทางขึ้นทั้ง 4 ด้าน องค์ปรางค์ตั้งแตฐานถึงยอดประดับด้วยลวดลายปูนปั้น เครื่องถ้วยลายคราม ลายเบญจรงค์ และจาน ลายสีต่างๆ ลักษณะพระปรางค์มีฐานกระดานขาสิงห์ 3 ชั้น ยอดมุมไม้ยี่สิบ ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้ว ออกไก่ เรือนธาตุ บัลลังก์ กลีบขนุน 5 ชั้น และนาคคู่เป็นโลหะ(คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและ จดหมายเหตุ 2542 : 74)

หอไตร ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2541 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 115 ตอนพิเศษ 3ง

3.9 วัดปรางค์หลวง

วัดปรางค์หลวงตั้งอยู่ริมคลองแม่น้ำอ้อม ในท้องที่ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ คำบอกเล่าของคนในชุมชนระบุว่า วัดสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.1890 (แต่หนังสือประวัติวัดที่วราชอาณาจักร เล่ม 2 ของกรมการศาสนา ระบุว่าสร้างขึ้น พ.ศ.1904) สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้อพยบผู้คนหนีโรคระบาดมาประทับในบริเวณแห่งนี้ ก่อนจะสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โปรดให้สร้างวัดขึ้นเดิมมีชื่อว่า วัดหลวง เมื่อครั้งที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จเยี่ยมวัด ทรงเห็นปรางค์องค์ใหญ่อยู่กลางวัด จึงประทานชื่อวัดว่า วัดปรางค์หลวง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542 : 65)

โบราณสถานเก่าแก่ของวัด คือ พระปรางค์ ซึ่งสร้างสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ประมาณ ปี พ.ศ.1904 นับว่าเก่าแก่ที่สุดในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีลวดลายปูนปั้นประดับ คือ ลายเฟืองอุบะ ที่ตอนบนของเรือนธาตุของพระปรางค์ ซึ่งทำได้ประณีตงดงาม (หวน พินธุพันธ์ 2547 : 36) แต่ปัจจุบันเมื่อมีการพิจารณาถึงแผนผังการตั้งอาคาร รวมถึงการศึกษาลวดลายปูนปั้นประดับองค์ปรางค์ใหม่ ทำให้การสันนิษฐานอายุของสถาปัตยกรรมเปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งอาจเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย (เมื่อพิจารณาพร้อมกับรูปแบบอาคารของวิหารเดิม ที่ปัจจุบันรื้อทิ้งไปแล้ว) (สันติ เล็กสุขุม 2540 : 63-70) พระปรางค์ก่ออิฐสอดินยอด 7 ชั้น ย่อมุมไม้ยี่สิบประดับลายปูนปั้น เรือนธาตุมีซุ้มจระนำทั้ง 4 ทิศ ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืน บางแห่งมีร่องรอยของการบูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมในยุคถัดมา (มยุรี สุภังคนา 2545 : 64) และภายในพระอุโบสถมีพระประธาน มีนามว่า หลวงพ่ออุทอง ซึ่งเป็นที่นับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ยังมี วิหารน้อย 2 หลัง บริเวณวัดเคยพบใบเสมาหินชนวนขนาดใหญ่สูงประมาณ 150 ซม. และเครื่องปั้นดินเผาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (หวน พินธุพันธ์ 2547 : 36)

องค์ปรางค์ และวิหารน้อย ทั้ง 2 หลัง ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2536 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 110 ตอนที่ 174

3.10 วัดพิบูลเงิน

วัดพิบูลเงินตั้งอยู่ริมคลองแม่น้ำอ้อม ในท้องที่ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประมาณปี พ.ศ.2374 ต่อมาปี พ.ศ.2421 ชาวจีนคนหนึ่งชื่อ สะ ซึ่งเป็นต้นตระกูลโทณวนิก ได้ลงเรือผ่านมาเห็นสภาพเกิดความศรัทธา จึงบริจาคทรัพย์ส่วนตัวสร้างพระอุโบสถขึ้น (หวน พินธุพันธ์ 2547: 36) ในประวัติวัดว่า สร้างโบสถ์ใหม่ในปี พ.ศ.2500 แต่ที่ศาลาหน้าโบสถ์มีชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินทรายแดงและขาว ทำเป็นพระสาวกประนมมือกับพระพุทธรูปที่เป็นหินทรายอีกองค์หนึ่ง (ศรีณย์ ทองปาน 2540 :30)

สภาพปัจจุบันภายในวัด(2553) มีอาคารใหม่ที่ก่อสร้างอย่างใหญ่โตหลายหลัง มีพื้นที่ว่างสำหรับจอดรถและทางเดินที่เมื่อมีงานในวัด มีการสร้างทางเดินคอนกรีตเสริมเหล็กเลียบคลองเชื่อมตลอดมาตั้งแต่หน้าเทศบาลตำบลบางม่วง ผ่านหน้าวัดและไปยังชุมชนใกล้เคียง ที่ตั้งของวัดจึงมีความสะดวกสำหรับผู้เดินทางมาในพื้นที่ทั้งทางบกและทางน้ำ และยังสามารถเดินจากวัดไปยังตลาดนัดช่วงเย็น ที่บริเวณหน้าว่าการเทศบาลตำบลบางม่วงได้อย่างสะดวกสบาย

3.11 วัดเสาชิงหิน

วัดเสาชิงหินตั้งอยู่ริมคลองแม่น้ำอ้อม ในท้องที่ตำบลเสาชิงหิน เป็นวัดเก่าแก่ ที่อุโบสถถูกรื้อแล้วสร้างใหม่ หน้าบันทำเป็นรูปยันตร์ ส่วนซุ้มประตูหน้าต่างทำเป็นรูปพรมปักต์ คล้ายยอดปราสาทบายนในกัมพูชา ของเดิมในวัดที่เหลืออยู่ คือ พระวิหารเก่า อาคารก่ออิฐถือปูนข้างในใช้เสาไม้ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์องค์ใหญ่ ชาวบ้านเรียกกันว่า หลวงพ่อใหญ่ (ศรัณย์ ทองปาน 2540 : 28) ตามประวัติของวัดที่ติดไว้แล้วว่า วัดนี้เดิมชื่อ วัดสัก เมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวบรวมผู้คนยกทัพผ่านมา และได้ตั้งทัพที่วัดสักนี้ มีการยกเสาชิงประจำทัพปักบนกองทรายแล้วเอาก้อนหินใหญ่ๆ ทับไว้ วัดสัก จึงเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น วัดเสาชิงหิน ตั้งแต่นั้นมา

วัดเสาชิงหินเป็นวัดที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชน เป็นที่ตั้งที่สะดวกสบายต่อการคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำ อีกทั้งยังสามารถเดินทางไปยังตลาดบางใหญ่เก่า และตลาดนัดบริเวณหน้าที่ว่าการเทศบาลตำบลบางม่วงได้อย่างสะดวกสบาย

3.12 วัดปราสาท

วัดปราสาทตั้งอยู่บนริมถนนสายบางกรวย-บางบัวทอง และริมคลองอ้อม ในท้องที่ตำบลบางกร่าง อำเภอเมืองนนทบุรี สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย คนในชุมชนเล่าสืบกันว่า เดิมบริเวณที่ตั้งวัดปราสาทเป็นสถานที่สำหรับระดมพล(ค่ายทหาร) เพื่อเตรียมทำสงครามที่กรุงศรีอยุธยา วัดนี้ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์มาหลายครั้ง โบราณสถานที่น่าชมน่าศึกษา คือ พระอุโบสถ เป็นพระอุโบสถขนาดเล็ก ขนาดกว้าง 9.70 เมตร ยาว 25.80 เมตร ศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย ยังมีสภาพสมบูรณ์แบบมหาอุด คือ ผนังด้านข้างทั้งสองด้านไม่มีหน้าต่าง มีประตูอยู่ด้านละ 3 ประตู ประตูกลางใหญ่กว่าประตูอื่น ซุ้มประตูทรงปราสาทประดับปูนปั้น ด้านหลังไม่มีประตู มีเพียงช่องแสงเล็กๆ ตรงผนังด้านหลังประประธาน 1 ช่อง เพื่อบังคับแสงเน้นองค์พระประธาน หลังคาด้านหน้าเข็ขึ้นเล็กน้อย ที่บริเวณส่วนฐานเป็นเส้นโค้งแบบเดียวกับหลังคาหน้าบันมีลายจำหลักไม้แบบนูนสูงลอยตัวเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เครื่องประกอบอื่น ได้แก่ ซ่อฟ้า ใบระกา และคันทวยลวดลายไม้จำหลักทั้งดงาม (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542 : 66-67) มีจิตรกรรมฝาผนังลักษณะพิเศษสกุลช่างนนทบุรี เรื่องพระเวสสันดรชาดก สุวรรณสามชาดก และนารทชาดก ซึ่งกรมศิลปากรเคยทำการบูรณะมาครั้งหนึ่งแล้ว แต่เดิมด้านข้างพระอุโบสถมีรูปเรือสำเภาทำด้วยอิฐเผาก้อนใหญ่ ปัจจุบันได้รื้อออกไปแล้ว (หวน พินธุพันธ์ 2547 : 18)

3.13 วัดขวัญเมือง

วัดขวัญเมืองตั้งอยู่ริมคลองแม่น้ำอ้อม ในท้องที่ตำบลบางกร่าง อำเภอเมืองนนทบุรี สร้างประมาณปี พ.ศ.2300 เดิมชื่อ วัดบางข่า ต่อมาคณะสงฆ์เปลี่ยนเป็น วัดขวัญเมือง โบราณวัตถุ โบราณสถานของวัด คือ พระอุโบสถ พระวิหาร หอสมุดมนต์ ศาลาการเปรียญ หอระฆัง และพระพุทธรูป หินศิลาแลงสมัยอู่ทอง ซึ่งเคยเป็นพระประธานในพระอุโบสถ และยังมีพระพุทธรูปหินศิลาแลงในพระวิหารอีก 5 องค์ (หวน พันธุพันธ์ 2547 : 21)

ถนนทางเข้าวัดขวัญเมือง เป็นถนนที่ตัดผ่านพื้นที่สวนที่มีความร่มรื่น มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม บรรยากาศภายในวัดจึงดูเงียบสงบ จากการสังเกตได้พบอาคารสถาปัตยกรรม เครื่องไม้หลายหลังที่ถูกกลืนหายไปไม่มีการดูแลรักษาและกำลังเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา โดยมีการก่อสร้างอาคารก่ออิฐถือปูนขึ้นมาทดแทน ด้านหลังวัดมีทางเท้าเดินเชื่อมต่อไปยังชุมชน ที่ยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมดั้งเดิมของนนทบุรี

3.14 วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร อยู่ในท้องที่ตำบลบางศรีเมือง อำเภอเมืองนนทบุรี เป็นวัดสร้างใหม่ในรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีพระราชประสงค์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระชนกและพระชนนีของสมเด็จพระศรีสุลาลัย ทั้งนี้รัชกาลที่ 3 ได้เลือกพื้นที่สร้างวัดในบริเวณป้อมเก้าริมนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาจังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นนิวาสถานเดิมแห่งพระอัยกา และพระอัยกีของพระองค์ (พระชนกและพระชนนี ของสมเด็จพระศรีสุลาลัย) นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานเอกสารกล่าวว่า รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯให้ก่อเจดีย์ใหญ่สูง 1 เส้น 7 วา และหล่อพระประธานไว้ในพระอุโบสถด้วย งานสร้างวัดแห่งนี้ไม่แล้วเสร็จในรัชกาลของพระองค์ ต่อมารัชกาลที่ 4 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการในส่วนที่ยังค้างอยู่ให้แล้วเสร็จ งานส่วนดังกล่าวซึ่งปรากฏหลักฐานทางเอกสารได้แก่ การเขียนภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ นอกจากนี้ ยังโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขพระเจดีย์เสียใหม่ให้ต้องตามแบบอย่างกรุงเก่า รวมทั้งพระราชทานนามพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถว่า พระพุทธมหาโลกาภินันทปฏิมา และในปี พ.ศ.2401 มีหมายรับสั่งให้อัญเชิญพระพุทธรูปศิลา 3 องค์ ซึ่งประกอบ ด้วย พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระโมคคัลลานะ และพระสารีบุตร ไปประดิษฐานในพระวิหาร (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2551 : 27-29)

รูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถของวัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร หลังคาจัดอยู่ในกลุ่มพระราชานิยมแบบแก่งจัน ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหลังคาและหน้าบันอย่างใหม่เกิดขึ้น กล่าวคือ โครงสร้างของหลังคามีลักษณะคล้ายทรงประทุน ไม่เหมือนกับทรงโรงหรือทรงหน้าจั่วโดยทั่วไป คือ หลังคาจะโค้งมนเล็กน้อย เป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นแนวคิดใหม่ ที่

พยายามจะนำรูปแบบเก่ากลับมาใช้อีกครั้งหนึ่งในลักษณะของการประยุกต์แล้วคือ หน้าบันก่ออิฐถือปูนทั้งหมด แต่มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และที่สำคัญคือ ช่อฟ้าและหางหงส์ ไม่ได้ทำเป็นหัวนาคเหมือนแบบประเพณีนิยม แต่เป็นนาคที่มีปากเป็นนก เรียกว่า นกเจ้า ประดับทั้งช่อฟ้าและหางหงส์ ซึ่งทำด้วยเครื่องเคลือบ ส่วนลวดลายของหน้าบันก็มีการพัฒนาไปอีกระดับหนึ่งคือ การเปลี่ยนจากลายมงคลอย่างจีนมาเป็นการประดับเฉพาะลายดอกไม้แทน และไม่ใช้การประดับลายดอกไม้แบบก้านแย่ง ตามที่เคยมีมา ที่นี้ทำเป็นลายดอกไม้ขนาดใหญ่ ได้แก่ ลายดอกโบตั๋นเต็มพื้นที่ และทำเป็นดอกนูนออกมาอย่างมาก (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2551 : 92)

นอกจากพระอุโบสถยังมีโบราณสถานอื่นๆ อีก คือ พระวิหารหลวง หรือวิหารพระศิลาขาว อยู่ทางทิศใต้ของพระอุโบสถ ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบเดียวกับพระอุโบสถ มีกำแพงแก้วล้อมรอบเป็นที่ประดิษฐานพระประธานชื่อ พระศิลาขาว พร้อมด้วยพระอัครสาวกซ้ายขวาแต่เหลือ อยู่เพียงองค์เดียว พระเจดีย์ใหญ่ ทรงกลมแบบลังกา ตั้งอยู่ด้านหลังในเขตแนวกำแพงแก้วแบบเดียวกับพระอุโบสถ สร้างเสร็จในสมัยรัชกาลที่ 4 ศาลาแดงเหนือ ศาลาแดงใต้ ศาลาการเปรียญ หอกลองและหอรบช้าง ศาลาการเปรียญของราษฎร และศาลาเขียว

3.15 ชุมชนวัดชลอ

ตั้งอยู่บริเวณโค้งน้ำของแม่น้ำอ้อม(แม่น้ำเจ้าพระยาเดิม) จากการสืบค้นพบว่า ชุมชนแห่งนี้ได้ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่เป็นปึกแผ่นมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น เพราะพระอุโบสถของวัดชลอมีศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองลาด เมื่อ พ.ศ.2081 ชุมชนวัดชลอจึงน่าจะได้จัดตั้งเป็นหลักฐานมั่นคงก่อนแล้ว ชุมชนวัดชลอมีบริเวณท้องที่ถึงวัดโตนด วัดกระโสมทอง และวัดลุ่มคงคาราม ในปัจจุบันท้องที่ดังกล่าวนี้ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอบางกรวย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542 : 30)

3.16 ชุมชนบางขุน

เป็นย่านชุมชนหนาแน่น มีลักษณะเป็นชุมชนบ้านสวน มีหมู่บ้านตั้งเรียงรายอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำอ้อม และคลองสาขาต่างๆ พื้นที่ส่วนใหญ่ ได้แก่ บ้านวัดแก้วฟ้า บ้านธาตุ บ้านบางขุน บ้านบางขุนทอง บ้านบางสีทอง ตั้งเป็นชุมชนตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ชุมชนบางขุนพัฒนาขึ้นเป็นปึกแผ่นจนกระทั่งได้ตั้งวัดแก้วฟ้าขึ้นเป็นศูนย์กลางของชุมชน เมื่อ พ.ศ.2095 ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2110 ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542 : 33)

3.17 ชุมชนวัดโบสถ์บน

ชุมชนแห่งนี้เกิดขึ้นราวสมัยอยุธยาตอนปลายถึงธนบุรี ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำอ้อม มีความสัมพันธ์กับชุมชนบางม่วงและชุมชนบางขุนอย่างใกล้ชิด สันนิษฐานว่าชุมชนวัดโบสถ์บนเกิดขึ้นจากการอพยพหนีภัยสงครามเมื่อ พ.ศ.2309-2310 เพราะพื้นที่ของชุมชนวัดชลอ ชุมชนวัดเขมาภิรตาราม และบ้านตลาดแก้ว เป็นสมรภูมิสงครามในครั้งนั้น การอพยพอาจเกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2300 เพื่อแสวงหาแหล่งที่ทำกินแห่งใหม่ ตรงกับปีที่ได้ก่อสร้างวัดโบสถ์บนขึ้นในท้องที่บ้านบางคูเวียงริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำอ้อม ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี ชุมชนแห่งนี้จึงได้ก่อสร้างวัดขึ้นอีกแห่งหนึ่งในละแวกเดียวกัน ปัจจุบันชุมชนวัดโบสถ์บนตั้งอยู่ในท้องที่ปกครองของอำเภอบางกรวย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542 : 35)

3.18 ชุมชนบางม่วง

ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนที่มีความเจริญมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีโบราณสถานเป็นหลักฐานบ่งชี้ถึงความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของชุมชน อยู่ที่วัดปราสาทหลวงริมคลองบางกอกน้อย (แม่น้ำเจ้าพระยาเดิม) อำเภอบางใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์พระปรางค์ เป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น มีลักษณะก่ออิฐสอดินประดับลวดลายปูนปั้น องค์ปรางค์ย่อมุมไม้ยี่สิบ เรือนธาตุมีซุ้มจรนำทั้งสี่ทิศ สันนิษฐานว่าก่อสร้างสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ซึ่งบ่งบอกความเจริญและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและศิลปะทางช่างชั้นสูง ปัจจุบันชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ในเขตปกครองของอำเภอบางใหญ่ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542 : 31)

3.19 ชุมชนวัดขวัญเมือง

ชุมชนแห่งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หรืออาจเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนบางศรีเมืองในอดีต เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในต.บางกว้าง บริเวณหลังวัดขวัญเมือง จากการสำรวจพื้นที่พบว่าชุมชนย่านนี้เป็นชุมชนชาวสวน ที่ยังคงอนุรักษ์การทำสวนทุเรียน พื้นที่หนึ่งในนนทบุรี ในชุมชนมีเส้นทางเดินเท้าที่เดินเชื่อมต่อกันตามขนาดสวน ไปยังสถานที่ใกล้เคียงได้ เช่น วัดบางระโงก วัดโตนด เป็นพื้นที่ที่มีความร่มรื่นด้วยร่มเงาของสวนผลไม้ โดยมีวัดขวัญเมืองเป็นศูนย์กลาง

3.20 ชุมชนบางศรีเมือง

ตั้งอยู่ในพื้นที่ส่วนที่เป็นเกาะนนทบุรีล้อมรอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำอ้อม เมื่อ พ.ศ.2208 สมเด็จพระนารายณ์ โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายที่ตั้งที่ทำการเมืองนนทบุรี จากที่ตั้งเดิมชุมชนตลาดขวัญฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ไปตั้งที่ปากแม่น้ำอ้อมบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา

เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ข้าศึกสามารถเข้าไปประชิดกรุงศรีอยุธยาได้ง่าย โปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปราการที่บริเวณตอนใต้ของกำแพงที่ทำการเมืองนนทบุรี ปัจจุบันคือที่ตั้งของวัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร เรียกว่า ป้อมทับทิม เพื่อเป็นด่านขัดขวางการเดินทางของข้าศึกต่อจากป้อมธนบุรีและป้อมแก้ว

หลักฐานการตั้งชุมชนแห่งนี้เหลืออยู่ในปัจจุบันคือ ศาลหลักเมือง ส่วนอาคารที่ทำการเมืองนนทบุรี กำแพงเมือง และป้อมทับทิม ได้รื้อไปหมดสิ้นแล้วตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหารขึ้น ณ บริเวณที่เป็นนิเวศสถานเดิมของพระอัยกาพระอัยยิกา และสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระบรมราชชนนี การรื้อป้อมทับทิมและกำแพงที่ทำการเมืองนนทบุรีครั้งนั้น สันนิษฐานว่า เกิดจากความจำเป็นที่จำนำอิฐไปใช้ในการก่อสร้างวัดนี้ ซึ่งดำเนินงานก่อสร้างตั้งแต่ พ.ศ.2390 แล้วเสร็จ พ.ศ.2394 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

ชุมชนบางศรีเมืองได้รับผลกระทบอีกครั้งหนึ่ง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายที่ตั้งที่ทำการเมืองนนทบุรีกลับไปตั้งที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณปากคลองบางซื่อฝั่งใต้ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงเรียนวัดท้ายเมือง) ทำให้ชุมชนบางศรีเมืองลดขนาดตามไปด้วย ปัจจุบันชุมชนบางศรีเมืองมีฐานะเป็นเทศบาลตำบลบางศรีเมือง อยู่ในเขตปกครองของอำเภอเมืองนนทบุรี (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ 2542 : 35)

ผลการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

จากการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการลงพื้นที่สำรวจ กลุ่มเป้าหมาย 20 แห่ง เพื่อประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมในแต่ละแหล่ง โดยใช้แบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ซึ่งประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ 7 เกณฑ์ 20 ตัวชี้วัด ผลการประเมินที่ได้ แสดงในตารางที่ 6 มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ผลการประเมินองค์ประกอบที่ 1 ด้านคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม ประกอบด้วย การประเมิน 3 เกณฑ์ ได้แก่ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม คุณค่าด้านความงาม และคุณค่าด้านการศึกษา ดังแสดงในตารางที่ 6 พบว่า เกณฑ์คุณค่าด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดี ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับสูง คือ เป็นแหล่งที่มีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์หรือบุคคล ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในระดับประเทศ และมีความสมบูรณ์ของร่องรอยที่เหลืออยู่ และความเป็นหลักฐานสำคัญที่ให้ข้อมูลทางโบราณคดี คิดเป็นร้อยละ 70 ความเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัย ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับสูง คือ เป็นตัวแทนที่หายากของยุคสมัย

และพบเห็นได้น้อยแห่งในประเทศไทย คิดเป็นร้อยละ 65 ความมีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของแหล่งประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับสูง คือ มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับระดับชาติ คิดเป็นร้อยละ 60 ความต่อเนื่องของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี และความผูกพันต่อท้องถิ่น ส่วนใหญ่อยู่ในระดับสูง คือ มีกิจกรรมมากกว่า 1 ครั้ง ต่อปี และจัดต่อเนื่องกันทุกปี และมีความสัมพันธ์ในชุมชนสูง โดยชุมชนมีการจัดงานหรือพิธีการประจำปี คิดเป็นร้อยละ 100

เกณฑ์คุณค่าด้านความงาม เรื่องความสมบูรณ์และสวยงามของสถาปัตยกรรม ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง คือ มีความสมบูรณ์และสวยงามทางสถาปัตยกรรมปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 50 เรื่องความสมบูรณ์และสวยงามทางศิลปกรรม ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับสูง คือ มีความสมบูรณ์และสวยงามทางศิลปกรรมดีมาก คิดเป็นร้อยละ 45 เรื่องความสมบูรณ์และสวยงามทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับสูง คือ มีความสมบูรณ์และสวยงามทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สมบูรณ์ชัดเจน คิดเป็นร้อยละ 70 เรื่องความงามทางศิลปวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับปานกลางถึงสูงในสัดส่วนที่เท่ากัน คือ มีความงาม น่าประทับใจมาก คิดเป็นร้อยละ 45

เกณฑ์คุณค่าด้านการศึกษา เรื่องการเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตวัฒนธรรมของคนในชุมชน ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับสูง คือ มีศักยภาพในการจัดการพื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมสูง คิดเป็นร้อยละ 65 เรื่องการเป็นแหล่งที่แสดงวัตถุสิ่งของที่บ่งบอกเอกลักษณ์วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับสูง คือ มีความสมบูรณ์ของวัตถุสิ่งของที่บ่งบอกเอกลักษณ์วัฒนธรรมชุมชนสูง คิดเป็นร้อยละ 65

ผลการประเมินองค์ประกอบที่ 2 ด้านศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยว ของทรัพยากรวัฒนธรรม 20 แห่ง ประกอบด้วย การประเมิน 2 เกณฑ์ ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น และการเข้าถึง ดังที่แสดงในตารางที่ 6 พบว่า เกณฑ์ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น เรื่องสาธารณูปการและสาธารณูปโภค และความปลอดภัย ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับสูง คือ มีน้ำประปา ไฟฟ้า ระบบโทรศัพท์ บริการครบครัน และมีความปลอดภัยในพื้นที่ คิดเป็นร้อยละ 100 เกณฑ์ด้านการเข้าถึง เรื่องการเข้าถึงทางบก ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับสูง คือ การเดินทางเข้าถึงทางถนนสะดวกมาก คิดเป็นร้อยละ 100 เรื่องการเข้าถึงทางน้ำ ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับสูง คือ การเดินทางเข้าถึงทางลำคลองสะดวกมาก คิดเป็นร้อยละ 85

ผลการประเมินองค์ประกอบที่ 3 ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ของทรัพยากรวัฒนธรรม 20 แห่ง ประกอบด้วย การประเมิน 2 เกณฑ์ ได้แก่ การจัดการด้านการอนุรักษ์ และการจัดการด้านการท่องเที่ยว ดังที่แสดงในตารางที่ 6 พบว่า เกณฑ์ด้านการจัดการด้านการอนุรักษ์ เรื่องการจัดการด้านการรักษาสภาพและฟื้นฟูทรัพยากรวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับปานกลางถึง

สูงในสัดส่วนที่เท่ากัน คือ มีการดูแลรักษาปานกลางถึงดี คิดเป็นร้อยละ 35 เรื่องการจัดการด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่ ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 50 เกณฑ์ด้านการจัดการด้านการท่องเที่ยว เรื่องศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับปานกลาง คือ มีศักยภาพปานกลางในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ คิดเป็นร้อยละ 55 เรื่องโอกาสสร้างรายได้ของชุมชนจากการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่ได้คะแนนอยู่ในระดับปานกลางถึงสูง ในสัดส่วนที่เท่ากัน คือ ชุมชนมีโอกาสสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวในระดับปานกลางถึงสูง คิดเป็นร้อยละ 50

ตารางที่ 6 จำนวนแหล่งแต่ละระดับ จำแนกตามองค์ประกอบและดัชนีตัวชี้วัด

ดัชนี	จำนวนแหล่ง(ร้อยละ)			คะแนนรวม	คะแนนเฉลี่ย
	ระดับ 1	ระดับ 2	ระดับ 3		
องค์ประกอบที่ 1 คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม					
1.1 คุณค่าด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม					
1.1.1 ความสำคัญทางประวัติศาสตร์	3(15)	3(15)	14(70)	51	2.55
1.1.2 หลักฐานทางโบราณคดี	2(10)	4(20)	14(70)	52	2.60
1.1.3 ความเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัย		7(35)	13(65)	53	2.65
1.1.4 ความมีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของแหล่ง	4(20)	4(20)	12(60)	48	2.40
1.1.5 ความต่อเนื่องของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี			20(100)	60	3.00
1.1.6 ความผูกพันต่อท้องถิ่น			20(100)	60	3.00
1.2 คุณค่าด้านความงาม					
1.2.1 ความสมบูรณ์และความสวยงามทางสถาปัตยกรรม	1(5)	10(50)	9(45)	48	2.40
1.2.2 ความสมบูรณ์และความสวยงามทางศิลปกรรม	3(15)	8(40)	9(45)	46	2.30
1.2.3 ความสมบูรณ์และความสวยงามทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม	1(5)	5(25)	14(70)	53	2.65

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ดัชนี	จำนวนแหล่ง(ร้อยละ)			คะแนน รวม	คะแนน เฉลี่ย
	ระดับ 1	ระดับ 2	ระดับ 3		
1.2.4 ความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม	2(10)	9(45)	9(45)	47	2.35
1.3 คุณค่าด้านการศึกษา					
1.3.1 การเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตวัฒนธรรมของคนในชุมชน	1(5)	6(30)	13(65)	52	2.60
1.3.2 การเป็นแหล่งที่แสดงวัตถุสิ่งของที่บ่งบอกเอกลักษณ์วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น	1(5)	6(30)	13(65)	52	2.60
องค์ประกอบที่ 2 ศักยภาพในการ รองรับการท่องเที่ยว					
2.1 สิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น					
2.1.1 สาธารณูปการและสาธารณูปโภค			20(100)	60	3.00
2.1.2 ความปลอดภัย			20(100)	60	3.00
2.2 การเข้าถึง					
2.2.1 การเข้าถึงทางบก			20(100)	60	3.00
2.2.2 การเข้าถึงทางน้ำ	1(5)	2(10)	17(85)	56	2.80
องค์ประกอบที่ 3 การบริหารจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรม					
3.1 การจัดการด้านการอนุรักษ์					
3.1.1 การจัดการด้านการรักษาสภาพและ ฟื้นฟู	6(30)	7(35)	7(35)	41	2.05
3.1.2 การจัดการด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่	5(25)	10(50)	5(25)	40	2.00
3.2 การจัดการท่องเที่ยว					
3.2.1 ศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยว		11(55)	9(45)	49	2.45
3.2.2 โอกาสสร้างรายได้ของชุมชนจากการ ท่องเที่ยว		10(50)	10(50)	50	2.50

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลของแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมจำนวน 20 แห่ง ในตารางที่ 7 สามารถสรุปผลการประเมินได้ดังนี้ มีแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมจำนวน 14 แห่ง ที่มีผลการประเมินคุณค่าและศักยภาพรวมเฉลี่ยในระดับสูง คิดเป็นร้อยละ 70 และมีแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมจำนวน 6 แห่ง ที่มีผลการประเมินคุณค่าและศักยภาพเฉลี่ยรวมในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 30

ตารางที่ 7 ผลการประเมินคุณค่าและศักยภาพทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละแห่ง

ทรัพยากรวัฒนธรรม	ผลการประเมิน		
	คะแนนรวม	คะแนนเฉลี่ย	ระดับคุณค่า
1. วัดชลอ	53	2.65	สูง
2. วัดโตนด	46	2.30	ปานกลาง
3. วัดโพธิ์บางไผ่	45	2.25	ปานกลาง
4. วัดบางอ้อยช้าง	57	2.85	สูง
5. วัดโบสถ์บน	58	2.90	สูง
6. วัดสิงห์	55	2.75	สูง
7. วัดตะเคียน	45	2.25	ปานกลาง
8. วัดอัมพวัน	57	2.85	สูง
9. วัดปรางค์หลวง	54	2.70	สูง
10. วัดพิบูลเงิน	44	2.20	ปานกลาง
11. วัดเสาชิงช้า	46	2.30	ปานกลาง
12. วัดปราสาท	54	2.70	สูง
13. วัดขวัญเมือง	50	2.50	สูง
14. วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร	55	2.75	สูง
15. ชุมชนวัดชลอ	53	2.65	สูง
16. ชุมชนบางขุน	52	2.60	สูง
17. ชุมชนวัดโบสถ์บน	52	2.60	สูง
18. ชุมชนบางม่วง	58	2.90	สูง
19. ชุมชนวัดขวัญเมือง	46	2.30	ปานกลาง
20. ชุมชนบางศรีเมือง	56	2.80	สูง

4. ผลการวิจัยเพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในอนาคต

ผลการวิจัยในส่วนนี้ เป็นผลการวิจัยที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลจากการลงศึกษาพื้นที่ภาคสนามในพื้นที่ย่านคลองอ้อมนนท์ โดยการสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมตลอดเส้นทางน้ำและทางบก การสำรวจและเก็บข้อมูลรูปแบบและองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวในพื้นที่ย่านคลองอ้อมนนท์ ตลอดจนการสัมภาษณ์เชิงลึก และสนทนากลุ่ม เพื่อรับทราบทัศนคติของตนในชุมชน ที่มีต่อวิถีชีวิตริมคลอง การคมนาคมขนส่ง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและโบราณสถาน และการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยจุดมุ่งหมายการนำผลวิจัยในส่วนนี้ เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์และนำเสนอรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

ผลการวิจัยที่ประกอบขึ้นจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ของประชากรในพื้นที่ย่านคลองอ้อมนนท์ จำนวน 5 กลุ่มเป้าหมาย คือ เจ้าหน้าที่หน่วยราชการ (3 คน), ชาวบ้าน (9 คน), พระสงฆ์ (5 รูป), ผู้ประกอบการ (5 คน) และนักท่องเที่ยว (6 คน) และสิ่งพิมพ์ เอกสารต่างๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหัวข้อ ซึ่งในส่วนของผลการวิจัยนี้ได้แบ่งหัวข้อต่างๆ ที่ใช้ในการวิเคราะห์หารูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ออกเป็น 5 หัวข้อ ดังต่อไปนี้

4.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในย่านคลองอ้อมนนท์

ย่านคลองอ้อมนนท์ จ.นนทบุรี เป็นพื้นที่อยู่ในเขตปริมณฑล ทางทิศเหนือของกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมืองหลวงใหญ่ที่มีความเจริญก้าวหน้า และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งเงื่อนไข 2 ประการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว คือ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร และการกดดันหรือแทรกแซงจากภายนอก (Hsu 1961 : 141 อ้างถึงใน ญาณิ์ สรประไพ 2538 :125) โครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ของย่านคลองอ้อมก็ได้รับผลกระทบจากเงื่อนไขดังกล่าวเช่นกัน ปัญหาประชากรของประเทศไทยที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และความเจริญในด้านต่างๆ ได้รวมตัวอยู่ในกรุงเทพฯ ทำให้มีประชากรจากทุกภาคย้ายถิ่นฐานมาประกอบอาชีพในกรุงเทพฯ มากขึ้น จนในปัจจุบันการขยายตัวของประชากรที่เพิ่มขึ้น ยังส่งผลกระทบมายังพื้นที่ปริมณฑลรอบกรุงเทพมหานคร นนทบุรี จึงเป็นจังหวัดหนึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การเมือง การขยายเมือง เห็นได้จากพื้นที่สวนที่ได้เปลี่ยนแปลงเป็นถนนหนทาง ย่านธุรกิจการค้า บ้านจัดสรร บริการสาธารณะ และอื่นๆ เริ่มจากการดำเนินงานของทางราชการ ติดตามมาด้วยการแสวงหาผลประโยชน์ของนักธุรกิจ พ่อค้า ข้าราชการ และนักการเมือง และผลกระทบที่เกิดจากภายนอกเป็นส่วนใหญ่ ที่สำคัญคือ นโยบายพัฒนาประเทศ ได้แก่ การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การขยายเมือง ซึ่งต้องเพิ่มสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การคมนาคม และบริการต่างๆ (ญาณิ์ สรประไพ 2538 : 125) ข้อมูลจาก

สำนักงานสถิติแห่งชาติ เผยผลสำรวจดัชนีประชากรในปี 2553 จังหวัดนนทบุรี เป็นจังหวัดที่มีความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ยสูงที่สุด 10 อันดับแรกของประเทศไทย ซึ่งอยู่อันดับที่สองรองจากกรุงเทพมหานคร (กรุงเทพมหานคร 2554 : 4)

การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจในย่านคลองอ้อมนนท์ จึงได้รับผลกระทบโดยตรงจากระบบเศรษฐกิจจากส่วนกลางของประเทศ เพราะสภาพการขยายตัวของเมือง และการดำรงชีวิตของประชาชนในย่านคลองอ้อมนนท์ มีความใกล้ชิดกับสภาพของสังคมเมืองหลวงคือ กรุงเทพมหานคร ดังนั้นวิถีชีวิต การทำมาหากิน และสภาพความเป็นอยู่ของผู้คนในย่านนี้ จึงไม่ค่อยแตกต่างจากคนในกรุงเทพมหานครมากนัก โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ในวัยทำงานบางคนก็เดินทางเข้าไปทำงานในกรุงเทพมหานคร แบบไปเช้าเย็นกลับ และสิ่งที่ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนริมคลอง ต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นคนในเมืองหลวงมากขึ้น คือ ความสะดวกสบายของถนน ที่ตัดเชื่อมต่อพื้นที่ต่างๆ ในชุมชน สู่ตัวจังหวัด และขยายไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศไทย

ความสะดวกสบายของการคมนาคมทางบก เมื่อมีถนนตัดเข้ามาในพื้นที่คลองอ้อมนนท์ ได้ส่งผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและด้านลบ ต่อคนในย่านคลองอ้อมนนท์ ในด้านบวก จากการสอบถามถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเห็นตรงกันว่า ได้รับความสะดวกสบายในการเดินทางมากขึ้น การขนส่งค้าขายเป็นไปอย่างสะดวกสบายโดยทางรถยนต์ ดังที่ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าไม่มีความเจริญเข้ามาก็จะเข้าออกลำบาก สมัยที่ยังไม่มีถนนถึงบ้านต้องเดินออกไปไกลกว่าจะได้ต่อเรือ ใช้เวลานานมาก สมัยนี้ขับรถไปแป๊บเดียว” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ผลกระทบที่มีในด้านลบคือ ส่งผลในการประกอบอาชีพของคนบางอาชีพที่ยังคงใช้คลองเป็นแหล่งทำมาหากิน คนขับเรือหางยาวกล่าวว่า “เศรษฐกิจแย่ง คนมันย้ายไปหมด ย้ายไปอยู่ข้างบนกันหมด ไม่ค่อยมีคนลงเรือแล้ว” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) ผลกระทบดังกล่าวตรงกับแม่ค้าเรือขายกับข้าว ที่กล่าวว่า “เดี๋ยวนี้ลูกค้าก็ลดลง เพราะบางบ้านก็ไม่มีคนอยู่แล้ว บางบ้านก็ย้ายไปอยู่ติดถนนกันหมด เขาก็ไปซื้อของในห้าง แม่ค้าด้วยกันก็เหลือไม่กี่ลำ” (สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2554)

ระบบเศรษฐกิจหลักของประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงแต่ละช่วงเวลา บางครั้งยังส่งผลกระทบต่อราคาผลผลิตจากสวนในย่านคลองอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าเศรษฐกิจไม่ดีทำให้เราขายของได้น้อยลง ราคาที่ถูกลง เราจะถูกกดราคา” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) นอกจากชาวสวนซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมในย่านคลองอ้อมนนท์จะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ พ่อค้าแม่ขายในย่านคลองอ้อมก็ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน แม่ค้าท่านหนึ่งกล่าวว่า “สภาพเศรษฐกิจมีผลมาก คนรายได้น้อย ปัจจุบันมีคนตกงานมากขึ้นก็ออกมาค้าขาย ทำให้คนขายมากกว่าคนซื้อ บางทีแม่ค้าก็ซื้อขายกันเอง” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) ซึ่งตรงกับความคิดเห็นของแม่ค้าอีกท่านหนึ่งที่

กล่าวว่า “เศรษฐกิจมันแยเหมือนกันทุกที่ เจียบไปหมด เปิดร้านอาหารมา 4 ปี เมื่อก่อนเป็นแม่ค้าขายผลไม้ที่ตลาดนนท์ แถวน้ำมันเจียบมาก” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554)

ข้อมูลด้านการเกษตรจากชาวสวนในย่านคลองอ้อมนนท์ ส่วนใหญ่เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกันคือ ผลผลิตเป็นที่น่าสนใจ ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “การดูแลสวนโดยการพัฒนาดันไม้ ต้นเก่าที่ตายคือปลูกซ่อมใหม่ ไม่ได้ใช้เทคโนโลยีใหม่ ผลผลิตที่ได้เป็นที่น่าสนใจ ทุเรียนก้านยาว ราคา 3 ลูกหมื่น หมอนทองลูกย่อมๆ ก็ 750” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554)

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อหาผลการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ในย่านคลองอ้อมนนท์ ได้พบประเด็นที่มีผู้ให้ข้อมูลบางรายได้แสดงถึงโครงสร้างเศรษฐกิจตามแนวทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงไว้อย่างน่าสนใจ คุณครูท่านหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าทำการเกษตรแบบในหลวงบอก แบบเก่าๆ แบบภูมิปัญญาท้องถิ่น แบบธรรมชาติมาสู่ธรรมชาติ เน้นอนผลิตที่ได้ที่น่าพอใจ ไม่ต้องใช้สารเคมี แต่คนเดียวนี่ไม่ทำ” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) มีชาวสวนท่านหนึ่งได้แสดงให้เห็นถึงการทำการเกษตรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวว่า “เราไม่เหมือนกับพวกชาวไร่ ที่เขาดูแลอย่างดี ให้อาหารปล่อยตามธรรมชาติ ปีไหนมีก็มี ปีไหนไม่มีก็ดูแลต่อไป”(สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) และข้าราชการท่านหนึ่งได้กล่าวสนับสนุนความยั่งยืนของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า “เรามีของกินตลอด ผักหลายชนิด กลัวยน้ำว่า กลัวยหอม ส้มโอ ปลูกพออยู่พอกินได้ บนพื้นฐานพอเพียง” (สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2554) นอกจากการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานความพอเพียงแล้ว ภูมิปัญญาดังเดิมยังสามารถนำมาปรับใช้เมื่อเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจได้ ข้าราชการท่านเดิมกล่าวว่า “เวลาน้ำมันพืชแพง เราก็ไม่ต้องวิ่งไปหา ก็เจียน้ำมันหมูไป ได้สองอย่าง ได้น้ำมันหมู กับกากหมูมาทำกับข้าว” (สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2554) ตรงกับทัศนะของชาวสวนท่านหนึ่ง ที่กล่าวว่า “น้ำมันพืชแพงก็เลย มาเจียน้ำมันหมูใช้ แล้วเก็บผักเก็บอะไรในสวนกินไป” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) จากผลการวิจัยในข้อนี้แสดงให้เห็นถึงการดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ที่มีส่วนสนับสนุนความมั่นคงที่ยั่งยืนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ของชาวบ้านในย่านคลองอ้อมนนท์

สรุป การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในย่านคลองอ้อมนนท์

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในย่านคลองอ้อมนนท์ มีผลมาจากความเจริญก้าวหน้า และการพัฒนาในด้านต่างๆ ของประเทศไทย การขยายตัวของเมืองที่มากับความเจริญได้ช่วยให้เกิดการพัฒนาที่นำมาซึ่งความสะดวกสบายของการคมนาคมขนส่งทางบก และเข้ามาแทนที่การคมนาคมขนส่งทางน้ำ จึงเป็นปัจจัยหลักในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์

ผลกระทบที่เกิดขึ้นในทางบวก คือ การเดินทางและการขนส่งพืชผลทางการเกษตรโดยทางรถยนต์ที่สะดวกสบาย ในทางกลับกัน ผลกระทบทางลบทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐานของคนในชุมชนริมคลอง ขึ้นไปอยู่ใกล้ถนน กลายเป็นชุมชนริมถนน ซึ่งส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อประชาชนบางกลุ่มที่ใช้สายน้ำในการประกอบอาชีพ เช่น คนขับเรือรับจ้าง พ่อค้าแม่ค้าที่ขับเรือขายของ รวมถึงพ่อค้าแม่ค้าที่มีสถานประกอบการอยู่ริมคลองอ้อมมาแต่ดั้งเดิม

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในย่านคลองอ้อมนนท์ พบว่าชาวสวนเป็นประชากรกลุ่มหนึ่งที่ยังคงประกอบอาชีพทำสวนที่สืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น ยังดำรงชีวิตอยู่บนวิถีความพอเพียง และสามารถใช้ภูมิปัญญาของตนในการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ

4.2 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมในย่านคลองอ้อมนนท์

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมในย่านคลองอ้อมนนท์ ตามการขยายตัวของเมือง การพัฒนาในรูปแบบต่างๆ ที่เข้ามาในย่านคลองอ้อมนนท์ ทำให้เกิดผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อชีวิตของชาวบ้านในย่านคลองอ้อมนนท์ ผลจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก ประชากรส่วนใหญ่ไม่ได้แสดงความคิดเห็นต่อการเมืองในระดับประเทศ มีเพียงผู้ให้ข้อมูลบางท่านได้กล่าวเกี่ยวกับการเมืองท้องถิ่น ข้าราชการท่านหนึ่งกล่าวว่า “สมัยก่อนมีอะไรก็วิ่งไปหาผู้ใหญ่บ้าน เดียวไปหาลุงกำนัน ก็รู้จักกันหมด แต่เดี๋ยวนี้มีอบต. ถ้าที่ไหนอบต. ช่วยพัฒนาชาวบ้านก็อยู่ดีกินดี แต่บางที่เขาไม่สนใจ อบต.สมัยนี้มีแต่ไปดูงานที่อื่น ใช้งบประมาณไปดูงานที่อื่น ทำไมไม่ดูงานบ้านตัวเอง ทำเองไม่เป็น พัฒนาไม่เป็น” (สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2554) สอดคล้องกับข้อมูลที่หัวหน้าหน่วยราชการท้องถิ่นท่านหนึ่ง ได้กล่าวว่า “เรายังไม่มีการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวในพื้นที่ แต่มีการพาคณะไปดูงานไหว้พระแก้ววัดที่เกาะเกร็ด” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2554) การสั่งการและระบอบราชการบางครั้งยังไม่ทั่วถึง ตามที่ชาวสวนท่านหนึ่งได้กล่าวถึงภาครัฐว่า “ปีนี้อบจ.บอกให้แถวคลองอ้อมปลูกไปเลย ทุเรียน มีเชือกแล้ว น้ำไม่ท่วม แต่เขาว่ากันว่า มีเชือกบางช่วงสลิงค์มันหลุด สงสัยแกไม่รู้” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) อย่างไรก็ตาม หน่วยราชการบางหน่วยยังคงให้ความช่วยเหลือที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “ได้รับการสนับสนุนเรื่องปุ๋ย จากเกษตรจังหวัด ทุกวันนี้ที่ทุเรียนนนท์ยังมีชื่อ เพราะเกษตรจังหวัดประชาสัมพันธ์ ถ้าเขาไม่ทำทุกคนคงลืมกันหมดแล้วว่านนนท์ยังมีทุเรียน” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554)

วัดเป็นศูนย์รวมใจของชาวบ้าน โดยมีการประกอบกิจกรรมทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “ไปทำบุญทุกวันพระ ตั้งแต่เด็กจนโต เข้าพรรษาก็อยู่วัด” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) คุณยายท่านหนึ่งกล่าวว่า “ฉันไปวัดเป็นประจำ ใส่บาตรตอนเช้าทุกวัน วัดมีงานอะไรก็จะไปช่วย” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนยังคงมีความสัมพันธ์กันอยู่ในระดับสูง

การที่ชาวบ้านจะเข้าวัดไปทำบุญวัดใดนั้น ข้าราชการท่านหนึ่งได้กล่าวว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านนั้น ถ้าพ่อแม่เราเผาวัดไหนเราก็จะไปทำบุญวัดนั้น อย่างของพี่ 3 วัด วัดบางกร่าง วัดปราสาท วัดจำปา” (สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2554) หัวหน้าหน่วยราชการท่านหนึ่งกล่าวว่า “เทศกาลต่างๆ ก็มีการจัดงานที่วัด ถวายเทียน อบต. ก็ทำตลอด วัดต้องการความช่วยเหลืออะไรก็จะไปช่วย เช่น การฝังท่อ การปรับปรุงถนนเข้าวัด” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2554) กิจกรรมทางศาสนายังคงรูปแบบเดิม อาจมีเปลี่ยนไปบางตามที่ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “เวลามีงานอาจจะเสียดังครึกครื้นขึ้นตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “เดี๋ยวนี้เห็นเด็กๆ เข้าวัด ทำบุญมากขึ้นนะ” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ซึ่งสอดคล้องกับข้าราชการท่านหนึ่งกล่าวว่า “พี่ว่าสมัยนี้เด็กเข้าวัด ทำบุญมากขึ้นนะ เพราะพ่อแม่ก็หันมาปลูกฝังลูก” (สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2554) และอาจจะมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำบุญที่แตกต่างออกไปบ้าง ตามที่แม่ค้าท่านหนึ่งได้กล่าวว่า “เดี๋ยวนี้คนทำบุญน้อยลง ที่ทำบุญมีมากขึ้น แถวนี่ก็เจียบเหงาไปหมด” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554)

สรุป การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมในย่านคลองอ้อมนนท์

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมในย่านคลองอ้อมนนท์ พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานราชการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการปรับรูปแบบการปกครองที่มาจากส่วนกลาง หน่วยงานราชการในรูปแบบใหม่มีความใกล้ชิดกับชาวบ้านน้อยลง และการสั่งการการดูแลปัญหาต่างๆ มีหลายขั้นตอน ทำให้ในบางครั้งไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงจุดที่ชาวบ้านต้องการได้ทันทั่วถึง อย่างไรก็ตามชาวบ้านยังคงสามารถจัดการและแก้ปัญหาบางอย่างเองได้ และได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการบางหน่วยงานมากพอสมควร

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน ยังคงเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงไปทำบุญกันตามประเพณี ถึงแม้ว่ารูปแบบกิจกรรมบางอย่างอาจจะมีเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพสังคม และจากการศึกษามีแนวโน้มว่าปัจจุบันมีเด็กและวัยรุ่น เข้าวัดทำบุญกันมากขึ้น

4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์กับสิ่งแวดล้อม

การเป็นพื้นที่ลุ่มคลองที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นพื้นที่เพาะปลูกผลไม้ที่มีชื่อเสียงมาเป็นเวลากว่า 250 ปี แสดงถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่าง คนในย่านคลองอ้อมนนท์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเฉพาะสายน้ำคลองอ้อมนนท์ได้เป็นอย่างดี แม้กาลเวลาจะล่วงมาจนถึงทุกวันนี้ ที่ความเจริญและการพัฒนาในด้านต่างๆ ได้แทรกซึมเข้ามาในย่านคลองอ้อมนนท์อย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ถึงกระนั้นวัฒนธรรมชาวสวน กับวิถีชีวิตริมคลองของคนย่านคลองอ้อมนนท์ ก็ยังดำรงอยู่ในกระแสวัฒนธรรมใหม่ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่คนบางส่วนหันไปให้

ความสำคัญกับเทคโนโลยีและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ จนบางครั้งละเลยความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อม แต่ก็มีคนอีกส่วนหนึ่งที่ยังคงดำรงความสัมพันธ์นั้นสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

ปัญหาใหญ่ที่ทุกกลุ่มประชากรให้ความเห็นตรงกันคือ ปัญหาเรื่องน้ำ ได้แก่ ปัญหาน้ำเน่าเสีย และปัญหาน้ำท่วม ซึ่งปัญหาเรื่องน้ำนี้เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคนบางกลุ่มในชุมชน โดยเฉพาะชาวสวน ที่ยังต้องใช้น้ำจากคลองอ้อมนนท์ในการเกษตรกรรม สายน้ำคลองอ้อมนนท์จึงยังคงเหมือนสายเลือดใหญ่ที่ยังหล่อเลี้ยงหลายชีวิตในย่านนี้ สำหรับบุคคลบางกลุ่ม ที่มีอาชีพอื่น เช่น ข้าราชการ พนักงานบริษัท หรือค้าขาย ซึ่งสามารถย้ายถิ่นฐานขึ้นไปอยู่ในพื้นที่ใกล้ถนนแทนการอยู่ริมน้ำ สายน้ำคลองอ้อมนนท์จึงลดบทบาทความสำคัญต่อชีวิต และกลายเป็นเพียงทางระบายน้ำเสียลงไปเท่านั้นเอง

ภูมิปัญญาที่เกิดจากการอาศัยอยู่กับท้องน้ำ ที่ปรากฏในชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์ คือ การใช้เรือเป็นพาหนะ และการทำการเกษตร การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องมายังความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเช่นกัน จากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า ผู้ให้ข้อมูลบางส่วนไม่ได้ใช้การคมนาคมทางน้ำแล้ว ดังเช่นคุณยายท่านหนึ่งกล่าวว่า “สมัยก่อนต้องพายเรือไป แต่พอมีถนนรถ ก็ไม่ใช้เรือแล้ว เรือผูกไปหมดแล้ว” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) สอดคล้องกับที่ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “เดี๋ยวนี้ไม่เดินทางทางน้ำแล้ว เรือที่เคยมีก็พังแล้ว” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554)

ในอีกส่วนหนึ่งของผู้ให้ข้อมูลซึ่งยังคงใช้การคมนาคมทางน้ำอยู่ ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าจะไปในตัวจังหวัดก็จะไปทางน้ำ ไปกับเรือหางยาว แต่เรือไม่ค่อยมีแล้ว ถ้าจะไปส่งของหรือส่งใบตองที่เขาสั่ง ก็จะไปเรือไปส่ง” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) พระในหลายวัดก็ยังคงบิณฑบาตทางน้ำ พระรูปหนึ่งกล่าว “อาตมาก็ยังพายเรือบิณฑบาตทุกเช้า จากวัดไปถึงตลาดบางใหญ่ แล้วก็กลับ” (สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2554) การคมนาคมทางน้ำยังเป็นทางเลือกหนึ่งของคนในชุมชน ข้าราชการท่านหนึ่งกล่าวว่า “พี่ยังนั่งเรือไปทำงานเกือบทุกวัน ลงจากหน้าบ้านไปขึ้นท่าช้าง สะดวกสบาย เร็วกว่ารถเยอะ” (สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2554)

การทำสวนนับเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่ส่งสมกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์และธรรมชาติที่พึ่งพากันมาอย่างแน่นเหนียว การใช้ภูมิปัญญาในการทำสวน ชาวสวนท่านหนึ่งอธิบายว่า “ในการผันน้ำเข้าร่องสวน ใช้ท่อที่ทำจากต้นตาลที่เอาใส่ในออก แล้วใช้จอบเปิดปิดน้ำ เพื่อให้น้ำเข้าออก” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ ญาณิ์ สรประไพ(2538 : 86) ได้แสดงข้อมูลไว้ในอุปกรณ์การทำสวนของชาวสวนบางขุนว่า ท่อตาล ใช้กันมานานโดยใช้ต้นตาลทะเลวงได้ลอกทำเป็นท่อ ต้นตาลไม่มีที่บางขุน ต้องซื้อจากที่อื่นที่ทำสำเร็จแล้ว นำไปฝังในร่องสวน ที่ปากท่อ

ตาลใช้หว่ายที่หาได้ในสวนทำเป็นเสวียน และอุดด้วยใบตองแห้งให้แน่น ท่อไม้ตาลแบบนี้มีปัญหาที่ต้องการเป็นภาระคอยปิดเปิดเมื่อต้องการหรือไม่ต้องการน้ำ ต่อมาจึงเปลี่ยนไปทำจอ คือใช้ไม้ปักที่ปากท่อทั้ง 2 ข้างใช้ถุงปุ๋ยที่ใช้ปุ๋ยแล้วนำมาซึ่งกับไม้ที่ปักไว้ คอยเปลี่ยนจอ ถ้าซึ่งจอไว้ข้างใน น้ำจากภายนอกจะดันจอให้แฟบ น้ำจะผ่านเข้าไปในท่อ ถ้าซึ่งจอไว้ข้างนอก น้ำจากข้างนอกจะดันจอและระบายออกมาภายนอก น้ำจากข้างนอกจะเข้าไปไม่ได้ จอแบบนี้ใช้ได้ตามต้องการและไม่ต้องคอยเฝ้า ท่อตาลดังกล่าวมีประโยชน์มาก เมื่อเกิดน้ำมากหรือน้ำน้ำเค็มเข้า ก็ปิดเปิดท่อตามเหตุการณ์ ท่อตาลแบบนี้มีอายุใช้งานได้นาน ชาวสวนที่เห็นท่อตาลตั้งแต่เด็ก ขณะนี้อายุกว่า 50 ปีแล้ว ท่อตาลยังใช้งานได้ดี ท่อตาลมีปัญหาที่มีเสวียน และมักตำมือเวลาเปลี่ยนจอ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพดินฟ้าอากาศ และการสร้างบ้านแปลงเมือง ทำให้เกิดผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เจ้าหน้าที่ราชการท่านหนึ่งกล่าวว่า “การสูบน้ำท่วมด้วยการใช้ถุงทรายในการทำเขื่อนกันน้ำ ต่างจากสมัยก่อนที่มีการสั่งดินมาทางเรือแล้วใช้ดินถมทำเขื่อน ผลจากการใช้กระสอบทรายกันน้ำ ทำให้ทรายไหลลงไปทับถมแทนดินในแบบเดิม เมื่อมีการลอกท้องร่อง สิ่งที่ได้ขึ้นมาจึงมีแต่ทรายที่ไม่มีคุณค่าต่อต้นไม้ ทำให้ดินแถวนี้ไม่ดีเหมือนแต่ก่อน” (สัมภาษณ์ 13 กุมภาพันธ์ 2554)

ชาวสวนผลไม้ให้ความเห็นที่ตรงกันว่า น้ำจากคลองอ้อมยังเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเกษตร และการใช้น้ำก็ยังเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาแต่อดีต ชาวสวนคนหนึ่งเล่าว่า “บางครั้งหน่วยราชการเองยังไม่วินิจฉัยว่าน้ำเค็มเข้ามาแล้ว แม่เราอาบน้ำพอบัวนปากก็รู้แล้วเลยน้ำเค็มหนูน ต้องอุดท่อไว้” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) การที่มนุษย์ได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติทำให้ การสัมผัสและรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะเตรียมการรับมือกับสิ่งที่เกิดขึ้น ได้รวดเร็วกว่าการรอคำสั่งจากหน่วยงานราชการ

ปัจจุบันนี้ในบริเวณย่านคลองอ้อมมนต์ และบริเวณอื่นในเขตจังหวัดนนทบุรี มีการจัดสรรที่ดิน จากพื้นที่การเกษตรเป็นหมู่บ้านจัดสรร แหล่งชุมชน ย่านการค้าใหม่ ที่กำลังแผ่บริเวณกว้างขึ้นและกว้างขึ้น แม้คำท่านหนึ่งได้กล่าวว่า “ที่แถวนี้แหละ พวกนายทุนซื้อไว้หมดแล้ว ยากที่จะเก็บรักษาไว้ให้ลูกหลาน เพราะราคาที่ดินแพงขึ้น แต่คนที่ไม่อยากขายก็เหมือนโดนบังคับทางอ้อม คือถ้าที่ดินแพงๆ ตกลงจะขายแล้ว ถ้าตัวเองไม่ขายก็จะมีทางออก บางคนไม่อยากจะขายมานั่งร้องไห้กันก็มี” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) เมื่อพื้นที่ทางการเกษตร กำลังถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นหมู่บ้านจัดสรรแล้ว ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อเจ้าของและพื้นที่แปลงนั้นเท่านั้น ผลกระทบที่ตามมาในขณะนี้ คือ ปัญหาน้ำเน่าเสียจากหมู่บ้านจัดสรร ดังที่ชาวสวนท่านหนึ่งปรารภว่า “ปัญหาจากน้ำเน่าเสียจากหมู่บ้านที่ปล่อยลงมา กระทบต่อการปลูกต้นไม้ เวลานั้นบางครั้งต้องระวัง” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ข้อมูลดังกล่าวตรงกับที่ชาวสวนอีกท่านหนึ่ง ที่กล่าวว่า “รู้สึกว่าจะมีหมู่บ้านปล่อยน้ำเสียลงมามากขึ้นนะ” (สัมภาษณ์ 11

มกราคม 2554) คุณยายท่านหนึ่งกล่าวถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของน้ำว่า “สมัยก่อนไปทำสวนเวลาหิวน้ำ วกน้ำคลองกินได้เลย ตอนนี้น้ำเน่าหมดแล้ว” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) สอดคล้องกับที่แม่ค้าท่านหนึ่งกล่าวว่า “ระบบน้ำเสื่อมโทรม คนใช้น้ำประปาทั้งหมด เดียวนี้ไม่มีคนอาบน้ำคลองแล้ว” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) จากการสังเกตการสร้างห้องน้ำของร้านขายอาหารแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ริมคลองอ้อม ได้เห็นการต่อท่อทิ้งสิ่งปฏิกูลลงน้ำโดยตรง ดังนั้นสาเหตุหนึ่งของปัญหาน้ำเน่าเสียน่าจะเกิดจากการขาดสำนึกในการรักษาสีสิ่งแวดล้อมของคนที่อยู่ริมคลองอ้อมนั่นเอง

ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่การเกษตรเป็นหมู่บ้านจัดสรร ยังคงอยู่ในการดูแลของหน่วยราชการท้องถิ่น หัวหน้าหน่วยราชการท้องถิ่น ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ต้องแก้ไข ปัญหาเรื่องแรก คือ เรื่องน้ำเสีย ที่ปล่อยลงมาจากหมู่บ้านต่างๆ สอง คือ เมื่อมีการซื้อที่ดินปิดถึงคลองทั้งสองฝั่ง เราก็ไม่รู้จะพัฒนาลำคลองอย่างไร ไม่รู้จะเอาดินขึ้นไปได้ตรงไหน เวลาออกคลอง ในอนาคต ลำคลองธรรมชาติ ก็คงจะหายไป คือต่อไปคาดว่าลำคลองคงจะตื้นเขินและจะหมดไป น้ำก็เข้าไม่ได้ ที่ก็จะถูกขายหมด บ้านจัดสรรซึ่งอยู่ติดกันหมด ปล่อยน้ำเสียลงคลอง ทำให้เกิดมลพิษ โอกาสหน้าเรื่อง น้ำ คือปัญหาสำคัญ ในอนาคตถ้าปัญหาน้ำเสียมากๆ คงต้องเลาะถนน แล้วฝังบ่อบำบัด เพื่อบำบัดน้ำก่อนปล่อยลงคลอง หรือถ้าน้ำเสียมากๆ คงต้องสร้างบ่อบำบัด” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2554)

ปัญหาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมอีกปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นได้บ่อยในพื้นที่ย่านคลองอ้อม คือ ปัญหาน้ำท่วม ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “น้ำท่วมปี 38 39 สวนล่มไปเยอะ บางคนก็เลิกทำสวนขายก็ไปเลย ช่วงนั้นทำให้สวนเหลือน้อยลงมาก ปีนี้ก็ท่วม แต่มีเขื่อนแล้ว แล้วยังกันอยู่ น้ำท่วมสมัยนี้ ไม่เหมือนสมัยก่อนมีเขื่อนนะ คือสมัยก่อนน้ำจะค่อยๆมา เตรียมตัวเก็บข้าวของกัน พอมีเขื่อนแล้ว ปล่อยน้ำมาทีนึ่ง แต่ไม่กี่ชั่วโมงท่วมหมดเลย” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ส่วนราชการท้องถิ่นตระหนักถึงปัญหาน้ำท่วมและหาทางแก้ปัญหาให้ วรพจน์ พวงแย้ม นายก อบต.บางเลน ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า “พื้นที่ด้านตะวันออกมีคลองอ้อมน้อยเชื่อมกับคลองอ้อมเป็นแนวเขต ด้านตะวันตกติดกับเทศบาลตำบลบางม่วง มีปัญหาเกือบทุกปีในฤดูน้ำหลาก เพราะจะมีน้ำเข้ามาในคลองขุดย่อยหมู่ 6 คลองหน้าวัดปรังค์หลวง หมู่ 7 คลองบ้านผู้ใหญ่ หมู่ 11 และคลองนายนวล สวนผลไม้ก็นับวันจะเหลือน้อยลงทุกปี ทั้งทุเรียน กลั้ว กระท้อน มังคุด ซึ่ง อบต.ได้รับงบประมาณ สนับสนุนรวมกว่า 50 ล้านบาท ส่วนหนึ่งจึงจัดสรรไปทำโครงการป้องกันน้ำท่วม เช่น ถนน ซอยให้สูงกว่าเดิม สามารถรับมือน้ำจากคลองสายหลักได้อย่างถาวร ซึ่งทำให้พื้นที่ที่สวนผลไม้ยึดอายุออกไปได้ ไม่ตายเพราะน้ำท่วมอีก” (มติชน 2553 : 10)

สรุป ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์กับสิ่งแวดล้อม

การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์ ในย่านคลองอ้อมนนท์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อรูปแบบของการดำรงชีวิต และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือชุมชน

กับสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ย่อมส่งต่อความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว และความเสื่อมโทรมดังกล่าว ก็กำลังย้อนกลับมาสู่คนและชุมชนที่อยู่ในย่านคลองอ้อมนนท์อย่างหลีกเลี่ยงมิได้

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์กับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะสายน้ำลำคลองที่กำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จากการเปลี่ยนแปลงที่มากับความเจริญในรูปแบบต่างๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน จากการเป็นพื้นที่เกษตรกรรมให้กลายเป็นบ้านจัดสรร ย่านการค้า ความสะดวกสบายของการคมนาคมทางบก ทำให้แม่น้ำลำคลองลดความสำคัญ และเป็นแหล่งที่คอยรับภาระระบายของเสียจากที่ต่างๆ

ประชาชนส่วนหนึ่งที่ยังคงใช้สายน้ำเป็นแหล่งทำมาหากิน และใช้ภูมิปัญญาที่มีในการดำรงชีวิตอยู่กับสิ่งแวดล้อมมาแต่ดั้งเดิม ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมาข้างต้น แม้ว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมจะได้รับการดูแลจากหน่วยงานราชการ แต่ปัญหาสิ่งแวดล้อมในย่านคลองอ้อมนนท์อยู่ในสภาพที่กำลังทวีความรุนแรงขึ้น

4.4 การอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรวัฒนธรรมที่สืบสานมาจากอดีต และยังคงดำรงอยู่ให้เราได้เห็นในปัจจุบัน ย่อมจะต้องมีผู้เห็นความสำคัญและอนุรักษ์รักษาไว้ วัด ในสองฝั่งคลองอ้อมหลายวัดได้ยืนหยัดผ่านการเปลี่ยนแปลงมาเป็นเวลาหลายชั่วคน เมื่อถามถึงแนวทางการอนุรักษ์วัด เจ้าอาวาสวัดแห่งหนึ่งได้กล่าวว่า “การดูแลอนุรักษ์ก็ดูแลไปตามสภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น น้ำท่วมก็ถมดินให้สูงขึ้น ทำเขื่อนกัน คือปรับปรุงไปตามสภาพ โดยงบประมาณมาจากเงินบริจาคของญาติโยม” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) พระอีกรูปหนึ่งกล่าวว่า “ส่วนอื่นที่ไม่ขึ้นทะเบียนของกรมศิลปากรก็สร้างต่อเติมบ้าง แต่ส่วนที่กรมศิลปากรดูแลทำอะไรต้องขออนุญาต” (สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2554) พระรูปหนึ่งกล่าว “เดี๋ยวนี้พวกโจรซุกซม ต้องมีการใช้ระบบโทรทัศน์วงจรปิด เพื่อป้องกันของหาย” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) นักท่องเที่ยวแสดงทัศนะต่อการพัฒนาวัดว่า “วัดน่าจะจัดการพื้นที่ให้เป็นระเบียบ และสร้างอาคารที่มีรูปแบบเข้ากับโบราณสถาน เพราะรู้สึกว่ามันก่อสร้างใหม่ๆ ในวัดดูรกหูรกตา บดบังความงามของโบราณสถาน” (สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2554) สอดคล้องกับข้อคิดเห็นจากผู้มาเยือนท่านหนึ่งที่กล่าวว่า “อาคารใหญ่หลังนั้น บังโบสถ์เก่าเกือบหมด น่าจะมีการวางแผนให้ดีก่อนสร้าง” (สัมภาษณ์ 21 มกราคม 2554)

การอนุรักษ์วัดกับโบราณสถานส่วนใหญ่จะใช้เงินบริจาคของประชาชน ส่วนวัดใดที่มีโบราณสถานขึ้นทะเบียนของกรมศิลปากร ก็จะมีการดูแลและปฏิสังขรณ์โดยการดูแลของกรมศิลปากร หน่วยงานราชการท้องถิ่นก็มีส่วนร่วมในการให้ความช่วยเหลือ เมื่อทางวัดขอความช่วยเหลือไป แต่

ประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่ง คือ การของบประมาณในการอนุรักษ์โบราณสถานจาก อบต. หัวหน้าหน่วยราชการท่านหนึ่งกล่าวว่า “โบราณสถาน เราทำอะไรมากไม่ได้ เพราะกรมศิลปากรดูแลอยู่ อย่างเช่น ตอนนั้นเจ้าอาวาสของบประมาณมา แต่เราต้องอนุมัติแล้วต้องโอนเงินไปให้กรมศิลปากร ซึ่งอันนั้นเราทำไม่ได้ ตอนหลังก็ผิดใจกันเหมือนกันว่าทำไมเราไม่ให้บประมาณ ตอนหลังทางวัดก็ขอไปที่กรมศิลปากร ซึ่งบางอย่างตามระเบียบเราทำไม่ได้” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2554) แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม ที่เป็นโบราณสถาน หรือวัด ต่างๆยังคงมีหลายหน่วยงานให้ความร่วมมือ แต่ในขณะเดียวกันระบบ นโยบาย การวางแผน ในการดูแลอนุรักษ์ ยังคงต้องมีการวางระเบียบกันในองค์กรรวม เพื่อการพัฒนาที่ไปในทางทิศทางเดียวกัน

วัฒนธรรมชาวสวน นับว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมอีกส่วนหนึ่งที่ควรได้รับการอนุรักษ์ไว้ จากการสอบถามถึงผู้สืบทอดการทำสวน ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “ยังไม่มีผู้สืบทอดค่ะ มีลูก แต่เขาไม่ค่อยชอบ ไม่ชอบความลำบาก” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ชาวสวนอีกท่านหนึ่งกล่าวว่า “ยังไม่มีคนทำต่อเลย มีแต่พวกหลานๆ เขาก็เรียนหนังสือกัน จะเข้ามาเล่นบ้างวันหยุด”(สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ชาวสวนอีกท่านหนึ่งสนับสนุนว่า “เด็กสมัยนี้ไม่เหมือนแต่ก่อน เขาเรียนอะไรเยอะแยะ อยู่บ้านก็เห็นอยู่หน้าจอคอม เล่นเกมส์ ไม่ลงสวนหรอก” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ข้าราชการท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า “กำลังหาผู้สืบทอดอยู่ แต่เด็กรุ่นใหม่ไม่ใส่ใจจะรวยเงินอย่างเดียว แต่ก็พยายามเอาเขามารดน้ำต้นไม้ แต่ก็บ่นว่าเหนื่อย เราก็พยายามเอาเทคโนโลยีทันสมัย เช่น ดิดสปริงเกอร์ เพื่อลดแรงงาน” (สัมภาษณ์ 11 กุมภาพันธ์ 2554) ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับบทสรุปผลกระทบของ ญาณิ์ สรประไพ (2538 : 128) ที่กล่าวว่า เทคโนโลยีลดสถานภาพบทบาทและคุณค่าของคนลงทุกขณะ การทำสวนกลายเป็นงานต่ำ ที่ลูกหลานชาวสวนไม่ศึกษาและไม่ทำ การอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมชาวสวนในย่านคลองอ้อม จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญ และสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ไว้ให้นานสืบไป

การอนุรักษ์วิถีชีวิตริมน้ำ ซึ่งนับว่าเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนย่านคลองอ้อม ที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนมีหลักฐานปรากฏมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีความภูมิใจและรักวิถีชีวิตริมคลอง แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆ กำลังล้นหลามเข้ามา ชาวบ้านท่านหนึ่งกล่าวว่า “อยู่ริมน้ำก็ดี เย็นสบาย อากาศดีตลอดปี มีความสุขถ้าไม่ท่วมนะ”(สัมภาษณ์ 7 กุมภาพันธ์ 2554) การใช้ชีวิตริมคลอง สายน้ำแห่งคลองอ้อมนันทยังเปรียบเสมือนสายเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงและเป็นที่สร้างรายได้ คนขับเรือท่านหนึ่งกล่าวว่า “ไม่ขับเรือก็ไม่มีอะไรจะทำอะไร ทำมาตั้งแต่เด็ก คงเป็นรุ่นสุดท้ายแล้ว” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) แม่ค้าคนหนึ่งกล่าวว่า “ผักบุ้งที่ขายก็ปลูกในคลองรอบบ้านนี้แหละ พอเก็บพอขายทุกวัน” (สัมภาษณ์ 7 กุมภาพันธ์ 2554) แม่ค้าขายกับข้าวกล่าวว่า “ขับเรือขายของก็ดี

เหมือนกัน ไม่มีการแข่งขันเหมือนในตลาด ลูกค้าส่วนใหญ่ก็เจ้าประจำกัน รู้เวลา” (สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2554) การดำรงอยู่ของวิถีริมคลองยังคงดำเนินต่อไป และยังเป็นภาพที่เป็นตัวแทนของความเจริญรุ่งเรืองของสายน้ำแห่งนี้

การดำรงวิถีชีวิตริมน้ำ สิ่งที่มีประจำทุกบ้านคือ เรือ ยานพาหนะที่มีความสำคัญต่อชุมชนริมคลอง เรือเริ่มลดบทบาทความสำคัญลงพร้อมกับการเข้ามาของถนนรถยนต์ คุณยายท่านหนึ่งกล่าวว่า “สมัยก่อนต้องพายเรือไป แต่พอมีถนนรถ ก็ไม่ใช้เรือแล้ว เรือผูกไปหมดแล้ว” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) สอดคล้องกับที่ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “เดี๋ยวนี้ไม่เดินทางทางน้ำแล้ว เรือที่เคยมีก็พังแล้ว” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ส่วนชาวบ้านที่มีบ้านอยู่ริมคลอง ทั้งคลองใหญ่และคลองซอยหลายท่านที่ยังใช้เรือในการคมนาคมขนส่งอยู่ ชาวบ้านท่านหนึ่งกล่าวว่า “ยังใช้การเดินทางทางน้ำ มีเรืออยู่ได้ทุนหลายลำ ยังใช้ได้ดี” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ชาวบ้านบางครัวเรือนเรือถือเป็นพาหนะที่ขาดไม่ได้ พนักงานท่านหนึ่งกล่าว “ที่บ้านต้องข้ามเรือมา แล้วต่อรถฝั่งนี้ละ เพราะฝั่งโน้น ไม่มีถนนเข้า มาทางนี้สะดวกกว่า” (สัมภาษณ์ 7 กุมภาพันธ์ 2554)

หน่วยงานราชการในจังหวัดนนทบุรี มีโครงการต่างฟื้นฟูและสืบสานวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์ เช่น สภาวัฒนธรรม อ.บางกรวย ฟื้นฟูแหล่งเทียนพรรษาทางน้ำ สืบสานประเพณีชาวพุทธ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองนนท์ นายธนากร จิตวิเศษ เปิดเผยว่า ประเพณีหล่อเทียนทางเรือหรือแห่เทียนทางน้ำของอำเภอบางกรวยนั้นได้รับการฟื้นฟูขึ้น โดยคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมอำเภอบางกรวย เพราะเห็นว่าพื้นที่ของอำเภอบางกรวยนั้น ประกอบด้วยคลองใหญ่น้อยประมาณกว่า 40 กว่าสาย วิถีชีวิตของประชาชนโบราณอาศัยน้ำในลำคลองเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตมาตั้งแต่ดั้งเดิม เมื่อความเจริญได้เข้ามา วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามก็จะลดน้อยลงไปไม่เหลือให้เป็นมรดกของคนในชุมชนและลูกหลานได้สืบทอดคุณงามความดีต่อไป ดังนั้นคณะกรรมการสภาวัฒนธรรม จึงได้ฟื้นฟูประเพณีอันเก่าแก่ของอำเภอบางกรวยที่มีคุณค่า แสดงให้เห็นถึงความเป็นวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนที่ยึดอยู่ริมฝั่งคลองที่ใช้แม่น้ำลำคลอง เป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำรงชีวิต โครงการหล่อเทียนพรรษาทางน้ำจึงได้เกิดขึ้น และในปีนี้มีการประกวดตกแต่งเรือบุปผชาติในงานแห่เทียนพรรษาทางน้ำของอำเภอบางกรวยด้วย งานครั้งนี้เป็นครั้งที่ 12 โดยงานจะเริ่มขึ้นระหว่างวันที่ 17 กรกฎาคม ถึงวันที่ 25 กรกฎาคม ที่วัดชลอ (เดลินิวส์ 2553 : 29)

นายสมชาติ ธีรสุวรรณจักร นายอำเภอบางใหญ่ เผยว่าในวันที่ 9 มีนาคม ตรงกับวันครบรอบ 108 ปีของการตั้งอำเภอบางใหญ่ขึ้น ทางอำเภอ จึงกำหนดจัดงานขึ้นโดยใช้ชื่องานว่า ร.ศ.121 สู่ปัจจุบันบางใหญ่ 108 ปี และงานกาชาด เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เปิดโอกาสให้ชาวบางใหญ่แสดงออกถึงความสมัครสมานสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจ

เดียวกัน เกิดความภูมิใจและรักในถิ่นของตน นอกจากนี้เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เป็นรูปธรรม ส่งเสริมให้ประชาชนมีรายได้จากการขายสินค้าและบริการเพิ่มมากขึ้น และสิ่งสำคัญที่สุดให้ประชาชนรู้สึกหวงแหน และร่วมมือกันอนุรักษ์วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามให้คงอยู่ต่อไป (เดลินิวส์ 2553 : 33)

จากการลงเก็บข้อมูลในครั้งนี้ได้พบกับข้าราชการท่านหนึ่ง ที่มีแนวคิดในการอนุรักษ์วิถีชีวิตของชาวสวนริมคลองอ้อมนนท์ ได้แสดงความเห็นว่า“พี่ยังนั่งเรือไปทำงานเกือบทุกวัน ลงจากหน้าบ้านไปขึ้นท่าช้าง สะดวกสบาย เร็วกว่ารถเยอะ เห็นบ้านเก่าริมน้ำที่เริ่มพุงแล้วเสียดาย ชอบถ่ายรูปเก็บไว้ บางทีก็ขอซื้อจากเจ้าของบอกว่าจะมาช่วยรักษาไว้ให้ เรือตอนนี้มีอยู่ 21 ลำ ถ้ารวมสามลำที่เพิ่งตกลงซื้อเมื่อก็ด้วย เคยมีคนมาเช่าไปถ่ายละคร ออกงานต่างๆคุ้มแล้วกับค่าเรือ พี่คิดจะเปิดเป็นโรงเรียนสอนพายเรือด้วย” (สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2554)

สรุป การอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์

ทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์ที่มีอยู่อย่างสมบูรณ์ ทั้งทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) และทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Resource) ที่ยังดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสของความเจริญที่กำลังบีบตัวเข้ามาทุกขณะ วัดและโบราณสถาน เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่ได้รับการดูแล จากหน่วยงานราชการ (บางวัด) และการจัดการดูแลโดยวัดเอง โดยปัจจัยจากแรงศรัทธาของชาวบ้าน ทำให้การจัดการอนุรักษ์มีรูปแบบที่แตกต่างกันไป มีการเปลี่ยนแปลงมากหรือน้อย ตามนโยบายของเจ้าอาวาส และงบประมาณในการจัดการ

วัฒนธรรมชาวสวน เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนในย่านคลองอ้อมนนท์ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ชาวสวนส่วนใหญ่ยังไม่มีผู้สืบทอดการทำสวนในรุ่นต่อไป เนื่องจากเด็กรุ่นหลังไม่ให้ความสนใจในการประกอบอาชีพทำสวน เช่นเดียวกับวิถีชีวิตริมคลอง การใช้เรือเป็นพาหนะ ก็ค่อยๆ ลดน้อยลงไปทุกที บ้านริมคลองบางหลังไม่มีเรือเหลืออยู่แม้แต่ลำเดียว แต่ในขณะเดียวกัน ยังคงมีคนกลุ่มหนึ่งที่ยังคงดำรงชีวิตอยู่กับสายน้ำ เดินทางด้วยเรือ และบางคนก็สะสมเรือชนิดต่างๆด้วย

หน่วยงานราชการมีการริเริ่มจัดงานเพื่อสืบสานวัฒนธรรมทางน้ำทุกปี แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ของหน่วยงานของรัฐที่ยังคงเล็งเห็น และให้ความสำคัญต่อวิถีชีวิตริมคลองอ้อมนนท์

4.5 การพัฒนาการท่องเที่ยวย่านคลองอ้อมนนท์

ผลจากการประเมินคุณค่าและศักยภาพทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ แสดงให้เห็นคุณค่าที่ชัดเจนขึ้นของทรัพยากรวัฒนธรรม ที่ดำรงอยู่ในย่านคลองอ้อมนนท์ และสามารถแสดงถึงศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้น ในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งมีองค์ประกอบต่างๆ ที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจได้ในอนาคต

หน่วยงานราชการท้องถิ่นบางหน่วยงาน ให้ความสนใจในการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน มีการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ อาทิเช่น เทศบาลนครนนทบุรี โดยนายสมนึก ธนเดชากุล ได้จัดกิจกรรม “เข้าพรรษา ไหว้พระ ชมของดีเมืองนนท์” เพื่อชวนเชิญให้ประชาชนเข้าวัดทำบุญ พร้อมกับได้ชมสถานที่สวยงาม โบราณสถานหลายแห่งที่ประชาชนอาจยังไม่เคยได้ไป (คม ชัด ลึก 2553 : 8) นายพรเทพ ประดับพลอย นายกเทศมนตรีตำบลบางม่วง อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี เผยความคืบหน้าการเปิดตลาดน้ำ 3 สาย ที่คลองอ้อม คลองบางใหญ่ และคลองบางกอกน้อย บริเวณหน้าที่ทำการเทศบาลนั้น ขณะนี้มีพ่อค้าแม่ค้าจำนวนหนึ่งแจ้งความจำนงค์ขอย้ายสินค้าบนแพใหญ่ที่จัดไว้ทั้งหมด 3 แพ ภายหลังตลาดน้ำกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่กำลังเติบโต มีนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างชาติเริ่มเข้าพื้นที่ (มติชน 2552 : 8) สภาพปัจจุบันของแพริมน้ำที่ อ.บางใหญ่ บริเวณดังกล่าวค่อนข้างเงียบเหงา ยังไม่ปรากฏนักท่องเที่ยวตามแผนที่วางไว้

การท่องเที่ยวได้เข้ามาในพื้นที่ย่านคลองอ้อมนนท์มาเป็นเวลานานพอสมควร มีการจัดการนำเที่ยวโดยการนั่งเรือหางยาวมาเป็นหมู่คณะ หรือการเช่าเหมาลำเดินทางส่วนตัว และการเข้ามาทำกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น ดังที่แม่ค้าท่านหนึ่งได้กล่าวว่า “จะมีคณะชาวต่างชาติ มาเป็นกลุ่มแรกๆ ก็มาเดินเข้าไปในสวน ตอนหลังมีการขี่จักรยานไปตามทางเท้าในสวน ผู้นำมีการถือปืนยาวโรยเป็นเส้นทาง เพื่อไม่ให้หลงทางเวลากลับ” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) จากการสอบถามผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลประโยชน์ ที่คนในท้องถิ่นและชุมชนได้รับจากการท่องเที่ยว คนขับเรือหางยาวท่านหนึ่งกล่าวว่า “ชุมชนไม่น่าได้อะไร เขามาดูเฉยๆ บางทีเขามาแล้วก็ขึ้นไหว้พระบนวัด แล้วเขาก็ไป” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) แม่ค้าท่านหนึ่งกล่าวว่า “มีเรือฝรั่งผ่านมามองเรื่อยๆ เขาไม่ได้แวะ แค่เป็นทางผ่าน ไม่ได้เป็นจุดสำคัญอะไร” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) แม่ค้าอีกท่านหนึ่งเล่าว่า “ชุมชนคงไม่ได้อะไร คือเขามาดูเฉยๆ เดี่ยวนี้มีชาวต่างชาตินั่งเรือมาจากท่าช้าง มาขึ้นที่บางใหญ่ในช่วงเย็น แล้วก็เดินดู จะซื้อของก็ต่อของเก่งมาก ต่อจนเราขาดทุนขายไม่ได้ แล้วก็นั่งรถเมล์กลับ บางทีเราก็ตกใจบอกทางให้” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554)

จากการสอบถามเกี่ยวกับทัศนคติของชาวบ้านในชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์ เกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในย่านคลองอ้อมนนท์ ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกสามารถแบ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจ 3 ประเด็น คือ

4.5.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

จากความคิดเห็นจากประชากรทั้ง 5 กลุ่ม เกี่ยวกับจุดน่าสนใจที่จะเที่ยวชมในชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์ สามารถแบ่งกลุ่มทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์ ที่น่าสนใจในการเที่ยวชมได้ดังนี้

4.5.1.1 วัดและโบราณสถาน

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีความเห็นตรงกันว่า วัด และโบราณสถาน ในย่านคลองอ้อมนนท์ เป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวชม คนขับเรือกล่าวว่า “พวกวัดเก่าๆ ก็มีเยอะ ส่วนใหญ่เขาจะขึ้นไปไหว้พระวัดบางอ้อยช้าง กับวัดชลอ” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) หัวหน้าหน่วยราชการท่านหนึ่ง กล่าวว่า “เคยมี ขสมก. เขาจัดทัวร์มาไหว้พระเก้าวัดในเขตนนท์ แล้วของเทศบาลนนทบุรี ก็เคยจัดล่องเรือไหว้พระจากวัดเฉลิม วัดประชา ไปถึงวัดเสาชิงหิน บางใหญ่” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2554) ข้าราชการท่านหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าถามถึงจุดที่น่ามาเที่ยวชม ถ้าคิดจะไหว้พระ พี่เคยนับวัดจากปิ่นเกล้า ล่องออกมาทางคลองอ้อม ไปเกาะเกร็ด นับได้ 169 วัดใช้เวลา ตั้งแต่เจ็ดโมงเช้าถึงหกโมงเย็น ขึ้นได้วัดเฉลิม วัดใหญ่สว่างอารมณ์ เกาะเกร็ด ก็แวะ วัดไผ่ล้อม ได้สัก 6-7 วัด ก็หมดเวลาแล้ว ง่าย ๆ นะไปไหว้วัดฝั่งซ้าย กลับไหว้วัดฝั่งขวา” (สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2554) พระรูปหนึ่งกล่าว “มีนักท่องเที่ยวก็มีเข้ามาเยี่ยมชมถ่ายรูปกับพระปรางค์ และที่ศาลาท่าน้ำกันตลอด” (สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2554) จากข้อมูลที่ได้ แสดงถึงความตระหนักในความสำคัญของวัดและโบราณสถานในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว ของคนในย่านคลองอ้อมได้อย่างชัดเจน

4.5.1.2 สวนทุเรียน

ชาวสวนแสดงความคิดเห็นไปในทางเดียวกันว่า สวนทุเรียนเมืองนนทบุรี เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “พี่ว่าจุดขายคือสวนทุเรียน สวนทุเรียน ค่ะ แต่ยังไม่มีการประชาสัมพันธ์ให้คนมาชม” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) หัวหน้าหน่วยงานราชการกล่าวว่า “จุดเด่นในพื้นที่เรานอกจากโบราณสถานวัดปราสาท คงเป็นเรื่องชุมชนเกษตร สวนทุเรียนเมืองนนท์” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2554) ข้าราชการท่านหนึ่งกล่าว “ชุมชนเราสวนยังอุดมสมบูรณ์ มีการปลูกส้มเขียวหวาน เพื่อเพาะกิ่งส่งขายที่อื่น สวนแถวบางกร่างนี้ยังมีทุเรียน 14 พันธุ์ ตอนนี้อกำลังออกดอก แถวนี้นี้หาซื้อทุเรียนกินได้จากต้น กระดุม ลูกละ 80 บาท ยังมี” (สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2554) จากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วที่เข้ามาสู่ย่านคลองอ้อมนนท์ พื้นที่สวนได้ลดจำนวนลงไปมาก จตุพร สีหนาทกถากุล นักธุรกิจเจ้าของสวนทุเรียน 20 กว่าไร่ แถวคลองอ้อม เล่าถึงเหตุการณ์น้ำท่วมหนักปี 2538 ทำเอาสวนทุเรียนที่ซื้อไว้ตอนนั้นถูกน้ำท่วมตายหมด ซึ่งรวมถึงทุเรียนพันธุ์ก้านยาวกว่า 300 ต้น น้ำท่วมครั้งนั้นทำให้ทุเรียนพันธุ์ก้านยาวเมืองนนท์เกือบสูญพันธุ์ สาเหตุที่เขาหันมาให้ความสนใจสวนทุเรียน เพราะกลัวว่าอีกไม่นานทุเรียนนนท์จะสูญพันธุ์แน่ เพราะสวนเมืองนนท์เหลืออยู่ตอนนี้ไม่ถึง 500 ไร่ สวนหนึ่งก็ขนาด 1-2 ไร่ เพราะถูกซื้อทำบ้านจัดสรรกันเกือบหมดแล้ว รวมทั้งสวนทุเรียนของเขาที่ตอนนี้เวนคืนที่ดินหายไป 3 ไร่ ตัดเป็นถนนผ่านกลางสวนรับสะพานสร้างใหม่ (ฐานเศรษฐกิจ 2551 : 32)

ในการทำสวนทุเรียน เจ้าของสวนจะทำเป็นสวนยกทรง โดยกลางร่องจะปลูกทุเรียนเป็นหลัก ส่วนพื้นที่ที่เหลือ ตามคันสวนก็มีจะปลูกผลไม้ชนิดอื่นด้วยอย่างเช่น มะม่วง ชมพู

มะเหมี่ยว มะยงชิด มะปราง กระท้อน มังคุด ขนุน การทำการเกษตรคล้ายกับการทำสวนแบบผสม คือปลูกพืชหลายชนิด ดังนั้น นอกจากผลผลิตทุเรียนแล้ว ผลผลิตอย่างอื่นที่มีชื่อเสียงของนนทบุรี อาทิ มะม่วงยายกล่ำ ก็จะมีให้พบเห็นและได้รับประทานในพื้นที่ย่านคลองอ้อมนนท์ นางลำจวน แจ่มแจ้ง ชาวสวนที่อนุรักษ์มะม่วงพันธุ์ยายกล่ำมากกว่า 30 ปี เล่าว่า ปัจจุบันมะม่วงพันธุ์ยายกล่ำนับวันเริ่มเหลือน้อยเรื่อยๆ แต่ก็มีเหลือที่ชาวบ้านอนุรักษ์ไว้ รวมแล้วทั้งจังหวัดประมาณ 500 กว่าไร่ มะม่วงพันธุ์ยายกล่ำจะมีลักษณะที่โดดเด่นไม่เหมือนมะม่วงพันธุ์อื่น คือ เนื้อมะม่วงจะเป็นเนื้อที่ละเอียด ไม่ละ มีรสชาติไม่หวานจัดและมีกลิ่นหอมมาก และที่สำคัญราคาไม่แพงนัก จะอยู่ที่ประมาณกิโลกรัมละ 40-50 บาท (บ้านเมือง 2552 : 15) เมื่อผู้เขียนได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์เจ้าของสวนทุเรียนท่านหนึ่ง ได้เห็นต้นมะม่วงยายกล่ำที่สูงราว 15 เมตร ชาวสวนท่านนั้นกล่าวว่า “พี่ว่าจะโค่นแล้ว ลูกตกมากตกใส่หลังคาบ้านเสียงดังมาก” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) การไปเที่ยวชมสวนทุเรียนในย่านคลองอ้อมนอกนอกจากจะได้เห็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกทุเรียนแล้ว ยังได้พบเห็นการเพาะปลูกผลไม้หลากหลายชนิดที่น่าสนใจ และบางชนิดอาจจะหาได้ยากในปัจจุบัน เช่น ชมพู่มะเหมี่ยวขาว

4.5.1.3 ภูมิทัศน์ทางน้ำ

เส้นทางคมนาคมทางน้ำ นอกจากจะเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักของชุมชนย่านคลองอ้อมในอดีต จวบจนปัจจุบันมีการเดินทางทางบกที่สะดวกสบายกว่าเข้ามาแทน เส้นทางน้ำจึงลดบทบาทลงไปมาก จากสำรวจภูมิทัศน์ทางน้ำตลอดเส้นทางคลองอ้อม ตั้งแต่ปากคลองอ้อมนนท์ ต.ไทรมา จนถึงวัดชลอ ได้พบเห็นความงดงามที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนย่านคลองอ้อม ที่ยังปรากฏวิถีชีวิตริมน้ำที่อุดมสมบูรณ์และร่มรื่น ผ่านบ้านเรือนริมน้ำ วัดวาอาราม ที่มีความงดงามทางสถาปัตยกรรมที่เป็นตัวแทนสะท้อนภาพในอดีตในแต่ละยุคสมัย

ภูมิทัศน์ทางน้ำจึงเป็นทรัพยากรวัฒนธรรม ในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยวอีกอันหนึ่ง ที่หลายคนกล่าวถึง คนขับเรือท่านหนึ่งกล่าวว่า “บางที่นักท่องเที่ยวมาไหว้พระที่วัด ก็จะเช่าเหมาเรือนั่งดูสองฝั่งคลอง” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) นักท่องเที่ยวท่านหนึ่งกล่าว “ชอบบ้านริมน้ำครับ สวยและน่าอยู่มาก ไม่น่าเชื่อว่าอยู่ใกล้กรุงเทพฯ มีที่แบบนี้” (สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2554) นักท่องเที่ยวท่านหนึ่งกล่าวว่า “ประทับใจบรรยากาศริมคลอง และชอบเวลาเรือไปจอดแล้วขึ้นทำน้ำหน้าวัด ได้ความรู้สึกที่ต่างจากการนั่งรถเข้ามามาก” (สัมภาษณ์ 21 มกราคม 2554) ผู้มาเยี่ยมชมวัดอีกท่านหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าว่างคงเข้ามาไหว้พระ และนั่งเล่นที่ทำน้ำอีกค่ะ บรรยากาศดี ไม่ไกลบ้านด้วย” (สัมภาษณ์ 21 มกราคม 2554)

4.5.2 ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ ให้การตอบรับการพัฒนาการท่องเที่ยวในย่านคลองอ้อมเป็นอย่างดี อยากให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวขึ้นในย่านคลองอ้อม แม้คำท่านหนึ่ง

กล่าวว่า “ดี จะได้ศึกครั้น วัดมีคนขึ้นลงมากขึ้น” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) คนขับเรือกล่าวว่า “แน่นอน ถ้ามีตลาดน้ำ มีนักท่องเที่ยว ผมก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้น” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) พระรูปหนึ่งกล่าว “นักท่องเที่ยวเวลามากก็จะบริจาคทำบุญ ได้ค่าน้ำ ค่าไฟวัด และยังเป็นทุนในการอนุรักษ์วัดด้วย” (สัมภาษณ์ 17 มกราคม 2554) ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “ดินะ ประการแรก คือความสุข พี่ชอบนักท่องเที่ยวได้เห็นสวนซึ่งเป็นความภูมิใจของเรา สองคือ อาจจะได้ขายผลผลิตจากสวนได้โดยตรง” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) หัวหน้าหน่วยราชการกล่าวว่า “มีนักท่องเที่ยวเข้ามาก็ดี เพราะอย่างน้อยมองว่า ต.บางกร่างเป็นที่รู้จัก ทำให้พื้นที่เป็นที่รู้จักไปทั่วประเทศ” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2554)

จากการสัมภาษณ์ สามารถรวบรวมความเห็นที่คนในท้องถิ่นกล่าวถึงข้อจำกัดในการท่องเที่ยวของย่านคลองอ้อม ความเห็นส่วนใหญ่ตรงกันว่า ผลผลิตทางการเกษตรที่มีไม่สม่ำเสมอ จะทำให้เกิดข้อจำกัดในการพัฒนาการท่องเที่ยวในย่านคลองอ้อม แม้คำท่านหนึ่งกล่าวว่า “ของพื้นที่เราไม่มี บางทีเขามีผลหมากรากไม้ที่ขายได้ตลอด บ้านเรามีแต่คนออกไปทำงาน ปล่อยให้สวนร้าง บางสวนพอจะทำน้ำก็ท่วมหมด” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “ของในสวนมีไม่สม่ำเสมอ มีเฉพาะหน้า เฉพาะฤดู” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) สอดคล้องกับชาวสวนอีกท่านหนึ่งที่กล่าวว่า “นักท่องเที่ยวมาก็ดีนะ แต่เราจะไม่มีของสวนให้เขาสม่ำเสมอไม่เหมือนพี่ๆ” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) นอกจากผลผลิตทางการเกษตรที่อาจจะเป็นข้อจำกัดแล้ว การประกอบธุรกิจอาจจะได้รับผลกระทบเช่นกัน แม้คำท่านหนึ่งกล่าวว่า “ถ้ามีการท่องเที่ยวก็ดี แต่คงยาก ส่วนตัวเองก็ทำคนเดียวถ้า มากันหลายคนต้องสั่งล่วงหน้า” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554)

ส่วนข้อจำกัดในการจัดการท่องเที่ยวจากความคิดเห็นของหน่วยราชการ ดังที่หัวหน้าหน่วยราชการท่านหนึ่งกล่าวว่า “เราไม่มีสถานที่ท่องเที่ยวโดยตรง จึงไม่มีงบประมาณในส่วนนี้ และยังไม่มีความคิดในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2554) เจ้าหน้าที่การท่องเที่ยวท่านหนึ่งกล่าวว่า “ที่นั่นก็เคยมีการจัดโฮมสเตย์แถวบางไผ่ แต่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ ชาวบ้านเขาเหมือนไม่เอาจริง อย่างเช่น ในบ้านมี 2 คนอยากจะทำ แต่อีก 3 คนไม่สนใจ มันก็ไม่ประสบความสำเร็จ” (สัมภาษณ์ 4 มกราคม 2554)

ข้อจำกัดที่อาจจะเป็นผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวอีกประการหนึ่ง คือการเยี่ยมชมสวนผลไม้ของนักท่องเที่ยว ซึ่งอาจจะเกิดผลเสียต่อการทำการเกษตรอย่างคาดไม่ถึง ชาวสวนท่านหนึ่งกล่าวว่า “เจ้าของสวนไม่นิยมให้คนเข้าไปเดินในร่องสวน เพราะจะทำให้ดินแน่นทุเรียนจะไม่โต คิดว่าถ้านักท่องเที่ยวเข้ามาคงยากที่จะทำให้เขาเข้าใจ เพราะเขาคงอยากรู้ อยากดูว่าต้นทุเรียนเป็นยังไง ใบเป็นยังไง ต้นมังคุดเป็นยังไง บางคนเขาไม่เคยเห็นนะ สวนทุเรียนรับนักท่องเที่ยวไม่ได้มากเวลากลุ่มเกษตรมา เขาเข้ามาดูแป๊บเดียวแล้วเขาก็กลับ” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ชาวสวนอีก

ท่านหนึ่งกล่าวว่า “เราอยู่ในสวนแต่เด็ก รู้ว่าจะเก็บ จะถอนอย่างไร คนไม่เคยทำไม่รู้หรอก ถอนบัวบกทั้งหมด” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554)

ดังนั้นผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงมีทั้งด้านบวก และด้านลบ ในด้านบวกสามารถช่วยให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการคมนาคมขนส่ง ค้าขายทางน้ำ และการทำสวน และทำให้ชุมชนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก ส่วนผลกระทบในด้านลบที่อาจเกิดขึ้น ก็มีหลายประการ เช่น ความขัดแย้งของคนในครอบครัวที่มีความคิดเห็นต่างกัน ความแออัด ความไม่สมดุลระหว่างความต้องการและปริมาณผลผลิตทางการเกษตร ความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นกับพื้นที่และผลผลิตทางการเกษตร

4.5.3 การมีส่วนร่วมของชุมชน และหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ประชากรในย่านคลองอ้อมให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันคือ ยังไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวกับหน่วยงาน หรือกลุ่มองค์กรใด ผู้ให้ข้อมูลบางท่านได้แสดงความคิดเห็นต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ คนขับเรือกล่าวว่า “ศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวน่าจะ มี อยู่ที่จะมีคนมาจัดการหรือไม่ ที่จริงทำกันเองก็ได้ให้ทางเทศบาลมาทำ ชาวบ้านร่วมมือกันก็น่าจะสำเร็จ” (สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2554) แม่ค้าท่านหนึ่งกล่าวว่า “อย่างเทศบาล นายกเขาก็พยายามบูรณาการท่องเที่ยวนะ ทำแพขึ้นมาอย่างที่เราเห็นนะ แต่ตอนนี้ของกินเหลือก็เจ้าไม่รู้ งานเขาเยอะ ต้องจัดการทางบก ทำถนนให้ดีกว่าแล้วค่อยทางน้ำ” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) หัวหน้าหน่วยงานราชการกล่าวว่า “การพัฒนาการท่องเที่ยวคงเกิดยาก เคยไปดูที่ดอนหวาย เขาประสบความสำเร็จมาก ที่ตลิ่งชันก็ดี ซึ่งแต่ก่อนบางใหญ่เก่าเคยทำอยู่พักหนึ่งแล้วก็เงียบไป ไม่รู้ใกล้กรุงเทพไปหรือเปล่า” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2554)

ชาวสวนท่านหนึ่งที่กล่าวว่า “ยังไม่มีหน่วยงานใดมาคุยเรื่องการท่องเที่ยว แต่มีการคุยเรื่องการอนุรักษ์สวน คิดว่ามีศักยภาพนะ แต่ยังไม่มีใครเริ่ม คือถ้าได้ความร่วมมือกับอบต. ถ้าเขาเริ่มมาชาวบ้านก็จะมีแนวทาง” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) สอดคล้องกับข้อมูลที่หัวหน้าหน่วยงานราชการกล่าวถึงงบประมาณด้านการท่องเที่ยวว่า “เรายังไม่มีสถานที่ท่องเที่ยวโดยตรง จึงยังไม่มีงบประมาณในส่วนนี้ และยังไม่มีแนวคิดจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่” (สัมภาษณ์ 13 มกราคม 2554) เจ้าหน้าที่หน่วยงานท่องเที่ยวท่านหนึ่งกล่าว “ถ้าชาวบ้านจัดการให้เป็นรูปเป็นร่างเราก็ช่วยประชาสัมพันธ์ให้ได้ แต่เราไม่มีงบประมาณลงไปช่วยชาวบ้านในการจัดการ” (สัมภาษณ์ 4 มกราคม 2554)

ชาวบ้านท่านหนึ่งกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวว่า “ยังใช้การเดินทางทางน้ำ มีเรืออยู่ได้ทุนหลายลำ ยังใช้ได้ดี พูดถึงการท่องเที่ยวก็อยากให้มี เราก็มีเรือน่าจะให้คนพายเล่นได้” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ข้าราชการท่านหนึ่งกล่าวว่า “เสาร์อาทิตย์ไหนที่ตรงกับวันพระพี่ก็จะโทรหาท่านอธิบดี ให้ท่านและครอบครัวมาที่วัด แล้วพี่ก็จะเตรียมสำหรับคาวหวานใช้เสร็จ คิด

ท่านครอบครัวละ 200 บาท ให้ท่านมาแค่ทำบุญใส่บาตร หลวงพ่อท่านก็บอกว่า โยมทานข้าวที่วัดนะ” ข้าราชการท่านเดิมกล่าวอีกว่า “พี่คิดจะเปิดเป็นโรงเรียนสอนพายเรือด้วย แล้วที่นี้ก็เป็นพี่ชายของให้พี่น้องในพื้นที่ แต่ต้องขอแค่คนในพื้นที่ก่อนนะ เอาของที่มีมาขาย เขาจะได้รายได้ และไม่ต้องลำบากไปขายของไกลบ้าน” (สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2554)

สรุป การพัฒนาการท่องเที่ยวย่านคลองอ้อมนนท์

กิจกรรมการท่องเที่ยวได้เข้ามาในพื้นที่ย่านคลองอ้อมนนท์มานานแล้ว แต่รูปแบบการท่องเที่ยวที่ปรากฏยังไม่เอื้อประโยชน์แก่ชุมชน และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่เป็นเจ้าของทรัพยากรวัฒนธรรม หน่วยงานราชการท้องถิ่นเองก็ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมของตน และมีการเริ่มจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ แต่ยังไม่ประสบผลสำเร็จที่ชัดเจน

จากความคิดเห็นของกลุ่มประชากรทุกกลุ่ม เกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์ในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว สามารถจัดเป็น 3 กลุ่ม คือ วัดและโบราณสถาน สวนทุเรียน และภูมิทัศน์ทางน้ำ

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เห็นประโยชน์จากการท่องเที่ยว ที่จะเกิดในชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์ คือ การสร้างรายได้ การฟื้นฟูสภาพวิถีชีวิตริมคลอง และความมีชื่อเสียงของชุมชน โดยข้อมูลที่ได้เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ผู้ให้ข้อมูลเห็นตัวอย่างมาจากการพัฒนาการท่องเที่ยวจากพื้นที่อื่น ที่ส่วนใหญ่มีการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องการสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก ดังนั้นผลกระทบทางลบจากการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในพื้นที่อื่นจะเป็นบทเรียนที่ดี ในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์ในอนาคต

ประชากรทุกกลุ่มมีความเห็นตรงกันเกี่ยวกับศักยภาพของย่านคลองอ้อมนนท์ ที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ในอนาคต และได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อจำกัดที่แตกต่างกันออกไป ชาวบ้านเองมีความต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว แต่รอการริเริ่มจากหน่วยงานราชการ ส่วนทางหน่วยงานราชการบางหน่วย ยังมองไม่เห็นถึงคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากรวัฒนธรรมในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ตนมีอยู่ และคิดว่าในพื้นที่ของตนยังไม่มีสถานที่ท่องเที่ยวที่สามารถจะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ แม้แต่หน่วยงานราชการทางการท่องเที่ยวเอง ก็อาจจะเพียงหน่วยงานประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักดีแล้ว แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์และงบประมาณในการพัฒนาพื้นที่ในการดูแลของตน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านบางส่วนก็ได้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการจัดการท่องเที่ยว ในพื้นที่ของตนเองไว้อย่างน่าสนใจ

บทที่ 5

สรุป สังเคราะห์และอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี ผู้วิจัยกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ 3 ประการ คือ

1. เพื่อสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี
2. เพื่อศึกษาและประเมิน คุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี
3. เพื่อเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในอนาคต

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาพื้นที่ริมสองฝั่งคลองอ้อม ในเขต อำเภอเมืองนนทบุรี อำเภอบางบัวทอง อำเภอบางใหญ่ และอำเภอบางกรวย จ.นนทบุรี ทำการศึกษาโดยการศึกษาดocuเม้นตารี (Documentary Studies) และการศึกษาภาคสนาม (Field Studies) การศึกษาจากเอกสารเป็นการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับประเด็นการวิจัย เนื้อหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กับชุมชนในย่านคลองอ้อมนนท์ เพื่อให้ได้เนื้อหาในแง่มุมที่กว้างขึ้น ตลอดจนนำข้อมูลที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ส่วนการศึกษภาคสนามเป็นการรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ เพื่อนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นในวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยใช้ทั้งวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบแนวทางในการสัมภาษณ์ สมุดบันทึก กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง เมื่อดำเนินการเก็บข้อมูลแล้วนำเสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ไปตามประเด็นที่ศึกษาตามความมุ่งหมายของการวิจัย

1. สรุปผลการวิจัย

1.1 การวิจัยตามความมุ่งหมายในการสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

การสร้างแบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ เป็นการหาแนวทางในการประเมินคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม และศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว การสร้างแบบประเมินจึงได้ใช้ข้อมูลจากเอกสารวิชาการ เพื่อหา

แนวทางในการประเมินคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันก็หาข้อมูลที่เหมาะสมในการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อทราบศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยว แบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ จึงเป็นการบูรณาการระหว่างแนวคิดและทฤษฎีของสองเนื้อหาหลัก คือ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ที่ ธนิส เลิศชาญฤทธิ์ (2552 : 2) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม คือ ผลผลิตของวัฒนธรรม หรือลักษณะต่างๆ ของระบบวัฒนธรรม(ทั้งในอดีตหรือปัจจุบัน) ที่มีค่าหรือเป็นตัวแทน หรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆ ได้ โดยมีการกำหนดคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมแตกต่างกันไป ดังเช่น คุณค่าทางวัฒนธรรม คุณค่าทางเศรษฐกิจ คุณค่าทางการศึกษา คุณค่าด้านความงาม เป็นต้น และการวางแผนการท่องเที่ยว ที่มีองค์ประกอบในการพิจารณาความยั่งยืนและความสามารถในการแข่งขัน (Goeldner and Ritchie 2006 : 437) เช่น ทรัพยากรและสิ่งดึงดูดใจหลัก ปัจจัยและทรัพยากรสนับสนุน นโยบาย การวางแผนและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ตัวชี้วัดคุณสมบัติและการขยายตัว เป็นต้น

แบบประเมินที่สร้างขึ้นแบ่งองค์ประกอบหลักออกเป็น 3 องค์ประกอบ คือ 1. คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม 2. ศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยว และ 3. การบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

องค์ประกอบที่ 1 คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม เน้นการตั้งเกณฑ์ และตัวชี้วัดที่สามารถวัดคุณค่า ความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมในองค์รวม ซึ่งใช้แนวคิดทฤษฎีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมาเป็นแนวทางในการตั้งเกณฑ์และตัวชี้วัด องค์ประกอบที่ 2 ศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยว ใช้แนวคิดและทฤษฎีการจัดการท่องเที่ยวมาเป็นแนวทางในการตั้งเกณฑ์ และตัวชี้วัด ในส่วนขององค์ประกอบที่ 3 การบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งประกอบไปด้วยการบริหารจัดการด้านการอนุรักษ์ ซึ่งได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ส่วนการจัดการด้านการท่องเที่ยว ใช้แนวคิดและทฤษฎีในการจัดการท่องเที่ยว ในการตั้งเกณฑ์และตัวชี้วัด

แบบประเมินที่สร้างขึ้นครอบคลุมเนื้อหา และแนวทางในการหาคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ที่มีการแปลผลออกมาเป็นตัวเลขทางสถิติเบื้องต้น เพื่อให้เห็นระดับคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

1.2 การวิจัยตามความมุ่งหมายในการศึกษาและประเมิน คุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

ผลการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ที่เลือกศึกษาจำนวน 20 แห่ง มีทรัพยากรวัฒนธรรมจำนวน 14 แห่ง มีผลการประเมินอยู่ในระดับสูง และมีทรัพยากรวัฒนธรรมจำนวน 6 แห่ง ที่มีผลการประเมินอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งเมื่อแยกพิจารณาตาม

องค์ประกอบ และเกณฑ์การประเมิน จะพบว่าทรัพยากรวัฒนธรรมในแต่ละแหล่งมีข้อได้เปรียบ และข้อจำกัดที่แตกต่างกันออกไป

องค์ประกอบที่ 1 คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม ผลการประเมินที่ได้อยู่ในระดับสูง แสดงให้เห็นว่า วัดและชุมชนที่เลือกศึกษามีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ โดยมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีหลักฐานทางโบราณคดี ที่สามารถแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัยได้ มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมในการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีอย่างต่อเนื่อง และมีความผูกพันกับท้องถิ่นสูง ด้านความงามยังคงมีความสมบูรณ์และความงามของสถาปัตยกรรม รูปแบบศิลปกรรมในยุคสมัยต่างๆ ตลอดจนภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่แสดงให้เห็นความงดงามของศิลปวัฒนธรรมได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งคุณค่าเหล่านั้นสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตวัฒนธรรมของคนในชุมชน และเป็นแหล่งที่แสดงวัตถุสิ่งของที่บ่งบอกเอกลักษณ์วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

องค์ประกอบที่ 2 ศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยว จากผลการประเมินแสดงให้เห็นว่า มีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน เพื่อบริการนักท่องเที่ยวที่พร้อมทั้งในปัจจุบันและสามารถพัฒนาได้ในอนาคต ความปลอดภัยของสถานที่ท่องเที่ยว มีความปลอดภัยในการท่องเที่ยวในเวลาที่เหมาะสม ตามสถานการณ์ของสังคมในปัจจุบัน การเข้าถึงมีความสะดวกสบาย ทั้งทางบกและทางน้ำ มีทางเลือกในการเข้าถึงที่หลากหลาย ในทางน้ำบางแหล่งอาจจะได้คะแนนในส่วนนี้ต่ำเนื่องจากอยู่ในคลองซอย ที่ปัจจุบันไม่ค่อยสะดวกในการเดินทาง เพราะคลองไม่ได้เป็นทางสัญจรหลัก แต่ถ้ามีการพัฒนาลำคลองก็สามารถเดินทางโดยทางเรือได้สะดวกสบายเหมือนเดิม

องค์ประกอบที่ 3 การบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ในด้านการจัดการอนุรักษ์ คะแนนเฉลี่ยค่อนข้างต่ำกว่าในเกณฑ์อื่นๆ โดยสภาพการจัดการรักษาสภาพและพันธุ์ ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญในการรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีค่าไว้ให้คงอยู่ จากผลการประเมินแสดงให้เห็นว่า วัดและชุมชน บางส่วนสามารถทำนุบำรุงเก็บรักษาสสิ่งต่างๆ ไว้ให้คงสภาพได้อย่างน่าชม แต่มีวัดและชุมชน อีกบางส่วนขาดความสนใจดูแลโบราณสถาน และภูมิทัศน์ ทำให้ลดคุณค่าและความงามของสถานที่ไปมาก การใช้ประโยชน์พื้นที่ของบางวัดและบางชุมชน มีการพัฒนาสร้างอาคารใหม่ที่ใหญ่โตกว่าของเดิม โดยไม่คำนึงถึงความกลมกลืน และคุณค่าของอดีต เกณฑ์การประเมินการจัดการท่องเที่ยว ที่คะแนนโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลางถึงสูง แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบที่แตกต่างกันของทรัพยากรการท่องเที่ยวในแต่ละแหล่ง ซึ่งส่งผลต่อศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยว และโอกาสสร้างรายได้ของชุมชนจากการท่องเที่ยวที่มีความแตกต่างกันไปในแต่ละแห่ง

1.3 การวิจัยตามความมุ่งหมายในการเสนอแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในอนาคต

ผลการวิจัยในส่วนของการลงพื้นที่สำรวจ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ได้ศึกษาผลการวิจัยตามที่น่าเสนอเป็น 5 หัวข้อสำคัญ คือ การศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของย่านคลองอ้อมนนท์ พบว่าความสะดวกรสบายของการคมนาคมขนส่งทางบก ที่เข้ามาแทนที่การคมนาคมขนส่งทางน้ำ เป็นปัจจัยหลักในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์ ทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐานจากริมคลองไปอยู่ริมถนน ส่งผลต่อสภาพเศรษฐกิจของชุมชนริมคลองที่ซบเซาลง ผู้ที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจ คือ ผู้ประกอบการทางน้ำ แต่ชาวสวนยังคงดำรงชีวิตตามวิถีดั้งเดิมของตนอย่างพอเพียง

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของย่านคลองอ้อมนนท์ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและหน่วยงานราชการที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการปรับรูปแบบการปกครองจากส่วนกลาง หน่วยงานราชการในรูปแบบใหม่มีความใกล้ชิดกับชาวบ้านน้อยลง หน่วยงานราชการให้ความช่วยเหลือในบางกรณี ส่วนใหญ่เกี่ยวกับระบบสาธารณสุขและการสาธารณสุขโรค ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชาวบ้านยังมีอยู่ในระดับสูง กิจกรรมทางศาสนามีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพสังคม เด็กและวัยรุ่นเข้าวัดทำบุญมากขึ้น

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์กับสิ่งแวดล้อม พบว่าสภาพแวดล้อมในบริเวณริมคลองอ้อมนนท์ กำลังจะเปลี่ยนแปลงไปด้วยการพัฒนา และการขยายตัวของเมือง กลุ่มคนที่ยังคงใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ โดยมีสายน้ำคลองอ้อมนนท์เป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิต คือ ชาวสวนและคนที่มีย่านเรือนอยู่ริมคลอง กำลังได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จากปัญหาสำคัญคือ ปัญหาน้ำเสีย และปัญหาน้ำท่วม

การศึกษาการอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์ พบว่าการดำรงอยู่ของทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์ ได้มีการปรับตัวมาหลายยุคสมัย การอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์ของเจ้าของ อย่างเช่น การพัฒนาวัดก็ขึ้นอยู่กัวิสัยทัศน์ของเจ้าอาวาส ที่เมื่อมีงบประมาณมาจะใช้พัฒนาไปในทางใด ทำให้รูปแบบที่เป็นผลมาจากการพัฒนาแตกต่างกันออกไป บางวัดที่อยู่ในการดูแลของกรมศิลปากร การจะพัฒนามีขั้นตอนและได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ ส่วนบางวัดที่สามารถลงจัดการทุกอย่างเอง ส่วนหนึ่งก็มีการอนุรักษ์และจัดการอย่างดี แต่บางส่วนก็ได้มีการพัฒนาแบบทุบของเก่าทิ้งแล้วสร้างใหม่ที่ใหญ่โตกว่า โดยมีได้รักษาสิ่งที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ วิถีชีวิตริมน้ำยังคงดำเนินต่อไปในย่านคลองอ้อมนนท์ เพราะอย่างไรก็ตามสายน้ำแห่งนี้ก็ยังคงอำนวยความสะดวกแก่คนที่อาศัยอยู่ริมคลอง ถึงแม้ว่าจะลดความสำคัญลงทุกที

การศึกษาการพัฒนาการท่องเที่ยวในย่านคลองอ้อม พบว่าทรัพยากรวัฒนธรรมที่สามารถจัดเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวคือ วัดและโบราณสถาน สวนทุเรียน และภูมิทัศน์ทางน้ำ จากการรวบรวมข้อมูลไม่พบการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน แต่มีการท่องเที่ยวเข้ามาในลักษณะผ่านมาแล้วก็ผ่านไป แม้แต่การพัฒนาการท่องเที่ยวของหน่วยงานราชการก็นับว่ายังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

ผลการวิจัยจากการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรย่านคลองอ้อมนนท์ และผลการวิจัยเพื่อเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในอนาคต เป็นผลการวิจัยที่มีผลสอดคล้องกัน คือ ทรัพยากรวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์ มีอยู่อย่างสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้ เช่น วัด โบราณสถาน เรือ ผลไม้ และทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความเชื่อ วิถีชีวิตริมคลอง ทรัพยากรวัฒนธรรมที่หลากหลายมีคุณค่าที่อยู่ในระดับสูง และสามารถใช้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จากข้อจำกัดด้านบุคลากร ทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน ยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และขาดทักษะที่จำเป็นสำหรับงานบริการท่องเที่ยว จากด้านสินค้าทางการท่องเที่ยว ผลผลิตทางการเกษตรที่มีไม่สม่ำเสมอขึ้นอยู่กับฤดูกาล และด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ ถึงแม้ว่าหน่วยงานราชการท้องถิ่นบางแห่ง จะมีการจัดรูปแบบการท่องเที่ยวขึ้นมาบ้างแล้ว แต่ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จดังที่วางแผนไว้ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่เข้ามาคือ การนั่งเรือผ่านเข้ามาชมแล้วผ่านไป ชาวบ้านไม่ได้รับประโยชน์ใดๆจากการท่องเที่ยว แต่ชาวสวนยังคงมีรายได้หลักที่ดีจากการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่ายังไม่มีจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่เหมาะสม ทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีค่าเหล่านั้นเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา ถึงแม้ว่าจะมีเจ้าของทรัพยากรวัฒนธรรมส่วนหนึ่ง ที่ยังคงเห็นความสำคัญและรับรู้คุณค่าของสิ่งเหล่านั้นก็ตาม ผู้วิจัยจึงเสนอแนวคิดและทฤษฎี ที่สามารถใช้เป็นแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ดังต่อไปนี้

ทฤษฎีการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนที่มีในแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง นพลักษณ์ของเศรษฐกิจพอเพียง 9 ประการ (ชัยอนันต์ สมุทรวณิช 2541 และสายันต์ ไพรชาญจิตร 2542) ได้แก่

1. หลากหลาย

เป็นแนวคิดที่พ้นจากเพดานความคิดแบบตะวันตก ซึ่งเคยมีอิทธิพลต่อทฤษฎี และวิธีปฏิบัติทางการพัฒนามาเป็นเวลานาน คือ ลักษณะของความคิดเอกนิยม และทวินิยม แต่ฐานคิดทางการพัฒนาในแนวทางการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เป็นพหุนิยม ที่ทั้งยอมรับและให้ความสำคัญกับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่มีอยู่

2. ร่วมนำ

ยอมรับและส่งเสริมการดำรงอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่งที่แตกต่างกัน เน้นปรัชญาของการพึ่งพิงอิงกัน มีจริยธรรมของความสามัคคีเมตตาต่อกัน เป็นการร่วมมือกันอย่างสันติของสิ่งที่ขัดแย้งแตกต่างกัน สามารถแบ่งปันกันได้ ร่วมกันพึ่งพิงกันอย่างมีคุณภาพ ไม่ครอบงำ เพิ่มพละนาภาพให้กันและกัน การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้ร่วมกัน โดยไม่ต้องหักล้างกันก็สามารถเคลื่อนไหวไปได้ โดยที่แต่ละภาคส่วนไม่ต้องสลายตัวอย่างสิ้นเชิง แต่สามารถคงรูปดำรงอยู่ได้ในระดับหนึ่งอย่างเสมอหน้ากัน

3. คิดและทำ

เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติได้ ให้เห็นจริงได้ เป็นทฤษฎีที่ฝึกประสบการณ์เป็นเนื้อเดียวกันกับการปฏิบัติ ไม่ใช่ทฤษฎีลอยๆ มีการแนะนำให้ปฏิบัติเป็นขั้นตอน จากขั้นพื้นฐานไปสู่ขั้นก้าวหน้า ซึ่งแบ่งเป็นขั้นที่หนึ่ง ขั้นที่สอง และขั้นที่สาม

4. เรียบง่าย

มีความเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เข้าใจง่าย คนโดยทั่วไปทุกระดับสามารถเข้าใจ เข้าถึง และนำไปทำให้เห็นผลจริงได้

5. บูรณาการประสานทุกส่วน

เป็นทฤษฎีที่นำเอาประสบการณ์ของประเทศไทย ลักษณะสภาพแวดล้อม ลมฟ้าอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาล วิถีชีวิต ฐานทางเศรษฐกิจ สถานการณ์เฉพาะหน้าและอนาคต รวมถึงจุดเด่นของชีวิตความเป็นอยู่และระบบการผลิตของไทย มารวมกันขึ้นเป็นทฤษฎีการพัฒนาโดยเน้นให้เห็นความสำคัญของ น้ำ และความอ่อนโยนสงบเย็นปรับตัวง่าย อันเป็นปฐมปัจจัยของวัฏจักรแห่งการก่อเกิด จำเริญเติบโต เสื่อมสลายของสรรพชีวิต

6. ควรแก่สถานการณ์

เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ถูกนำเสนอออกมาสมสมัยได้จังหวะ ในการกระตุ้นเตือนให้ผู้มีบทบาทในการจัดทำ และดำเนินการตามนโยบายและแผนพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนโลก ให้มีสติและความระมัดระวังในการกำหนดแนวนโยบายและแผนการพัฒนา ไม่ให้ก่อปัญหาซ้ำรอยเดิมเช่นในอดีต

7. องค์รวมรอบด้าน

เป็นแนวคิดทฤษฎีที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาในการดำรงชีพ และดำรงชีวิต มิใช่เพียงทฤษฎีทางเศรษฐกิจด้านหนึ่งด้านใดโดยเฉพาะ แต่เป็นทฤษฎีแบบองค์รวม ประกอบด้วยหลายมิติ ส่งเสริมจริยธรรมแห่งความพอ และความพอเพียง แตกต่างไปจากปรัชญาและจริยธรรมของการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งเน้นการเติบโตแบบไร้ขีดจำกัด และปราศจากคุณธรรม

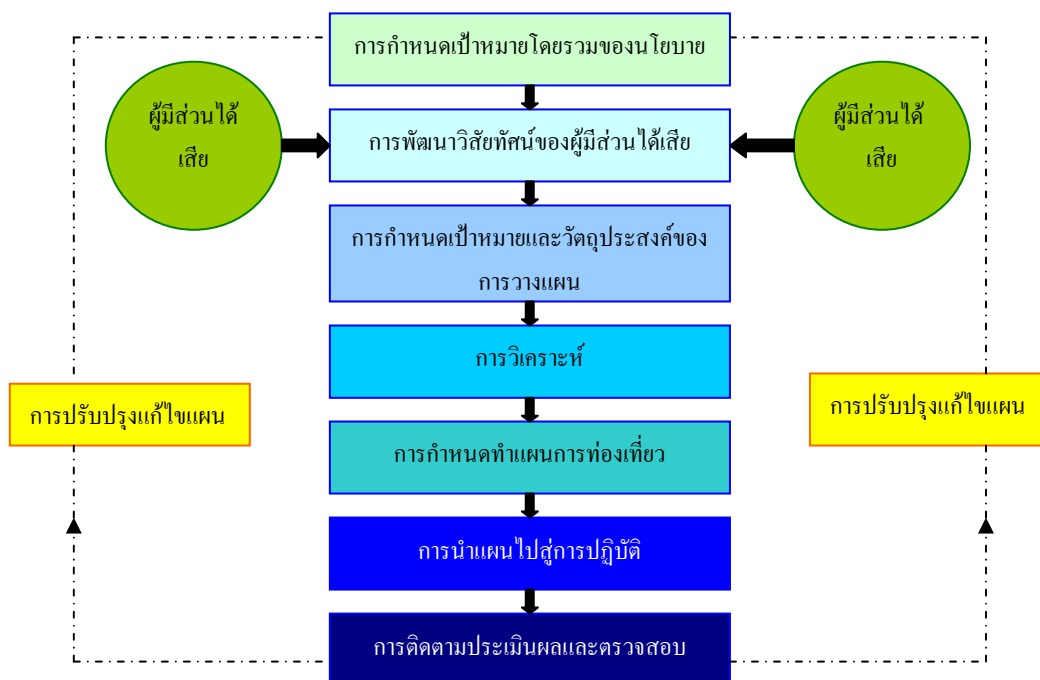
8. บันดาลใจ

เป็นแนวคิดที่มีพลาณาภาพในการกระตุ้นหนุนเสริมให้ผู้ยากไร้มีพลังเข้าใจ ความเป็นจริงแท้ ไม่มีปมด้อยหรือข้อแก้ตัวถ้อยในโชคชะตามีความสุขตามอัตภาพ เข้าใจหลักสันโดษ ไม่ถูกมองหรือถูกทับถมว่าเป็นผู้ด้อยพัฒนา เป็นผู้มีปัญหา หรือเป็นอุปสรรคของการพัฒนาดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

9. ไม่ใฝ่อุดมการณ์

เป็นแนวคิดที่มีความเป็นสากล ปลอดภัยจากเรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองแบบแบ่งค่าย แยกขั้ว สามารถนำไปใช้ได้ โดยปราศจากข้อข้องใจทางการเมือง เป็นผลดีต่อประเทศที่มีปัญหาล้ำกับประเทศไทย ทั้งในเอเชีย แอฟริกา ละตินอเมริกา และแม้ในโลกตะวันตก คุณลักษณะข้อนี้สำคัญมาก เนื่องจากทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์และทางสังคมโดยทั่วไปมักแยกออกจากกัน ในกรณีที่มีการอ้างว่าทฤษฎีบางทฤษฎีมีความเป็นวิทยาศาสตร์และมีความเป็นสากล แต่ทฤษฎีนั้นก็มีมิติทางอุดมการณ์ และมีตรรกะอยู่ที่ต้องทำลายล้างกันด้วยความรุนแรง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่เชื่อว่าเป็นดีกว่า เพื่อคนจำนวนมากว่าตามที่ทฤษฎีนั้นๆ ได้อธิบาย วิเคราะห์และทำนายไว้ แต่แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมีรากฐานอยู่บนเมตตธรรม คือ เป็นระบบคิดที่เลียนแบบธรรมชาติที่สามารถสร้างดุลยภาพระหว่างสรรพสิ่งที่มีความแตกต่างหลากหลายได้ จึงมีความเป็นสากลที่มีอยู่คู่โลกมานานแล้ว อีกทั้งยังเป็นจริยธรรมแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่ไม่เบียดเบียนเอาชนะกันแบบทำลาย แต่เป็นการปรับตัวเข้าหากันอย่างอ่อนน้อมถ่อมตนอีกด้วย (สายันต์ ไพรชาญจิตร 2550 : 199-201)

ทฤษฎีการพัฒนาวัดธรรมชุมชนในแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำมาเป็นหลักการในการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ควบคู่ไปกับการวางแผนท่องเที่ยวเชิงกลยุทธ์-กระบวนการปฏิบัติ สำหรับพื้นที่พัฒนาการท่องเที่ยว ที่เน้นชุมชนเป็นหลัก (ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย 2549 : 17) ตามแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 5 กระบวนการวางแผนท่องเที่ยว

ที่มา : ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย, แนวทางการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (กรุงเทพฯ: แสงสว่างเวิลด์เพรส, 2549), 17.

การวางแผนการท่องเที่ยวตามกระบวนการข้างต้น เพื่อผลของการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งพิจารณาปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับความต้องการ บรรทัดฐาน และค่านิยม ของพื้นที่นั้นๆ สอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่ง ศรีศักร วัลลิโภดม (2550 : 10) ได้แสดงทัศนะที่น่าสนใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้ว่า ความสำคัญของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนของท้องถิ่น ก็คือการให้คนจากภายนอก โดยเฉพาะนักท่องเที่ยว ได้มาเรียนรู้และแลเห็นว่าคนในท้องถิ่นมี **ชีวิตวัฒนธรรม** ที่แตกต่างจากสังคมและวัฒนธรรมของคนอื่นอย่างไร โดยหวังกันว่าจากความเข้าใจและเรียนรู้เรื่องความแตกต่างและหลากหลายทางสังคม-วัฒนธรรมนี้เอง ที่จะทำให้คนในโลกสมัยโลกาภิวัตน์นี้จะเกิดความเข้าใจและอยู่กันอย่างเห็นอกเห็นใจและสันติสุขได้ ที่แล้วมาหรือแม้กระทั่งในขณะนี้ การท่องเที่ยวที่จัดโดยคนนอก คือ การท่องเที่ยวแบบมวลชน ที่แลเห็นนิเวศวัฒนธรรมในลักษณะที่เป็นของแปลกใหม่เพื่อการปลดปล่อยความเครียด แลเห็นแต่วัตถุสิ่งของที่สวย งาม เก๋ไก๋ แปลก แต่ไม่เห็น**คน** หัวใจของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจึงไม่ใช่การตลาด หากเป็นกระบวนการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว เพื่อให้คนในท้องถิ่นอยู่ร่วมกันได้อย่างพอเพียง โดยใช้ทรัพยากรทางปัญญาและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการร่วมกัน

แนวทางการจัดการที่กล่าวมาข้างต้น ช่วยสนับสนุนแนวคิดที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ยานคลองอ้อมนนท์ ตามความหมายที่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540) กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ผู้อื่น และย้อนกลับมาของตนเองอย่างเข้าใจ ความเกี่ยวพันของสรรพสิ่งในโลกที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และสิ่งสำคัญประการแรกของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ การศึกษา สอดคล้องกับ พิสิฐ เจริญวงศ์ (2536) ที่ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า ความแตกต่าง เป็นคุณสมบัติ หรือข้อเด่นอย่างหนึ่งของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือของการศึกษา ไม่ใช่การศึกษาเป็นเครื่องมือของการท่องเที่ยว ชันญ วงษ์วิภาค (2552 : 15) ได้ประมวลนัยของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม การท่องเที่ยววัฒนธรรมจะสร้างเสริมภูมิปัญญา และปลูกฝังให้ตระหนักถึงความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งเป็นแนวทางการท่องเที่ยวที่จะสร้างสรรค์สังคมให้เข้มแข็ง บนพื้นฐานของความพอเพียงที่จะส่งผลให้เกิดความยั่งยืนในภาคพื้น

ประกอบกับแนวคิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) ได้กล่าวถึงหลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ 4 ประการ คือ

1. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของแหล่งวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยววันั้น เพื่อเป็นข้อมูลให้แก่นักท่องเที่ยวในการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะเดียวกันก็จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

2. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังสร้างสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่น ให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษา และดึงดูดชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วย และได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ เช่น การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรม และได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

4. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน หรือของชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนเองด้วย

จากทฤษฎีการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ที่ช่วยสนับสนุนแนวคิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถนำมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

ธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ที่มีคุณค่าและศักยภาพในระดับสูง เพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในอนาคตได้เป็นอย่างดี

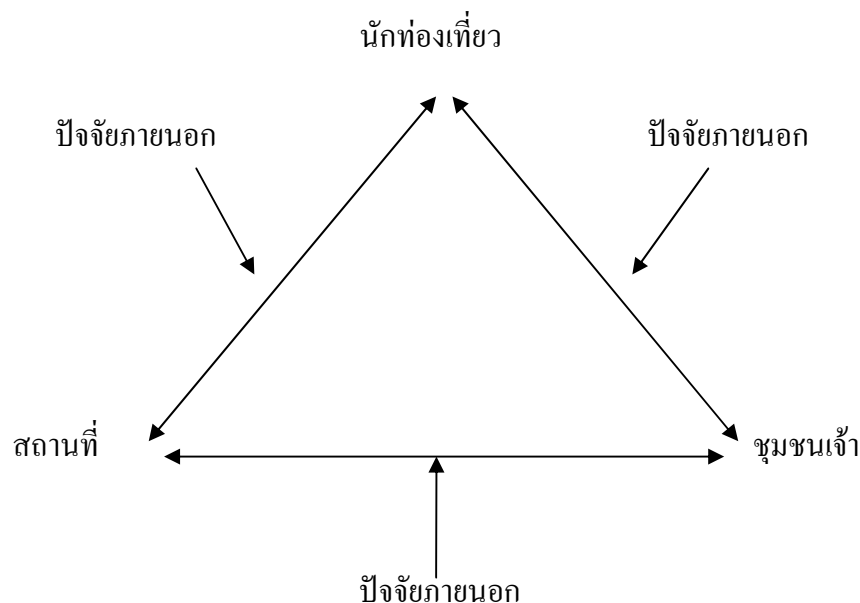
2. การสังเคราะห์รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

จากแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมย่านคลองอ้อม คือ การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรวัฒนธรรม มีการวางแผนและร่วมนำตั้งกลุ่มการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ โดยมีตัวแทนจากชุมชนที่อยู่ริมคลอง และผู้มีส่วนได้เสีย ร่วมกันคิดและลงมือทำ ด้วยกระบวนการที่ง่ายไม่ซับซ้อน เหมาะสมกับวิถีชีวิตและทรัพยากรที่ตนมีอยู่ เป็นการท่องเที่ยวของคนกลุ่มเล็ก สามารถส่งเสริมกิจกรรมดึงดูดคนจำนวนมากเฉพาะเทศกาล โดยจุดมุ่งหมายเพื่อดำรงรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีไว้ให้นานที่สุด โดยใช้การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการดำเนินงาน เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจต่อรองกับภาครัฐที่จะสนับสนุนในเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาแม่น้ำลำคลอง ตลอดจนวิถีชีวิตชุมชนริมน้ำ เป็นการดำเนินการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยใช้การตลาดเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีเป้าประสงค์หลักเพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ให้อยู่ในสภาพที่สมดุลเพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชนเอง และเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าสำหรับนักท่องเที่ยว

ดังจะแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับ องค์ประกอบในการวางแผนการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว เส้นทางท่องเที่ยว และตัวอย่างรายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่เหมาะสมสำหรับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี ดังต่อไปนี้

2.1 องค์ประกอบการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

องค์ประกอบหลักของการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้และสัมผัสกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อมนนท์อย่างใกล้ชิด เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงมีหลักฐานอยู่ในพื้นที่จริง และพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยังคงดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ที่ประกอบด้วยกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ให้ความสนุกสนานและเพลิดเพลิน แก่นักท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของพื้นที่เป็นหลัก ซึ่งจะแสดงองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 6 แผนผังองค์ประกอบการจัดการท่องเที่ยว

ที่มา : Peter Mason, *Tourism Impacts, Planning and Management* (Oxford : Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005), 78.

2.1.1 นักท่องเที่ยว

เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้ชีวิตวัฒนธรรม ที่มีความแตกต่าง มีความเข้าใจในหลักการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เตรียมตัวและพร้อมที่จะพบกับสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างจากชีวิตประจำวันของตน มีความเคารพ นอบน้อมต่อผู้อื่น พร้อมที่จะเปิดรับสิ่งใหม่ๆ ชนัญ วงษ์วิภาค (2553 : 14-15) ได้แสดงลักษณะของนักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า นักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมกระตือรือร้นต่อประสบการณ์ที่ได้รับมาส่วนบุคคล และหลักแหลมต่อแนวคิดการเดินทาง แสวงหาความแตกต่างอย่างคึกคัก ใฝ่หาความถ่องแท้ในประสบการณ์ทางวัฒนธรรม ผูกพันกับความถ่องแท้ที่มีอยู่ และปรับจิตวิญญาณให้แข็งแกร่ง มีปฏิสัมพันธ์กับปลายทางแหล่งท่องเที่ยวและผู้คนในถิ่นท่องเที่ยวอย่างจริงจัง อาจมีการคาดหวังตามอุดมคติถึงสถานที่และบุคคลในถิ่นท่องเที่ยว สนใจในประสบการณ์จริง และรังเกียจการจัดการท่องเที่ยวแบบจัดแสดงและเสแสร้ง

2.1.2 สถานที่

ตลอดริมคลองอ้อมนนท์ ชุมชน วัด โบราณสถาน สวนผลไม้ ตลาดน้ำ ภูมิทัศน์ วัฒนธรรมทางน้ำ รวมถึงกิจกรรมตามประเพณี มีศักยภาพสูงในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทาง

วัฒนธรรม ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ความงาม และการศึกษา มีความสะดวกพื้นฐานในการบริการนักท่องเที่ยว สามารถเข้าถึงได้สะดวกสบายทั้งทางน้ำและทางบก สถานที่ท่องเที่ยวในย่านนี้จึงเป็นสถานที่ที่มีความพร้อมในการต้อนรับนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับสูงแล้ว ไม่มีความจำเป็นต้องสร้างองค์ประกอบใดเพิ่มเติม นอกจากการอนุรักษ์ พัฒนา และจัดการ ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมในแนวทางการพัฒนาเดียวกัน โดยเน้นความปลอดภัยและความสะอาดเรียบร้อย ตามเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ประสบการณ์จริง เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของชาวบ้านย่านคลองอ้อม ที่สามารถสะท้อนภาพในอดีตควบคู่กับการเรียนรู้ชีวิตที่ดำเนินไปในปัจจุบัน

2.1.3 ชุมชนเจ้าบ้าน

การรวมกลุ่มกันของชาวบ้าน ที่เป็นเจ้าของทรัพยากรวัฒนธรรม ช่วยกันศึกษาและวางแผนการท่องเที่ยว สร้างเครือข่ายท่องเที่ยวตลอดแนวคลองอ้อมนนท์ เพื่อกำหนดเป้าหมายในการวางแผนจัดการ และการกระจายรายได้ ในท้องถิ่นแก่ผู้มีส่วนได้เสีย โดยเป้าหมายหลักคือ การอนุรักษ์ทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ให้ดำรงไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้

การพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวของคนในท้องถิ่น ทั้งด้านการให้ข้อมูลการท่องเที่ยวและในด้านบริการ โดยความร่วมมือของหน่วยงานราชการ และการศึกษาดูอย่างการจัดการที่ประสบผลสำเร็จ และนำมาเป็นแบบอย่างในการปรับใช้ในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในย่านคลองอ้อม เช่น การตั้งกลุ่มยุวมัคคุเทศก์ของแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ได้มีการรับเด็กที่มีอายุ 6-10 ขวบ เป็นยุวมัคคุเทศก์ เพราะว่าช่วงอายุของเด็กในวัยประถมนั้น มีความน่ารักและสามารถพัฒนาความรู้ความสามารถของเด็กให้สูงขึ้นไปได้อีก เด็กที่เป็นยุวมัคคุเทศก์ ในรุ่นที่ 1 และ 2 จะเป็นเด็กที่ได้รับการอบรมจากอาจารย์ในภาควิชาโบราณคดี แต่ยุวมัคคุเทศก์ในรุ่นต่อมา จะให้เด็กที่เป็นรุ่นพี่ที่ได้รับการอบรมมาแล้วถ่ายทอดความรู้โดยการให้เอกสารที่มีอยู่ไปอ่าน และคอยตามเวลาที่รุ่นพี่นำชมแหล่งท่องเที่ยว ลักษณะการรวมกลุ่มของกลุ่มยุวมัคคุเทศก์ มีลักษณะโครงสร้างที่ชัดเจน เน้นลำดับอาวุโสจากระยะเวลาที่เข้าเป็นยุวมัคคุเทศก์ และมีการสร้างระดับของยุวมัคคุเทศก์ด้วยกัน เพื่อใช้พัฒนาการนำชม (นิรมล พงศ์สถาพร 2551 : 69-70) การมีส่วนร่วมของกลุ่มดังกล่าว สามารถเกิดขึ้นได้จากความร่วมมือของโรงเรียนประถม วัด และชุมชน ในย่านคลองอ้อม

บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ และสนใจที่จะทำงานด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ในชุมชนย่านคลองอ้อม มีอยู่หลายท่าน อาทิเช่น **คุณธีรวัฒน์ กลีบผึ้ง (ดำ)** ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ และโบราณสถานวัดบางอ้อยช้าง นับว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านท่านหนึ่ง ที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ในย่านคลองอ้อม ที่สามารถจะเป็นผู้ถ่ายทอดข้อมูล ความรู้ต่างๆ กับชุมชนและเยาวชนในย่านคลองอ้อม **อาจารย์สุปราณี หลักคำ** ครูวิทยฐานะชำนาญการพิเศษ ปฏิบัติหน้าที่

เลขานุการศูนย์วัฒนธรรม จ.นนทบุรี ประจำศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี โรงเรียนสตรีนนทบุรี เป็นนักวิชาการวัฒนธรรมท่านหนึ่ง ที่ได้ศึกษาเรื่องราวและข้อมูล เกี่ยวกับคลองอ้อม และพร้อมจะถ่ายทอดข้อมูลดังกล่าวแก่ผู้ที่สนใจ นอกจากนี้ชาวบ้านและเจ้าของสวนหลายท่านที่เป็นผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้ ก็มีความยินดีให้ความร่วมมือ และอยากเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวในพื้นที่

2.1.4 ปัจจัยภายนอก

การพัฒนาย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแหล่งใหม่ ที่อยู่ในเขตปริมณฑล ซึ่งมีความได้เปรียบแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ คือ อยู่ใกล้กรุงเทพมหานคร เมืองหลวงที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบครัน ประกอบกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ได้กลายเป็นการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี จึงสามารถพัฒนาเป็นตัวเลือกหนึ่งของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ สำหรับนักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

2.2 กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมสำหรับย่านคลองอ้อมนนท์

กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ พิจารณามาจากแนวคิดและทฤษฎีการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประกอบกับคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรมย่านคลองอ้อมที่น่าสนใจรายละเอียดมาแล้วทั้งหมด และองค์ประกอบการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถจัดขึ้นในพื้นที่ย่านคลองอ้อมโดยไม่ต้องมีการสร้างเสริมสิ่งใด เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวที่น่าสนใจที่ทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่มาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ ในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว ในทางกลับกัน กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จะเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้นให้ดำเนินต่อไป ทั้งนี้เพื่อให้นักท่องเที่ยวรู้สึกว่าได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนย่านคลองอ้อม ได้เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นที่น่าสนใจ และได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน จากกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

2.2.1 การพักแรมแบบโฮมสเตย์

การพักแรมแบบโฮมสเตย์ เป็นการพักแรมรูปแบบหนึ่งที่นักท่องเที่ยวพักร่วมกับเจ้าของบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของเจ้าของบ้าน ซึ่งเต็มใจที่จะถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน เจ้าของบ้านมีความพร้อมในการแบ่งพื้นที่พักอาศัยของตนพร้อมทั้งอาหารสำหรับบริการแก่นักท่องเที่ยว เสมือนญาติหรือสมาชิกในครอบครัว โดยได้รับค่าตอบแทนจากนักท่องเที่ยวตามความเหมาะสม ดังนั้นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นจุดขายที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ การพักแรมแบบโฮมสเตย์เป็นทางเลือกในตลาดท้องถิ่นที่ไม่ใช่คู่แข่งในเชิง

พาณิชย์ของโรงแรม และรีสอร์ท จึงไม่ถือเป็นการประกอบกิจการที่พักในเชิงธุรกิจ แต่สามารถดำเนินการได้ ภายใต้ศักยภาพและความพร้อมของชุมชน

รูปแบบการพักแรมแบบโฮมสเตย์มีจุดเริ่มต้นในทวีปยุโรปในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้คนเริ่มแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวและที่พักที่ห่างไกลชุมชนเมือง และ ร่องรอยความกดดันของสงคราม ไปสู่พื้นที่ชนบทที่เต็มไปด้วยความสงบร่มรื่น ธรรมชาติที่สวยงาม ก่อให้เกิดที่พักแรมนักท่องเที่ยวประเภทใหม่ๆ ขึ้น ได้แก่ Bed & Breakfast บ้านพักในฟาร์ม เกสต์เฮาส์ และโฮมสเตย์ ถึงแม้ว่าจะเรียกแตกต่างกันไป แต่ทั้งหมดดำเนินการภายใต้แนวคิดเดียวกันคือ ถือว่าผู้ที่มาพักเป็นแขกของบ้านมิใช่นักท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2545 : 1)

องค์ประกอบของการจัดการที่พักแบบโฮมสเตย์ คือ ห้องพักร่วมอาหาร ตามวิถี การดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายของชุมชนท้องถิ่น ที่แสดงวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีความปลอดภัย และสะอาด ประกอบกับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ จากข้อมูลการวิจัยที่แสดงถึงสภาพบ้านเรือนที่ ปลุกเร้าความรู้สึกสองฝั่งคลองอ้อมมนต์ ที่มีความงดงามทางสถาปัตยกรรมแตกต่างกันไปตามยุคสมัย ซึ่ง ในปัจจุบันบ้านบางหลังก็ถูกทิ้งร้างเนื่องจากเจ้าของย้ายไปอยู่ใกล้ถนน หรือบ้างหลังขาดการดูแลรักษา เมื่อเล็งเห็นศักยภาพในการจัดการเป็นที่พักแบบโฮมสเตย์ ประกอบกับประชาชนในย่านคลองอ้อม นับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่บรรพบุรุษ จึงไม่มีข้อห้ามประการใดในการให้ที่พักผู้มาเยือน เป็นดังภาษิต ที่ว่า “เป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ ใครมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ”

การจัดการบริการที่พักแบบโฮมสเตย์ ต้องเกิดจากความพร้อมภายใต้การบริหาร จัดการโดยชุมชน จึงต้องเริ่มจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านผู้มีความต้องการในการเข้ากลุ่มการท่องเที่ยว และมีบ้านหรือที่พักอาศัยที่พร้อมในการจัดเป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ร่วมกันเรียนรู้ตัวอย่างที่ประสบ ความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ เช่น หมู่บ้านแม่กำปอง กิ่งอ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ (ภรา เดช 2553) และศึกษาตัวอย่างจากผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยว เช่น ชุมชนอัมพวา จ.สมุทร สงคราม โดยศึกษารายละเอียดรอบด้าน รวมทั้งความพร้อมของเจ้าของบ้าน และสมาชิกภายในบ้าน โดยประสานงานกับหน่วยงานราชการท้องถิ่น และหน่วยงานที่รับผิดชอบในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว เพื่อสนับสนุนในการทำการตลาดและการประชาสัมพันธ์

2.2.2 การพายเรือ

เรือเป็นพาหนะที่คู่กับคลอง การพายเรือจึงถือเป็นการได้สัมผัสทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาของชาวบ้านย่านคลองอ้อมมนต์ และสภาพของคลองอ้อมในปัจจุบันมีความสะดวก และปลอดภัยในการพายเรือมากขึ้น แตกต่างจากในห้วงหนึ่งแห่งการพัฒนา เมื่อความเจริญได้มาสู่ย่าน คลองอ้อมปัญหาของการจราจรทางน้ำก็เกิดขึ้นเช่นกัน ญาณิ์ สรประไพ (2538 : 125-126) ได้เสนอการ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ที่เกี่ยวกับการคมนาคมทางน้ำไว้ว่า แม่น้ำลำคลองมีความสำคัญ สำหรับการคมนาคมขนส่งในสมัยก่อน โดยใช้เรือพายเรือแจว พาหนะประเภทเรือได้เปลี่ยนเป็นใช้เครื่องยนต์ที่เรียกว่าเรือแท็กซี่หรือเรือไอน้ำ เมื่อประมาณหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ราว พ.ศ.2490 ชาวสวนนิยมใช้เรือแท็กซี่เพราะลำใหญ่รับผู้โดยสารและบรรทุกของได้จำนวนมากแล่นเร็ว เรือแท็กซี่ใช้อยู่ประมาณ 10 กว่าปี ได้มีคนไทยคิดค้นเรือที่ใช้เครื่องยนต์เพื่อให้แล่นเร็วขึ้น โดยนำเครื่องสูบน้ำจุดระเบิดมาใช้ เรียกว่าเรือหางหรือเรือหางยาว เรือรุ่นแรกยังใช้หางเสือ เพราะถูกยึดกับตัวเรือเขยิบไม่ได้เหมือนเรือหางยาวในปัจจุบัน เรือหางยาวได้ปรับปรุงรูปแบบให้แล่นได้เร็วขึ้น คือ ทำให้ลำเรือสั้นลงเป็นเรือสองตอน ท่อนหลังเป็นแผ่นกระดานยกหักฉากกับท่อนแรกซึ่งเป็นส่วนที่เรียวจน ตรงส่วนที่ยกหักจากท่อนหางจะติดน้ำ ส่วนท่อนหางจะแต่น้ำเพียงเล็กน้อย ต่อมาได้เปลี่ยนรูปแบบเรือบรรทุกที่มีรูปร่างคล้ายเรือ 2 ตอน ขยายส่วนกลางและยาวให้ผู้โดยสารมากขึ้นขนาดที่หนึ่งราว 9-10 คน ขยายขนาดเป็นเรือใหญ่ 10-20 ศอก และนำเครื่องรถสับล้อมาใช้ เรือหางยาวในปัจจุบันนิยมใช้เครื่องยนต์จากรถยนต์มาติดตั้ง บังคับให้เลี้ยวขวาเลี้ยวซ้ายได้คล่อง แล่นได้ทั้งในแม่น้ำลำคลองและในสระ ใช้เป็นเรือขายของ เป็นเรือแข่งก็ได้ เรือหางยาวเป็นที่นิยมของผู้ที่ไปทำงานและกลับจากทำงาน เพราะเรือแล่นเร็ว มีผู้โดยสารจำนวนมากต้องนั่งแถวละ 3 คน เรือหางยาวได้ปรับปรุงให้มีความเร็วสูงขึ้น คนขับเรือในสมัยนี้ล้วนเป็นคนรุ่นหนุ่มที่ศึกษาคนอง ขับเรือแข่งกัน มีการจัดคิวเรือหางยาวที่รับส่งผู้โดยสาร ก่อให้เกิดปัญหาความไม่ปลอดภัย สร้างความเดือดร้อนรำคาญแก่คนทั่วไป คือ ส่งเสียงดัง แล่นเร็วทำให้เกิดคลื่นเซาะตลิ่งพังลึกเข้าไปทุกที บ้านเรือนที่อยู่ริมคลองเสียหาย กระเทือนต่อความเจริญเติบโตของต้นไม้ เรือที่ใช้พายใช้แจวจึงใช้อยู่เฉพาะคลองเล็ก และใช้น้อยลงเป็นลำดับ

สภาพปัจจุบันกับพื้นที่น้ำที่เจียบสงบ แม่น้ำท่านหนึ่งกล่าว “เรื่อนานๆ จะมาสักลำ เนียนอยู่ยังไม่มาสักลำ จากเมื่อก่อน 30-40 ลำ เหลือไม่ถึง 10 ลำ มีช่วงเช้า กับช่วงเย็น” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) ซึ่งสอดคล้องกับแม่น้ำอีกท่านหนึ่งกล่าวว่า “เรือจากสมัยก่อนเป็น 100 ลำเหลือประมาณ 20 ลำ” (สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2554) จึงน่าจะเป็นโอกาสอันดีที่จะมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูเรือพายและเรือแจว ที่หลายบ้านยังคงมีอยู่ ได้กลับมาใช้ประโยชน์ในลำน้ำสายนี้ และกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ในย่านคลองอ้อมนนท์ โดยอยู่ในการควบคุมและดูแลของผู้เชี่ยวชาญ พร้อมด้วยระบบรักษาความปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยว

2.2.3 การปั่นจักรยาน

กิจกรรมปั่นจักรยานเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างหนึ่ง ที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความเพลิดเพลินจากการชมทัศนียภาพ และยังเป็นการเสริมสุขภาพของนักท่องเที่ยวให้มีสุขภาพแข็งแรงควบคู่ไปด้วย กิจกรรมปั่นจักรยานนี้ เป็นกิจกรรมที่มีความเหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยว ในย่านคลอง

อ้อมนันทน์ เพราะทุกชุมชนมีทัศนียภาพที่สวยงาม มีถนนภายในชุมชนที่มีความคงทน และเป็นถนนทางขนาดเล็กไม่มีการจราจรที่คับคั่ง สามารถใช้เป็นเส้นทางปั่นจักรยานชมวัด โบราณสถาน สวนผลไม้ และภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนได้เป็นอย่างดี การปั่นจักรยานจึงเป็นกิจกรรมทางเลือกสำหรับแหล่งท่องเที่ยวที่ไม่สามารถเข้าถึงได้สะดวกโดยการพายเรือ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมชุมชนต้องมีบริการให้เช่าจักรยานสำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจ มีแหล่งข้อมูลเส้นทางท่องเที่ยวโดยจัดทำแผนที่ของชุมชนและป้ายสื่อความหมาย เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งอาจจะขอความอนุเคราะห์สถานที่จากวัดในชุมชน เพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมชุมชน

2.2.4 การทำสวน

เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยว ได้สัมผัสวัฒนธรรมชาวสวนของเมืองนนท์ อย่างใกล้ชิด เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในการทำสวน เครื่องไม้เครื่องมือในการทำสวน การแต่งกายของชาวสวน และเรียนรู้เกี่ยวกับพืชพันธุ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในสวน ตลอดจนถึงกระบวนการดูแลรักษาและการเก็บเกี่ยวผลผลิต โดยการมีส่วนร่วมในการลงมือทำให้สถานที่จริง ในสวนผลไม้ที่มีภูมิทัศน์ที่ร่มรื่นสวยงาม

2.2.5 การทำอาหารพื้นบ้าน

อาหารในแต่ละมื้อ นักท่องเที่ยวสามารถมีส่วนร่วมได้ตั้งแต่การหาวัตถุดิบ คือ พืชผัก จากสวน หรือการหาซื้อจากเรือขายกับข้าว ที่จะมาเป็นเวลาในแต่ละช่วงของวัน ตลอดจนการปรุงอาหารพื้นบ้าน ซึ่งมักจะประกอบด้วยวัตถุดิบที่เป็นผลผลิตทางการเกษตรในพื้นที่ ที่สามารถนำมาปรุงเป็นอาหารพื้นบ้าน ตามภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา เช่น แกงหอยขมใบชะพลู หัวปลีต้มกะทิ แกงเห็ดตับเต่า แกงขนุนอ่อน แกงซี่เหล็กหมูย่าง แกงตะลิงปลิงหมูย่าง และแกงกระต่อนหมูย่าง เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นอาหารพื้นบ้านที่อร่อยที่สุดที่หาได้ภายในสวน ส่วนวิธีการปรุงก็เป็นตำรับที่สืบทอดกันมาในแต่ละครัวเรือน

2.2.6 การตักบาตรทางน้ำ

กิจกรรมการตักบาตรทางน้ำ นับว่าเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว ในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นชุมชนริมน้ำ ตัวอย่างเช่น ชุมชนอัมพวา จ.สมุทรสงคราม ดังนั้นจึงเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสได้ในย่านคลองอ้อมนันทน์ ซึ่งเป็นกิจกรรมปกติตามวิถีของพุทธศาสนิกชนที่มีบ้านเรือนอยู่ริมคลอง พระสงฆ์หลายวัดริมคลองอ้อมนันทน์ ยังคงพายเรือเพื่อรับบิณฑบาตเป็นประจำทุกเช้า ยกเว้นช่วงเข้าพรรษา

2.2.7 การไปทำบุญที่วัด

การไปทำบุญในวันธรรมสวนะ ถือเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่พุทธศาสนิกชน ในย่านคลองอ้อมนันทน์ ถือปฏิบัติกันจนเป็นกิจวัตร ชาวบ้านจะเตรียมมารับคาวหวาน ดอกไม้ ธูป เทียน ไป

ยังวัดประจำบ้าน ซึ่งอยู่ไม่ไกลบ้าน หรือเป็นวัดที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาของครอบครัว การทำบุญมีการตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้า ฟังเทศน์ ส่วนใหญ่จะเสร็จพิธีในช่วงสาย ประมาณ 9.00 น. และมีการไปถือศีลและค้างคืนที่วัดในช่วงเช้าพรรษาด้วย ในกิจกรรมนี้นักท่องเที่ยวจะได้ศึกษาวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน ที่อาศัยอยู่ริมน้ำ ตั้งแต่การเตรียมสำหรับกับข้าว การเย็บใบตอง การจัดดอกไม้ การพายเรือไปวัด และการแต่งกายไปวัด ที่อาจจะสังเกตได้จากผู้สูงอายุว่ามีความประณีตและเรียบร้อยกว่าปกติ ตลอดจนความเชื่อ พิธีกรรมทางศาสนา ที่มีความเหมือนในองค์ประกอบใหญ่ และแตกต่างกันไปในองค์ประกอบย่อยๆ ที่น่าสนใจ

2.2.8 การมีส่วนร่วมในกิจกรรมตามประเพณี

พิธีกรรมตามประเพณีของชุมชนย่านคลองอ้อม ที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามามีส่วนร่วมตามตารางที่ 5 หน้า 65 กิจกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มีอยู่เกือบตลอดปี รวมถึงประเพณีที่นับว่าเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนย่านคลองอ้อมนนท์ คือ ประเพณีตักบาตรพระร้อยแปด การเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ สามารถวางแผนล่วงหน้าได้ เพราะเป็นวันที่มีการกำหนดแน่นอนในแต่ละปี นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ตั้งแต่งานอุปสมบท งานแต่งงาน และงานศพ ที่นักท่องเที่ยวสามารถใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในการร่วมงานและช่วยเหลือในด้านต่างๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสม และความเต็มใจของเจ้าบ้าน

2.3 เส้นทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมในย่านคลองอ้อมนนท์

เส้นทางท่องเที่ยวทางน้ำ เป็นเส้นทางที่เหมาะสมในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในย่านนี้ เนื่องจากเป็นเส้นทางที่สามารถเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมอย่างใกล้ชิด โดยทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าวได้แก่ วัดและโบราณสถาน สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า สวนผลไม้ ตลาดน้ำ พิธีกรรมตามประเพณี และภูมิทัศน์วัฒนธรรม ล้วนแต่สามารถเข้าสัมผัสถึงคุณค่าและความงาม ได้โดยสายน้ำคลองอ้อมนนท์เป็นหลัก ส่วนแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งที่ไม่สะดวกในการเข้าถึงทางน้ำ การเดินเท้า และการปั่นจักรยาน จะเป็นกิจกรรมทางเลือก

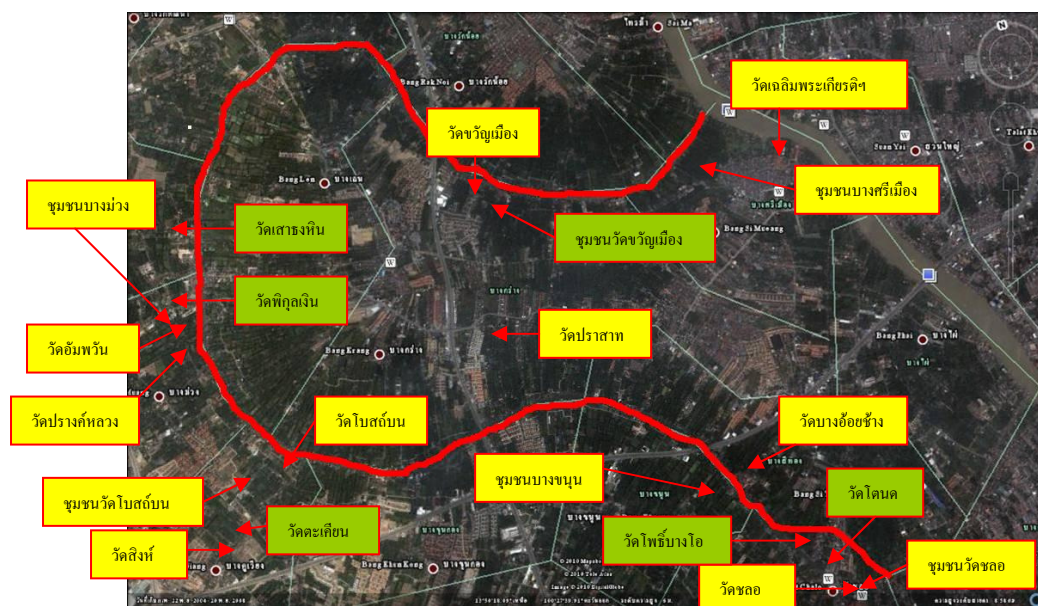
เส้นทางท่องเที่ยวไม่มีการกำหนดตายตัว ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของช่วงเวลา ระยะเวลา พานะ และกิจกรรมการท่องเที่ยว ในการกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวอาจจะมีการเน้นเส้นทางที่มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกันของทรัพยากรวัฒนธรรมในแต่ละกลุ่ม เช่น เส้นทางงานช่างศิลปกรรมสมัยอยุธยา เส้นทางงานช่างศิลปกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น เส้นทางศึกษางานสถาปัตยกรรมริมคลองอ้อม หรือเส้นทางศึกษาพันธุ์ทุเรียนสวนทุเรียนเมืองนนท์ และระหว่างทางยังสามารถผสมผสานทรัพยากรวัฒนธรรมกลุ่มอื่น เช่น ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตลอดเส้นทางท่องเที่ยว ที่มีความน่าสนใจแตกต่างกันไปใน

แต่ละพื้นที่ ซึ่งจะช่วยให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์จริง ของการเข้ามามีส่วนร่วมในวิถีชีวิตของคน ยานคลองอ้อม

การศึกษาและประเมิน คุณค่าและศักยภาพทรัพยากรวัฒนธรรม ยานคลองอ้อม โดย เลือกศึกษาทรัพยากรวัฒนธรรม 20 แห่ง ประกอบด้วยวัด 14 วัด และชุมชน 6 ชุมชน จากผลการประเมิน คุณค่าและศักยภาพ สามารถจัดกลุ่มทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าวเป็น 2 กลุ่ม คือ วัดและชุมชนที่ได้รับ ผลการประเมินอยู่ในระดับสูง กับวัดและชุมชนที่ได้รับการประเมินอยู่ในระดับปานกลาง ผลการประเมิน และการจัดกลุ่มทรัพยากรวัฒนธรรม มีส่วนช่วยในการกำหนดเส้นทางท่องเที่ยว โดยสามารถยึดทรัพยากร วัฒนธรรมที่มีผลการประเมินในระดับสูงเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลัก คือ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ควรจะไป เยี่ยมชมและบรรจุไว้ในเส้นทางท่องเที่ยว ส่วนทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีผลการประเมินในระดับปาน กลาง จัดไว้เป็นแหล่งท่องเที่ยวรอง ที่สามารถใช้ประกอบเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อความสมบูรณ์ของเส้น ทางท่องเที่ยว

การกำหนดเส้นทางท่องเที่ยว คนในพื้นที่หรือเจ้าของบ้าน จะเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญ ที่สุด เพราะแต่ละเส้นทางเป็นเสมือนการเดินทางในการดำเนินชีวิตปัจจุบันคนในท้องถิ่น การเลือกใช้ พาหนะในการเดินทาง เช่น การพายเรือ ที่ต้องอาศัยความคุ้นเคยระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในการ สังเกตกระแสน้ำ ขึ้น-ลง ที่จะช่วยในการกำหนดเวลาการเดินทางในเส้นทางนั้น และคนในท้องถิ่นยังทราบ ถึงช่วงเวลาที่เหมาะสมในการเดินทางไปยังที่ต่างๆ รวมถึงเวลาประจำของการค้าขายทางน้ำ เช่น เรือ กว๊ายเตี้ย และเรือขายกับข้าว ซึ่งเป็นองค์ประกอบของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอีกประการ หนึ่งด้วย

ศูนย์กลางการคมนาคมในย่านคลองอ้อมมนต์ที่สะดวกสบาย มี 3 จุดใหญ่ คือ 1.ท่าน้ำ นนทบุรี นักท่องเที่ยวสามารถใช้เป็นจุดเริ่มต้นการเดินทางเข้าสู่ย่านคลองอ้อมมนต์ โดยมีพาหนะให้ เลือกโดยสารทั้งรถประจำทางและเรือ 2.ตลาดบางใหญ่เก่า สะดวกสบายด้วยท่ารถและท่าเรือเช่นเดียว กัน 3.วัดชลอ อ.บางกรวย มีรถโดยสารบริการเข้าออก อ.บางกรวยได้หลายทิศทาง และมีท่าเรือ สามารถ จอดเรือขึ้นลงได้สะดวกสบาย

ภาพที่ 14 แผนที่แสดงตำแหน่งทรัพยากรวัฒนธรรมที่เลือกศึกษา ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี

จากแผนที่แสดงตำแหน่งทรัพยากรวัฒนธรรมย่านคลองอ้อมที่เลือกศึกษา ในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในงานวิจัยนี้ สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดเส้นทางที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในแต่ละการเดินทาง

2.4 ตัวอย่างรายการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับย่านคลองอ้อมนนท์

การจัดรายการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีความเหมาะสมกับชุมชน ย่านคลองอ้อมนนท์ พจนา สอนศรี (2546 : 72) ได้กล่าวว่า หลักการออกแบบรายการท่องเที่ยว ต้องประกอบไปด้วยการให้นักท่องเที่ยวได้รับความสนุกสนาน สร้างความรู้ ความเข้าใจ ต่อตนเอง พื้นที่ คนท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเกิดการเรียนรู้ มีการจัดการที่ดี ทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกมั่นคงปลอดภัย และเกิดความเข้าใจในท้องถิ่น ธรรมชาติ และวัฒนธรรมในท้องถิ่นมากขึ้น เมื่อพิจารณารูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประกอบกับเส้นทางการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ ผู้วิจัยจึงได้เสนอตัวอย่างรายการท่องเที่ยวที่เหมาะสม สำหรับการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ หนึ่งเส้นทาง ดังนี้

**พายเรือไปทำบุญวันพระ
วัดโบสถ์บน วัดตะเคียน วัดสิงห์ ชุมชนวัดโบสถ์บน**

วันแรก

- 08.00 น. พร้อมกันที่ท่าหน้านันทบุรี ออกเดินทางโดยเรือหางยาว
- 08.05 น. แวะไหว้พระและชมความงดงามของศิลปกรรมของวัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร
- 09.15 น. ออกเดินทางจากท่าหน้าวัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร มุ่งหน้าสู่ที่พักโดยเรือหางยาว
- 09.45 น. ถึงที่พักในชุมชนวัดโบสถ์บน เจ้าของบ้านกล่าวต้อนรับ แนะนำตัวทำความรู้จัก
- 10.30 น. ปั่นจักรยานสำรวจชุมชน ทำความรู้จักเพื่อนบ้าน
- 12.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน (ถวายเดี่ยวเรือ ท่าหน้าหน้าบ้าน)
- 13.00 น. กิจกรรมการทำสวน เรียนรู้วัฒนธรรมชาวสวน และเตรียมวัตถุดิบในการปรุงอาหารพื้นบ้าน
- 15.00 น. ฝึกพายเรือ เรียนรู้ข้อมูลการจราจรทางน้ำ
- 18.00 น. รับประทานอาหารเย็น
- 19.00 น. เตรียมเครื่องปรุงสำหรับอาหารคาว หวาน เพื่อไปทำบุญ พูดคุยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน
- 21.00 น. เข้านอน

วันที่สอง

- 04.00 น. ทำกับข้าว สำหรับคาว หวาน เพื่อไปทำบุญที่วัด
- 06.30 น. ออกเดินทางพายเรือไปวัดสิงห์
- 07.00 น. ตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้า ฟังเทศน์ รับประทานอาหารเช้าที่วัด
- 09.00 น. ชมโบราณสถานและชุมชน
- 11.00 น. พายเรือกลับ แวะตลาดน้ำวัดตะเคียน รับประทานอาหารกลางวันในตลาดน้ำ
- 13.00 น. ขึ้นชมโบราณสถานวัดโบสถ์บน
- 15.00 น. กลับที่พัก เลือกซื้อผลผลิตทางการเกษตรจากสวน
- 16.00 น. เดินทางกลับโดยเรือหางยาว ขึ้นที่ท่าหน้าวัดชลอ เดินทางต่อโดยรถยนต์

รายการท่องเที่ยวที่ออกแบบมานั้น ต้องมีความสอดคล้องกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มาเยือนชุมชน ซึ่งจะมีลักษณะเฉพาะ คือ ต้องการเรียนรู้ชีวิตและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น โดยพยายามอย่างถึงที่สุดที่จะใช้ชีวิตอย่างที่คนในท้องถิ่นนั้นทำ หรือเป็นอยู่ เช่น การกิน การพัก

บ้านชาวบ้าน ร่วมทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ชอบพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางด้านสังคม การเมือง และการพัฒนาสังคม หรือมีความสนใจพิเศษด้านมานุษยวิทยา หรือด้านสิ่งแวดล้อม ต้องการสนับสนุนการท่องเที่ยวที่คนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์ และเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (พจนานุกรม 2546 : 29) รายการท่องเที่ยวและเวลาสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมกับกิจกรรมและเส้นทางการท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี ที่นำเสนอมาทั้งหมด

3. อภิปรายผลการวิจัย

3.1 วิเคราะห์รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.

นนทบุรี ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

รูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี ใช้ทฤษฎีการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนในแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักในการนำเสนอรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่ ย่านคลองอ้อมนนท์ ที่ทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณค่าและศักยภาพสูงในฐานะทรัพยากรการท่องเที่ยว

เมื่อนำรูปแบบการท่องเที่ยวดังกล่าว มาวิเคราะห์ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามแผนภูมิที่ 4 หน้า 34 รูปแบบการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่นำเสนอตรงกับองค์ประกอบของทางสายกลาง คือ พอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันในตัวดี กล่าวคือ ถ้าการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตามรูปแบบที่นำเสนอมาดังกล่าว เจ้าของทรัพยากร สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรวัฒนธรรมที่ตนเองมีได้อย่างสูงสุด แต่เป็นการใช้ที่ไม่เกินตัว ด้วยเหตุผลของการอนุรักษ์ รักษาทรัพยากรเหล่านั้นให้อยู่ต่อไปได้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยมีภูมิคุ้มกันคือ การพัฒนาด้วยชุมชน ที่มีการวางแผนจัดการโดยชุมชน ด้วยความรู้และคุณธรรม มีการศึกษาผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบจากการท่องเที่ยว จึงต้องวางแผนในการลดผลกระทบทางลบที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งถ้ารูปแบบของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นจริงในย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี ผลที่ตามมาคือ สภาพเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ของย่านคลองอ้อม จะมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวไปสู่ความสมดุล ตามผลสัมฤทธิ์ ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างแน่นอน

3.2 วิเคราะห์รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม

จ.นนทบุรี ตามแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่บรรลุมิติวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ตามที่ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548 : 284) ได้สรุปไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาประสบการณ์ใหม่ อันประกอบ ด้วยการเรียนรู้ การสัมผัส การชื่นชมกับเอกลักษณ์ความงดงามของวัฒนธรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของกลุ่มชนอื่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชนต่างสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านของศิลปะ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ เรื่องราวและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รูปแบบวิถีชีวิต ภาษา การแต่งกาย การบริโภค ความเชื่อ ศาสนา จารีตประเพณี ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจที่สำคัญช่วยกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ต้องรับผิดชอบต่อปัจจัยพื้นฐานทางวัฒนธรรม อยู่ 4 ประการคือ

1. เพื่อมุ่งเน้นคุณค่าของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
2. เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องดูแลรักษาให้คงไว้ถึงคุณภาพสิ่งแวดล้อม และคุณค่าของวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน
3. เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจสูงสุด แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเคารพในวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย
4. เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์ตอบแทนอย่างเพียงพอ พร้อมทั้งปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น

4. ข้อจำกัดของการวิจัย

4.1 พื้นที่ศึกษา การศึกษาวิจัยครั้งนี้เน้นพื้นที่ริมแม่น้ำอ้อมหรือแม่น้ำเจ้าพระยาสายเก่า ซึ่งมีพื้นที่ในการปกครอง 4 อำเภอ คือ อ.เมืองนนทบุรี อ.บางรักน้อย อ.บางใหญ่ และอำเภอบางกรวย โดยใช้เส้นคลองเป็นตัวแบ่งพื้นที่ปกครองในปัจจุบัน ดังนั้นการจะศึกษาพื้นที่แต่ละชุมชนในย่านคลองอ้อม จึงมีความแตกต่างไปจากความหมายของชุมชนในอดีตที่ยังไม่ได้มีการแบ่งการปกครองแบบในปัจจุบัน การหาข้อมูลจึงเก็บข้อมูลที่เป็นตัวแทนของแต่ละหน่วยงานเท่านั้น ไม่สามารถที่จะเก็บข้อมูลจากทุกหน่วยงานที่รับผิดชอบในทุกพื้นที่ และในพื้นที่ศึกษาไม่ได้กำหนดขอบเขตที่แน่นอนของการเป็นชุมชน แต่เป็นการศึกษาการตั้งถิ่นฐานจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ และเปรียบเทียบกับข้อมูลภาคสนามที่สามารถเข้าถึงได้โดยการสำรวจเท่านั้น

4.2 เนื่องจากพื้นที่ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี ยังไม่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนั้นผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก จึงต้องอาศัยการวิเคราะห์รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตามแนวคิด ทฤษฎี การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประกอบกับการแสดงความเห็นในด้านต่างๆ เพราะความเข้าใจในการท่องเที่ยวของชาวบ้านในย่านคลองอ้อมนนท์ คือ ภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวที่ผ่านทางสื่อต่างๆ ที่ได้รับการประชาสัมพันธ์ว่าประสบความสำเร็จ แต่เมื่อพิจารณาเบื้องหลังของความสำเร็จดังกล่าว พบว่าเต็มไปด้วยผลกระทบนานับประการที่ไม่ค่อยมีคนพูดถึง นอกจากผู้มีส่วนได้เสียในท้องถิ่น การจะพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในพื้นที่ย่านอ้อมนนท์ จึงต้องมีการสร้างจิตสำนึก ให้ความรู้ ให้ดูตัวอย่างและมีการวางแผนอย่างเหมาะสม

4.3 การติดต่อข้อมูลจากหน่วยงานราชการบางหน่วยงาน เป็นไปด้วยขั้นตอนที่ยุ่งยาก และไม่ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย อาจสะท้อนถึงการพัฒนาท้องถิ่นที่อิงอยู่กับการทำงานของภาครัฐบาล ที่มีแต่เนบนโยบายและขั้นตอนที่ซับซ้อนยุ่งยาก แต่ผลสุดท้ายคือการพัฒนาที่ไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ที่ยั่งยืน

5. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

5.1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี

5.2 การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแต่ละชุมชน ในย่านคลองอ้อมนนท์

5.3 การศึกษาการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน ย่านคลองอ้อมนนท์

5.4 การศึกษาบทบาทขององค์กรภาครัฐทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น รวมถึงองค์กรต่างๆ ที่มีผลต่อการสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

5.5 การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยภาครัฐ กับการจัดการโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

5.6 การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

5.7 การศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ต่อการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อมนนท์

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **คู่มือแนวทางการจัดการที่พักสัมผัสวัฒนธรรมชนบท**.ม.ป.ท., 2545.
กระทรวงวัฒนธรรม. **เกณฑ์มาตรฐานและแนวทางการดำเนินงานแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม**.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, 2551.

เกรียงไกร เกิดศิริ. **ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : อูษาคเนย์, 2551.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์**

เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดนนทบุรี. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542.

จังหวัดนนทบุรี. **แนวทางการพัฒนาเชิงอนุรักษ์พื้นที่ลุ่มคลองนนทบุรีเพื่อความยั่งยืน**. ม.ป.ท., 2543.

ชนัญ วงษ์วิภาค. **การท่องเที่ยววัฒนธรรม**. ม.ป.ท., 2553.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **โครงการวิถีทรรศน์ วิถีไทย การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์
พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่ : ลานนาการพิมพ์, 2544.

ญาณิ สรประไพ. “การสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชาวสวน จังหวัดนนทบุรี.”

วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2538.

ธนิช เลิศชาญฤทธ์. “ทรัพยากรวัฒนธรรม.” เอกสารประกอบวิชา 357 511 แนวคิด และทฤษฎีการจัด
การทรัพยากรวัฒนธรรม สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2552. (อัดสำเนา)

ธิดา สาระยา. “ตลาดน้ำดำเนินสะดวกกับการเปลี่ยนแปลง.” **เมืองโบราณ** 15, 4(ตุลาคม-ธันวาคม
2532) : 123-132.

นรรัตน์ชัย อิมสุทธิ์. “ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอัมพวา จังหวัด
สมุทรสงคราม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

นริมล พงศ์สถาพร. “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว กรณีศึกษา แหล่งโบราณคดี
บ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนยม อำเภอดอนจาน จังหวัดลพบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

บุญเลิศ จิตต์วัฒนา. **การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, 2548.

_____. **ระเบียบวิธีวิจัยทางการท่องเที่ยว**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2551.

พจนา สอนศรี. **การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน**. กรุงเทพฯ: กองทุนแคนาดาประจำประเทศไทย, 2546.

พิสิฐ เจริญวงศ์. “การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและผลกระทบ.” รวมบทความเกี่ยวกับ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ลงพิมพ์ในคอลัมน์ ศิลปวัฒนธรรม ของหนังสืออาทิตย์รายสัปดาห์, 2550. (อัดสำเนา)

ภราเดช พัทธวิเชียร. “การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” เอกสารประกอบวิชาวิชา 357 620 การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553. (อัดสำเนา)

ภาควิชาเทคนิคสถาปัตยกรรม. **การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมชุมชน**. กรุงเทพฯ : J-Print, 2552.

มยุรี สุภังคนาช. “การศึกษาเพื่อแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จ.นนทบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะโบราณคดี. **โครงการชุมชนท่องเที่ยวยั่งยืน ในชุมชนบ้านบุและพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง**. ม.ป.ท., 2550.

ยศ สันตสมบัติ และคณะผู้วิจัย. **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ความหลากหลายและการจัดการทรัพยากร**. เชียงใหม่ : บริษัท วิทอินดีไซน์ จำกัด, 2546.

วัชร วัชรสินธุ์. “โครงการสาธิตอนุรักษ์เรือนไทยในพื้นที่คลองอ้อมนนท์จังหวัดนนทบุรี : ศูนย์ข้อมูลชุมชนวัดบางอ้อยช้าง.” วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. 3, 1(กันยายน – กุมภาพันธ์ 2551) : 42-51.

ศรัณย์ ทองปาน. “สำรวจวัดในเขตแม่น้ำอ้อม นนทบุรี.” เมืองโบราณ 23, 3(กรกฎาคม-กันยายน 2540) : 17-48.

ศรีศักร วัลลิโภดม. “บางใหญ่ ชุมชนชาวสวนในเขตนนทบุรี.” เมืองโบราณ 23, 3(กรกฎาคม-กันยายน 2540) : 55.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **งานช่าง สมัยพระนั่งเกล้าฯ**. กรุงเทพฯ : มติชน, 2551.

ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย. **แนวทางการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : แสงสว่างเวิลด์เพรส, 2549.

สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ก **คู่มือประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2549.

_____ ข **คู่มือประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2549.

สันติ เล็กสุขุม. “ปรากฏของวัดปรากฏหลวง จังหวัดนนทบุรี กับการกำหนดอายุ.” **เมืองโบราณ** 23, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2540) : 63-70.

สายนต์ ไพรชาญจิตร์. **การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน, 2550.

_____ **โบราณคดีวิถีใหม่**. กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

สุธี ประศาสน์เศรษฐ์. **วิถีสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2544.

สุนทรภู์. **นิราศเมืองสุพรรณ**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ม.ป.ป.

สุรพล นาถะพินธุ์. “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม.” เอกสารประกอบวิชา 357 526 การจัดการและสงวนรักษาแหล่งโบราณคดี สาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553. (อัดสำเนา)

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. **แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมริมคลองอ้อมนนท์**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินตึงเอนด์พับลิชชิง, 2548.

หวน พินธุพันธ์. **ประวัติศาสตร์เมืองนนทบุรี**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2547.

อรศิริ ปาณินท์. **รายงานการวิจัยเรื่องลักษณะอาคารพักอาศัยย่านคลองบางกอกน้อย**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

ภาษาต่างประเทศ

Goeldner, Charles R. and J.R.Brent Ritchie. **Tourism : Principles Practices Philosophies**. 10th ed. New Jersey : Wiley, 2006.

Krippendorf, Jost. **The Holiday Makers : Understanding the Impact of Leisure and Travel**. London : Heinemann, 1987.

Mason, Peter. **Tourism Impacts, Planning and Management**. 3rd ed. Oxford : Elsevier Butter worth-Heinemann, 2005.

McKercher, Bob and Hilary du Cros. **Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management**. New York : The Haworth Press, Inc., 2002.

Mowforth, M. and I. Munt. **Tourism and Sustainability**. London : Routledge, 1998.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

กระทรวงมหาดไทย[ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2553. เข้าถึงได้จาก <http://www.moi.go.th>

จังหวัดนนทบุรี[ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2553. เข้าถึงได้จาก <http://www.nonthaburi.go.th/>

นิติ เอียวศรีวงศ์. **ลัทธิบริโภคนิยม** [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2553. เข้าถึงได้จาก <http://www.midnightuniv.org/>

ไพศาล บรรจสุวรรณ์. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**[ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 15 กันยายน 2553. เข้าถึงได้จาก <http://share.psu.ac.th/blog/pisan-surat/>

UNESCO. **Cultural Tourism**[Online]. Accessed 25 March 2010. Available from <http://portal.unesco.org/culture/en/ev>

UNWTO. **Sustainable Tourism**[Online]. Accessed 17 February 2010. Available from <http://www.unwto.org/index/>

Wikipedia. **Cultural Tourism**[Online]. Accessed 15 March 2010. Available from <http://en.wikipedia.org/wiki/CulturalTourism>

ภาคผนวก ก

แบบประเมินคุณค่าและศักยภาพทรัพยากรวัฒนธรรม ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี

**แบบประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม
ย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี**

แหล่งทรัพยากรวัฒนธรรม.....

ประเมินเมื่อ วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

ผลการให้คะแนน

องค์ประกอบ	คะแนนเต็ม	ผลการให้คะแนน
1. คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม	36	
2. ศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยว	12	
3. การบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม	12	
รวมทั้งสิ้น	60	

องค์ประกอบที่ 1 คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม

1. คุณค่าด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม	คะแนนเต็ม 36 คะแนน
---------------------------------------	--------------------

1.1 ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากความสัมพันธ์ของพื้นที่ ย่านคลองอ้อม กับเหตุการณ์หรือบุคคลที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในระดับต่างๆ

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● ระดับท้องถิ่น	1
● ระดับจังหวัด	2
● ระดับชาติ	3
คะแนน	

1.2 หลักฐานทางโบราณคดี (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากความสมบูรณ์ของร่องรอยที่เหลืออยู่ และความเป็นหลักฐานสำคัญที่ให้ข้อมูลทางโบราณคดี

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีความสมบูรณ์น้อยมาก ไม่สามารถใช้เป็นหลักฐานทางโบราณคดีได้	1
● มีความสมบูรณ์ปานกลาง สามารถใช้เป็นหลักฐานทางโบราณคดีได้ในระดับหนึ่ง	2
● มีความสมบูรณ์ดีมาก สามารถใช้เป็นหลักฐานทางโบราณคดีได้อย่างดีมาก	3
คะแนน	

1.3 ความเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัย (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากความเป็นเอกลักษณ์หรือความเป็นตัวแทนของรูปแบบ ยุคสมัย หรือพื้นที่ ความเป็นตัวอย่างของแหล่งที่พบได้ยาก

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● พบเห็นในหลายยุคและพบเห็นทั่วไปในประเทศไทย	1
● เป็นตัวแทนของยุคสมัยหนึ่ง แต่พบเห็นได้หลายแห่งในประเทศไทย	2
● เป็นตัวแทนที่หายากของยุคสมัย และพบเห็นได้น้อยแห่งในประเทศไทย	3
คะแนน	

1.4 ความมีชื่อเสียงและความเป็นที่ยอมรับของแหล่งประวัติศาสตร์ (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากระดับความมีชื่อเสียงและการเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไปถึงความสำคัญของแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีในระดับต่างๆ รวมทั้งความนิยมมาเยี่ยมชมของนักท่องเที่ยว

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับระดับท้องถิ่น	1
● มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับระดับจังหวัด	2
● มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับระดับชาติ	3
คะแนน	

1.5 ความต่อเนื่องของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากจำนวนกิจกรรมที่จัดขึ้นในแต่ละปี ซึ่งแสดงถึงการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีให้คงอยู่

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีการจัดกิจกรรม 2-3 ปี ต่อครั้ง และเริ่มจัดกิจกรรมมาไม่เกิน 10 ปี	1
● มีการจัดกิจกรรม 1 ครั้งต่อปี แต่เริ่มจัดกิจกรรมมาไม่เกิน 10 ปี	2
● มีการจัดกิจกรรมมากกว่า 1 ครั้งต่อปี และจัดต่อเนื่องกันทุกปี โดยจัดมาไม่ต่ำกว่า 10 ปี	3
คะแนน	

1.6 ความผูกพันต่อท้องถิ่น (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากความสัมพันธ์ของแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์กับชุมชนท้องถิ่น เช่น การมีประเพณี ความเชื่อ ตำนาน นิทานพื้นบ้าน นิทานปรัมปรา

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีความสัมพันธ์กับชุมชนน้อยมาก โดยชุมชนไม่ค่อยให้ความสนใจในสิ่งดังกล่าว	1
● มีความสัมพันธ์กับชุมชนปานกลาง โดยชุมชนมีการจัดงาน หรือพิธีการต่างๆ เป็นประจำทุกปี	2
● มีความสัมพันธ์กับชุมชนสูง โดยมีการจัดงานหรือพิธีการเป็นประจำทุกปี และมีชุมชนใกล้เคียงเข้าร่วมด้วย	3
คะแนน	
คะแนนรวมข้อ 1 (คะแนนเต็ม 18 คะแนน)	

2. คุณค่าด้านความงาม	คะแนนเต็ม 12 คะแนน
----------------------	--------------------

2.1 ความสมบูรณ์และความสวยงามทางสถาปัตยกรรม (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากความสมบูรณ์ของโครงสร้าง ด้านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และความสวยงามทางด้านสถาปัตยกรรม

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีความสมบูรณ์และความสวยงามน้อย	1
● มีความสมบูรณ์และความสวยงามปานกลาง	2
● มีความสมบูรณ์และความสวยงามดีมาก	3
คะแนน	

2.2 ความสมบูรณ์และความสวยงามทางศิลปกรรม (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากความสมบูรณ์ของรูปแบบและองค์ประกอบทางศิลปกรรม รวมทั้งความสวยงาม ทางด้านศิลปกรรม

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีความสมบูรณ์และความสวยงามน้อย	1
● มีความสมบูรณ์และความสวยงามปานกลาง	2
● มีความสมบูรณ์และความสวยงามดีมาก	3
คะแนน	

2.3 ความสมบูรณ์และสวยงามทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ 4 ประเภท ได้แก่ ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบและสร้างขึ้นมา ภูมิทัศน์วัฒนธรรมพื้นเมือง แหล่งประวัติศาสตร์ และภูมิทัศน์วัฒนธรรมชาติพันธุ์วรรณา

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● ปรากฏภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทใดประเภทหนึ่ง ที่มีความสมบูรณ์ชัดเจน	1
● ปรากฏภูมิทัศน์วัฒนธรรม 2-3 ประเภท ที่มีความสมบูรณ์ชัดเจน	2
● ปรากฏภูมิทัศน์วัฒนธรรม 4 ประเภท ที่มีความสมบูรณ์ชัดเจน	3
คะแนน	

2.4 ความมั่งคั่งทางศิลปวัฒนธรรม (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากความมั่งคั่งด้านศิลปวัฒนธรรม หรือการสร้างความประทับใจแก่ผู้พบเห็น พิจารณาปัจจัยต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมนั้น อาทิเช่น การแต่งกาย รูปแบบกิจกรรม ศิลปกรรมของงานหัตถกรรม สถาปัตยกรรมของที่อยู่อาศัย อาหารการกิน เครื่องใช้สอยในชีวิตประจำวัน ฯลฯ

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีความมั่งคั่ง ประทับใจ น้อย	1
● มีความมั่งคั่ง ประทับใจ ปานกลาง	2
● มีความมั่งคั่ง ประทับใจ มากที่สุด	3
คะแนน	

คะแนนรวมข้อ 2 (คะแนนรวม 12 คะแนน)	
-----------------------------------	--

3. คุณค่าด้านการศึกษา	คะแนนเต็ม 6 คะแนน
-----------------------	-------------------

3.1 การเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับชีวิตวัฒนธรรมของคนในชุมชน(3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากศักยภาพในการจัดการพื้นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีศักยภาพต่ำ	1
● มีศักยภาพปานกลาง	2
● มีศักยภาพสูง	3
คะแนน	

3.2 การเป็นย่านที่แสดงวัตถุสิ่งของที่บ่งบอกเอกลักษณ์วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น (3คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากความสมบูรณ์ของวัตถุสิ่งของที่บ่งบอกเอกลักษณ์วัฒนธรรมชุมชน

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีความสมบูรณ์น้อย สามารถบ่งบอกเอกลักษณ์วัฒนธรรมได้ แต่มีข้อจำกัด	1
● มีความสมบูรณ์ปานกลาง สามารถใช้บ่งบอกเอกลักษณ์วัฒนธรรมได้ในระดับหนึ่ง	2
● มีความสมบูรณ์ดี สามารถใช้บ่งบอกเอกลักษณ์วัฒนธรรมได้อย่างดี	3
คะแนน	

คะแนนรวมข้อ 3 (คะแนนรวม 6 คะแนน)	
----------------------------------	--

องค์ประกอบที่ 2 ศักยภาพในการรองรับการท่องเที่ยว

1. สิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น	คะแนนเต็ม 6 คะแนน
--------------------------------	-------------------

1.1 สาธารณูปการและสาธารณูปโภค (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน ได้แก่ น้ำประปา ไฟฟ้า เป็นต้น เพื่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน และข้อจำกัดในการพัฒนาต่อไปในอนาคต

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
ยังไม่มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน และมีข้อจำกัดในการพัฒนาต่อไปในอนาคต	1
มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานซึ่งสามารถรองรับนักท่องเที่ยวในปัจจุบันได้ปานกลาง แต่มีข้อจำกัดบางประการในการพัฒนาต่อไปในอนาคต	2
มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานซึ่งสามารถรองรับนักท่องเที่ยวในปัจจุบันได้อย่างสะดวกสบาย และยังสามารถพัฒนาต่อไปได้อีก	3
คะแนน	

1.2 ความปลอดภัย (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากโอกาสที่จะเกิดอันตรายจากปัจจัยในตัวแหล่งท่องเที่ยวเองหรือจากปัจจัยภายนอก

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
มีเหตุอันตรายบ่อยตลอดปี	1
มีเหตุร้ายเกิดขึ้นบางฤดู หรือบางช่วงของปี	2
มีความปลอดภัย และเดินทางเข้าเยี่ยมชมได้ในเวลาที่เหมาะสม	3
คะแนน	

คะแนนรวมข้อ 1 (คะแนนรวม 6 คะแนน)	
----------------------------------	--

2. การเข้าถึง	คะแนนเต็ม 6 คะแนน
---------------	-------------------

2.1 การเข้าถึงทางบก (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากความสะดวก ในการเข้าไปเยี่ยมชมแหล่งโดยใช้ทางบก ทั้งรถยนต์ จักรยานยนต์ จักรยาน และการเดินเท้า

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีความสะดวกในการเข้าถึงทางบกน้อย	1
● มีความสะดวกในการเข้าถึงทางบกปานกลาง	2
● มีความสะดวกในการเข้าถึงทางบกสูง	3
คะแนน	

2.2 การเข้าถึงทางน้ำ (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากความสะดวก ในการเข้าไปเยี่ยมชมแหล่งโดยทางน้ำ โดยเรือที่มีเครื่องยนต์และเรือพาย

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีความสะดวกในการเข้าถึงทางน้ำต่ำ	1
● มีความสะดวกในการเข้าถึงทางน้ำปานกลาง	2
● มีความสะดวกในการเข้าถึงทางน้ำสูง	3
คะแนน	

คะแนนรวมข้อ 2 (คะแนนรวม 6 คะแนน)	
----------------------------------	--

องค์ประกอบที่ 3 การบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

1. การจัดการด้านการอนุรักษ์	คะแนนเต็ม 6 คะแนน
-----------------------------	-------------------

1.1 การจัดการด้านการรักษาสภาพและฟื้นฟู (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากสภาพทั่วไปจากการดูแลรักษา และปรับปรุงสภาพแวดล้อม และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในแหล่ง

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● ไม่ได้รับการดูแลรักษาที่เหมาะสม	1
● ได้รับการดูแลรักษาในระดับปานกลาง	2
● ได้รับการดูแลรักษา อยู่ในสภาพที่ดีมาก	3
คะแนน	

1.2 การจัดการด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่ (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากความเหมาะสมในการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่ ให้เหมาะสมกับศักยภาพของพื้นที่และกิจกรรม

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● ไม่มีการกำหนดขอบเขตการใช้พื้นที่ที่เหมาะสม	1
● มีการกำหนดขอบเขตการใช้พื้นที่ ในบางส่วน	2
● มีการกำหนดขอบเขตการใช้พื้นที่ ทั้งหมดได้อย่างเหมาะสม	3
คะแนน	

คะแนนรวมข้อ 1 (คะแนนรวม 6 คะแนน)	
----------------------------------	--

2. การจัดการท่องเที่ยว	คะแนนเต็ม 6 คะแนน
------------------------	-------------------

2.1 ศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยว (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากองค์ประกอบการท่องเที่ยว อาทิเช่น สิ่งดึงดูดใจหลัก ปัจจัยสนับสนุน
ความสามารถในการขยายตัว

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวต่ำ	1
● มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวปานกลาง	2
● มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวสูง	3
คะแนน	

2.2 โอกาสสร้างรายได้ของชุมชนจากการท่องเที่ยว (3 คะแนน)

หมายเหตุ พิจารณาจากโอกาสที่ชุมชนจะได้รับประโยชน์และรายได้ จากกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้ง
ทางตรง และทางอ้อม

ดัชนีชี้วัด	คะแนน
● ชุมชนมีโอกาสน้อยในการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว	1
● ชุมชนมีโอกาspanกลางในการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว	2
● ชุมชนมีโอกาสสูงในการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว	3
คะแนน	

คะแนนรวมข้อ 2 (คะแนนรวม 6 คะแนน)	
----------------------------------	--

ภาคผนวก ข
ภาพประกอบ

ภาพที่ 15 การเปลี่ยนแปลงในย่านคลองอ้อม จ.นนทบุรี พ.ศ.2553

ภาพที่ 16 ป้ายประกาศขายที่ดินในบริเวณย่านคลองอ้อม

ภาพที่ 17 ลำคลองแปรสภาพเป็นทางระบายน้ำเสีย

ภาพที่ 18 โบราณสถาน ไม่ได้รับการจัดการภูมิทัศน์

ภาพที่ 19 การพัฒนาวัดแบบทูปของเดิมแล้วสร้างของใหม่

ภาพที่ 20 งานสถาปัตยกรรมที่งดงาม ถูกปล่อยให้พุงไปตามกาลเวลา

ภาพที่ 21 วิถีชีวิตริมคลองที่เงียบสงบ

ภาพที่ 22 ชุมชนริมคลองอ้อม ทำน้ำวัดมะเดื่อ

ภาพที่ 23 บ้านริมคลอง แสดงสถาปัตยกรรมหลายยุคสมัย

ภาพที่ 24 บ้านริมคลองตรงข้ามวัดชลอ

ภาพที่ 25 เรือ พาหนะประจำคลอง

ภาพที่ 26 บ้านไม้ริมคลอง

ภาพที่ 27 สะพานไม้ข้ามคลอง

ภาพที่ 28 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมริมคลองอ้อมนนท์

ภาพที่ 29 สวนผลไม้ ชุมชนวัดขวัญเมือง

ภาพที่ 30 ถนนในชุมชน ตัดผ่านสวนที่มีความร่มรื่น

ภาพที่ 31 สวนทุเรียนเมืองนนท์

ภาพที่ 32 ทุเรียนหมอนทอง

ภาพที่ 33 เรือขายกล้วยเตี้ยว

ภาพที่ 34 เรือขายกับข้าว

ภาพที่ 35 พระอุโบสถเก่า วัดชลอ

ภาพที่ 36 พระอุโบสถ วัดโตนด อ.บางกรวย

ภาพที่ 37 ภูมิทัศน์ทางเดินไปทำน้ำ วัดโตนด อ.บางกรวย

ภาพที่ 38 พระอุโบสถ วัดโพธิ์บางไผ่

ภาพที่ 39 หน้าบัน พระอุโบสถ วัดโพธิ์บางไผ่

ภาพที่ 40 ลายรดน้ำ บานประตู วัดโพธิ์บางไผ่

ภาพที่ 41 ทำน้ำ วัดบางอ้อยช้าง

ภาพที่ 42 พระอุโบสถ วัดบางอ้อยช้าง

ภาพที่ 43 พิพิธภัณฑ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและเรือนไทย วัดบางอ้อยช้าง

ภาพที่ 44 พระอุโบสถ วัดโบสถ์บน

ภาพที่ 45 พระวิหารและพระอุโบสถ วัดสิงห์

ภาพที่ 46 ไม้แกะสลัก ศิลปกรรมที่งดงามประดับพระวิหาร วัดสิงห์

ภาพที่ 47 หอระฆังและหอไตรกลางน้ำ วัดสิงห์ หลังการบูรณะปฏิสังขรณ์

ภาพที่ 48 ศาลาการเปรียญ วัดสิงห์

ภาพที่ 49 พระอุโบสถเก่า วัดตะเคียน

ภาพที่ 50 ตลาดน้ำ วัดตะเคียน คลองบางคูเวียง

ภาพที่ 51 หอไตรกลางน้ำ วัดอัมพวัน

ภาพที่ 52 หอดฉัน วัดอัมพวัน

ภาพที่ 53 พระปรางค์ วัดปรางค์หลวง

ภาพที่ 54 วัดพิกุลเงิน มีทางเท้าเลียบบคลองเชื่อมต่อมาจากที่ว่าการเทศบาลตำบลบางม่วง

ภาพที่ 55 ลานกว้างหน้าพระอุโบสถ วัดพิกุลเงิน

ภาพที่ 56 อู่เรือขนาดใหญ่เก่า

ภาพที่ 57 ตลาดบางใหญ่

ภาพที่ 58 ที่ว่าการเทศบาลตำบลบางม่วง

ภาพที่ 59 พระวิหาร วัดเสาชิงหิน

ภาพที่ 60 หลวงพ่อใหญ่ พระประธานในพระวิหาร วัดเสาชิงหิน

ภาพที่ 61 พระอุโบสถ วัดปราสาท

ภาพที่ 62 จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดปราสาท

ภาพที่ 63 ท่าน้ำ วัดขวัญเมือง

ภาพที่ 64 พระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

ภาพที่ 65 ลิเกงานวัด

ภาพที่ 66 จัดดอกไม้งานบวช

ภาพที่ 67 ตักบาตรพระร้อยแปด

ภาพที่ 68 โรงเรือนเก็บเรือ

ภาพที่ 69 เรือขายกล้วยเตี้ย

ภาพที่ 70 เรือสำปั้นลำใหญ่ ติดเครื่องยนต์

ภาพที่ 71 เรือสำปั้นเล็ก ที่ซ่อมเสร็จแล้ว

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นายกฤษณพงศ์ ภูกลาง

ที่อยู่ 95 หมู่ 4 หมู่บ้านท่าน้ำนนทิวลเลจ ต.บางศรีเมือง อ.เมืองนนทบุรี จ.นนทบุรี 11000

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2537	สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง) วิชาเอกการเดินทางและท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
พ.ศ. 2549	สำเร็จการศึกษาคหกรรมศาสตรบัณฑิต วิชาเอกการโรงแรมและภัตตาคาร มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ. 2552	ศึกษาต่อระดับปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาการจัดการทรัพยากรบุคคล บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. 2537-2538	หัวหน้าทัวร์ หจก.ธรรมจारीแอนดชีชีทัวร์
พ.ศ. 2538-2539	พนักงานบริการผู้โดยสาร สายการบินไชน่าแอร์ไลน์
พ.ศ. 2539-2541	พนักงานบริการผู้โดยสาร สายการบินแคนเดียนแอร์ไลน์อินเตอร์เนชั่นแนล
พ.ศ. 2542	อาจารย์ สาขาวิชาการจัดการโรงแรมและการท่องเที่ยว คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
พ.ศ. 2542-2547	พนักงานต้อนรับบนเครื่องบิน สายการบินแควนตัสแอร์เวย์